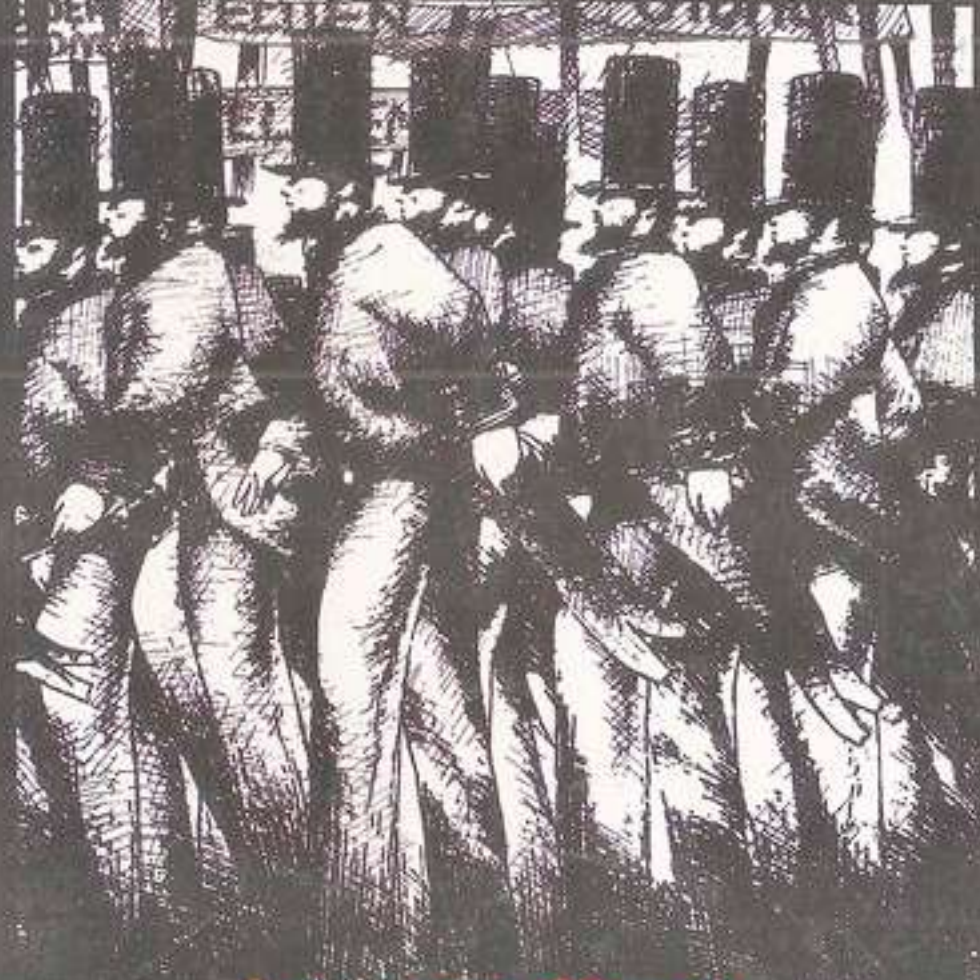

Devamla söyle sözler edebilecektir:
Eskiden ne iyiydi, irtica diye bir şey vardı. Gerektiği zaman "irtica var", "irtica hortladı" derdik ve böylelikle siyasi rakibimizi köşeye sıkıştırırdık. Eskiden ne iyiydi. Defalarca peynir gemisinin lafla yürüdüğünü ispat etmiştik. Birine mürteci, gerici, sağcı dedik mi işi bitikti. Şimdi öylemi ya? Şimdi ne zaman irtica lafı etsek bazıları çıkıp "siz müslüman değil misiniz?" diye soruyorlar. Bu soruya menfi cevap vermek de müsbet cevap vermek de işinize gelmiyor. Ama eskiden ne iyiydi. Soruyu biz sorardık. Hem de "yoksa müslüman mısınız?" edasıyla sorardık. Sakin sen müslüman olmayasın diyerek aydın çevrelerde sıkıştırırdık önümüze geleni. Nerede eski günler? Değişiyor her şey, irtica elden gidiyor!

iklim
YAYINLARI

İRTİCA ELDEN GİDİYOR!

İSMET ÖZEL

iklim

2. BASKI

iklim yayınları 1
düşünce dizisi 1

dizgi ayyıldız matbaası
baskı - cilt zafer matbaası
kapak asır ajans
kapak baskısı yön ajans

1. baskı, kasım 1986
2. baskı, Ocak 1987
İstanbul

İSMET ÖZEL

İRTİCA ELDEN GİDİYOR!

iklim
YAYINLARI

Çatalçeşme Sok. Üretmen Han No. : 301
Cağaloğlu — İstanbul
Tel. : 538 14 97

İsmet ÖZEL'in kitapları :

Şiir

- Geceleyin Bir Koşu (1966)
Evet, İsyan (1969)
Cinayetler Kitabı (1975)
Cellâdımâ Gülümserken (1984)

Deneme

- Üç Mesele (1978)
Şiir Okuma Kılavuzu (1980)
Zor Zamanda Konuşmak (1984)
Taşları Yemek Yasak (1985)
Bakanlar ve Görenler (1985)
Faydasız Yazılar (1986)

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
İrtica Elden Gidiyor!	13
İrtica Bir «Malzemedir»	16
Materyalist Terör	19
İki Entegrasyon	22
Hukukun Üstünlüğü	25
Türkiye'nin Meselesi	28
Millet Korkusu	37
Kolonizatörler ve Diğerleri	40
Şaşkınlıktan Kurtuluş	43
Türkiye'de Beyaz Kim?	46
Zenci Değiliz, Ama	49
Aristokrasi Olmayınca	52
Aristokrasinin Yerini Turan	55
İnsicam, İstikrar, Tesanüt	58
Tehlike Kimin Cehaletinde	61
Asil Azmaz, Bal Kokmaz	64
Dokunulmazlık Güvencesi	67
Sahte Çıkmazlar	72
Saydam Duvar	75
Yaradı mı, Yaramadı mı?	78
Halkın Sözü Var mı?	81
Siyasi Yelpaze	84

Yelpaze Nemize Gerek?	87
Pır Pır Eder Uçamaz	90
Türk Solu Ne İşe Yarar?	93
Bu Tasnifte Sola Yer Yok	96
Kıymış Elite Karşı Olan?	99
Olanların Bir Özü Bir Sonu Var	102
Müşamama Gerekli mi?	105
Kim Kimi Hoş Görecek?	108
Belki Bizden Yana Geçer	111
Zorbanın Keyfi İsterse	114
Hiç Bir Şey İçin Geç Sayılmaz	117
Kendimizden Başlamak	120
Hangi Helvayı Yapmalı	123
Batıdan Kopmak	126
İşe Koşulan Müslümanlık	129
Hafızasız Müslümanlık	132
Zaten Öyle Yapmıştık	135
Biçim mi, Kabuk mu?	138
Geri mi Döneceğiz?	141
Neye Tutunuyorsun?	144
Büyük Dolap, Nazık Denge	147
Eski Bağlar Aslı Bağlar	150
Erişilmeye Değer Düşünceler	153
Kötü Kötüleştirebilir	156
Zalim Gider Zulmü Kahr	159
Hayat Tecrübesi	162
Anlaması Kolay	167
Nasıl Bir Siyaset?	170
Cazip İktidar	173
Büyük Pazarlık	176
Muhalefet ve Muvafakat	179
İnsanlar mı, Fikirler mi?	182
Kötü İşçiler	185
Başkınıktan Kurtulmak	188

Yönetmek ve Yönetilmek	191
Talebe Olmanın Fazileti	194
Mezun Olunmayan Mektep	197
Tenzil-i Rütbe	200
Hazıra Konmak	203
Çekilişi Bekleyerek	206
Medeniyeti Ayakta Tutan	209
Reddetmeyi Bilenler	212
Gönüllüler, Gönülsüzler	215
Siz Kimlersdensiniz?	218
Kitabına Uydu mak	221
Ele Verir Talkımı	224
Kime Konuşmalı?	227
Bana Sorarsan	230
Soran Kim? Sorulan Kim?	233
Tavsiyede Bulunanlar	236
Perspektif Noksanlığı	239
Mümkün, Muhtemel, Muhakkak	242

ÖNSÖZ

Traktörün tarlaya girişinin tarım tekniği bakımından neolitik çağdan bu yana Anadolu toprağında görülen en büyük ve tek değişiklik olduğunu öne sürenler var. Bu vakıyı vurgulamak ülkemizde yaşayan insanların büyük çoğunluğunun çok gerilerde kalmış bir yapı içinde çağlar boyu mahpus kaldıklarını gözler önüne sermek isteyenlerin kolaylıkla söz hakkına sahip olmalarına hizmet ediyor, etti. Ancak, sadece üretim tekniklerinde değil, bütün sosyal değişmelerde zihnimizi kurcalayan bir nokta hep var: Bu değişme neyin sonucu? Söz konusu değişmeye muhatap olanların gelişmelerinin, daha iyi duruma gelmelerinin ve uyanışlarının uzantısı mı; yoksa kendilerine bu değişmeyi getirenlerin daha güçlendiklerinin, daha çok kazançlı çıktıklarının ve değişmeye uğrattıkları insanları bir hâkimiyet kapanına kısırdıklarının belirtisi mi?

Dünyanın yüzyüze geldiği çetin meseleler gözönüne alındığı zaman anlaşılır ki değişimin bizzat kendisi kadar onun yolu, yöntemi de önemlidir. Giderek değişimin hangi usûllerle gerçekleştirildiği, insanların başına gelen farklılaşmanın gerçek bir değişme olup olmadığını ve neolitik çağdan bu yana yaşanan çok daha hayati değişiklikleri dikkatlerimizden kaçırıp kaçırmadığını öğrenmemizi sağlayabilir. Toprağın bundan böyle karasa-

banla değil traktörle sürüldüğü hususunu gözlerde büyütmek isteyenler aslı ifadeleri itibariyle bundan böyle «ayran» yerine «cola» içilmelidir diyenlerden müteşekkil ise oraya bir mim koymalı.

Böylesi sözde cazip tekliflere, bu zorlamalara karşı ülkemizde kuvveden fiile çıkmasına imkân tanımak istenmeyen bir farklı tutum gözlenebiliyor. Bu tutum «nasıl ayran benim bana mahsus ve bile isteye benimsediğim tercih ise; traktör de aynı hususiyette, aynı kastın bir parçası olan tercihim olmalıdır» diyenlerin tutumudur. Neolitik çağdan bu yana Anadolu toprağında vuku bulan büyük değişiklik üretim tekniklerinden çok bir kavrayış tarzına ilişkin. Yaşanılan değişikliklerin muhasebesini yapmaya dönük kavrayış tarzının gücünü artıran bir eğilim olduğunu anlamak ve kabul etmek aklı-selim sahibi herkesin görevi olsa gerek.

Türkiye'de hesap dışı tutulamayacak sayıda insan müslim olmanın kendilerine temin ettiği güven duygusuyla üzerinde yaşadıkları toprakların her çeşitten sorumluluğunu yüklenmeye aday görünüyorlar. Dost, düşman herkes biliyor ki yüzyıllar boyunca aynı insanlara yalnızca müslüman oldukları için mahcur muamelesi yapılmıştır. Köye otomobille gelen yabancının bindiği aracın önüne köylülerin saman koyduğu alaycı bir dille ve acıyarak anlatmıştır yıllarca. Günümüzde alaya ve acınmaya kimin müstahak olduğu tekrar düşünülüyor desek yeridir. Acaba köylüler otomobilin önüne samanı bile bile koymadılar mı? Onlar temasa geçtiği insanlar hakkında önyargılı olan bu yerli-yabancının hataları içinde yuvarlanıp gitmesini kolaylaştırmak istediler besbelli. Üzerine bindiği aygıtın samanının nereden geldiğini bile bilmeyen züppeye haddini bildirmek istediler. Belki de bir âlet kullanacaksan onu harekete geçirecek şartlara da hâkim olmak mecburiyetindesin demek istediler.

Türkiye'de âriyet bir araçla kendi komşusuna üstünlük sağlamak isteyen insanların sözleriyle, bu kültürün önüne saman koyan insanların sözleri arasında bir fark var. Bu kitap başkasının arabasına binip caka satmaktansa o arabanın önüne saman koymayı tercih eden birinin kaleme aldığı metinlerden oluşuyor.

İsmet Özel

10.10.1986 Beylerbeyi

İRTİCA ELDEN GİDİYOR!

Rivayet edilir ki bir zamanlar ülkemizde «din elden gidiyor» diye haykıran insanlar varmış. Bu insanlar gerçekten var mıymış, var idiysele böyle haykırmakla neyi murad etmekteymiş, bunlar konumuz değil. Bizi bugün «irtica elden gidiyor» diye hayıflanan insanlar ilgilendiriyor. Siz hemen bana meseleyi yanlış koyduğumu ve gerçekte ülkemizde «laiklik elden gidiyor» diye haykıran insanların bulunduğunu söyleyebilirsiniz. Ama ben görüşlerimde ısrar ediyorum. Günümüz Türkiye'sinde sadece «irtica elden gidiyor» diye hayıflanan kişiler vardır, buna mukabil «laiklik elden gidiyor» diye haykırma gücünü kendinde bulan kimse yoktur. Çünkü birileri çıkıp da «laiklik elden gidiyor» demeye kalkarsa onlara şu soru sorulabilir: Siz din ve dünya işlerinin birbirlerinden ayrılmasını mı istiyorsunuz? Yani Türkiye'de devlet din işlerine karışmasın ve buna karşılık dinle ilgili meseleler de devlet işlerine girmesin mi demek istiyorsunuz? Böyle tüyler ürpertici ihtimaller karşısında laiklik elden gidiyor demeye yeltenen kişi hemen itiraz edecektir: Hayır, devlet din işlerine karışsın ama benim istediğim gibi, benim istediğim yönde karışsın diyecektir. Buna mukabil devlet işlerinin din meselelerinden uzak ele alınması fikrini iyi bulacaktır. Nitekim eskiden de böyleydi diyecektir.

Devamla şöyle sözler edebilecektir : Eskiden ne iyiydi, irtica diye bir şey vardı. Gerektiği zaman «irtica var», «irtica hortladı» derdik ve böylelikle siyasi rakibimizi köşeye sıkıştırırdık. Şimdi bu tehdit para etmiyor, çünkü biz ne zaman irticadan söz etmeye kalkarsak, karşımıza insan hakları, temel hak ve özgürlükler gibi tezlerle çıkıyorlar. Eskiden ne iyiydi, insanlar bazı hakları olduğunu ileri süremezler ve biz de uygarlık ülkümüz adına yürüttüğümüz gemimizi. Defalarca peynir gemisinin lâfla yürüttüğünü ispat etmiştik. Birine mürteci, gerici, sağcı dedik mi işi bitikti. Şimdi öyle mi ya? Şimdi ne zaman irtica lafı etsek bazıları çıkıp «siz müslüman değil misiniz?» diye soruyorlar. Bu soruya menfi cevap vermek de müsbet cevap vermek de işimize gelmiyor. Ama eskiden ne iyiydi. Soruyu biz sorardık. Hem de «yoksa müslüman mısınız?» edasıyla sorardık. Sakın sen müslüman olmayasın diyerek aydın çevrelerde sıkıştırırdık önümüze geleni. Nerede eski günler? Değişiyor herşey, irtica elden gidiyor!.

Evvel zaman içinde bazı adamlar varmış «din elden gidiyor» diye bağırlarmış. Daha sonra böyle bağıranlar olmamış. Demek ki ya bu bağıranların sesi kısalmış (çok bağırdıkları için sesleri kısalmış olabilir), veya böyle bağırmalarına gerek kalmamış (din elden gittiği için gerek kalmamış olabilir). Daha sonra başka adamlar gelmiş onlar da «laiklik elden gidiyor» diye bağırmışlar. Ama sonradan bu bağırmayı kesmişler. Bunların da başına önceki bağıranların başlarına gelen gelmiş olabilir. Yani ya sesleri kısalmıştır veya laiklik elden gitmiştir. En sonunda en başta bazı adamlar gelmiş ve son olarak şöyle bağırmışlar : İrtica elden gidiyor! Nihayet daha öncekilerin başına gelen bunların da başına gelmiş ve tıpkı öncekiler gibi muhtemelen onların da sesleri kısalmış ve muhtemelen irtica elden gitmiş. Tabii onun, bunun, şu-

nun sesi kısılınca din, laiklik ve irtica elden gidince masal da burada bitmiş. Onlar ermiş muradına, biz çakalım kerevetine.

Masal bittiğine göre gerçeklere dönmemiz beklenen ve yerinde bir tutum olurdu, ama ne yazık ki masal bitince hikâyelere, romanlara ve televizyon dizilerine dönüyoruz. İçinde yaşadığımız toplumun geçmiş deneyleri bugün için birer kazanç olarak ele alınamıyor. Yani bir bakıma geçmiş sandığımız vakıalar günümüzde yaşananların benzerleri. Bu yüzden bundan elli, yüz yıl önce yaşananları gerçek yüzleriyle, asıl mahiyetleriyle bilip tartışmakta zorluk çekiyoruz. Olan bitenin «masal» kısmı sona ermiş olabilir, ama bu masaldaki sembollerin teka-bül ettiği gerçek hükümlerliğini sürdürüyor.

Türkiye'de bir aldatmaca aşıldıktan sonra göğüslemeyecek zorluk yoktur. Aşılması zorunlu olan aldatmaca, hepsi aynı mayadan yapılma oldukları halde bir kısım halkın büyük çoğunluğu «güdülmesi» gereken sürü gibi görmelerinden doğuyor. Din konusundaki tartışmalar Türkiye'deki aldatmacanın merkezini teşkil etmektedir. Yöneticilerin oldukları gibi görünmedikleri, göründükleri gibi olmadıkları esas husus Türkiye'de dini ilgilendiren husustur.

İRTİCA BİR «MALZEMEDİR»

«Dinde katolik, sanatta klasik, politikada kralcı» olduğunu söyleyen T.S. Eliot içinde yaşadığı toplumun şartlarına rağmen anlaşılır, tutarlı bir söz ediyordu. İngiltere'nin Avrupa ülkeleri arasında ilk «milli kilise»sini kurarak katolisizmden kopan bir ülke olmasına, hiç bir zaman Fransa'da yaşanan anlamda bir klasizmi İngiliz edebiyatının üretmemiş olmasına ve krallık gücünü mutlak olmaktan en çabuk uzaklaştıran ülkenin İngiltere olmasına rağmen 20. yüzyılda bir sanat ve düşünce adamının katolisizmi, klasizmi, royalizmi seçtiğini ifade etmesi tuhaf değil. Çünkü bu değerler bu toplumda bir temele sahip. Daha doğrusu Eliot'un ne dediğini anlamak mümkün. Aristokrasinin siyasi bir varlık gösterdiği, felsefesi belirgin bir sanat görüşü olarak klasizmin gerçeklik kazandığı, evrensel kilise inancının bulunduğu bir kültürün içinden konuşuyor Eliot. Türkiye'de ise böyle sözlerin paralelini çizmek mümkün değil. Yani Türkiye'de bir sanat ve düşünce adamının «ehli sünnet» içinde bulunduğunu, «divan» edebiyatını savunduğunu, «saltanatçı» görüşlere sahip olduğunu ifade etmesi akla sığar işlerden sayılmaz.

Bu düşünceler zihnimize ister istemez takılıyor, çünkü 200 yıldır Türkiye'de temcüt pilavı gibi ısıtılıp ısıtılıp

önümüze getirilen «İrtica»dan her uygun fırsatta söz etmek âdet haline geldi. İrtica geriye dönüş demekse önce sormamız gerek : Kimler, hangi geriye dönmek istiyor? Bilen varsa söylesin acaba «hangi geride kalmış yapı» bir siyasi faaliyet için esas alınmaktadır? Eğer konuştuğumuz ülke Türkiye ise bu ülkede hiçbir zaman bir aristokrasinin mevcut olmadığını akılda tutmak zorundayız. Bu sebepten Avrupalı anlamda «royalist» hiçbir akım yaşamadı ülkemizde. Osmanlı hanedanının iktidarı ele almasını isteyen olursa buna deli gözüyle bakılacağını bilmek için fazla zeki olmaya gerek yok. Kaldı ki Türkiye'de modernizmin öncülüğünü yapmış bir ekip olarak bilinen bu tip insanların faraza yönetimde etkin rol oynadıklarını kabul etsek Batıcılıkta hiçbir kimseyi geride bırakmayacaklarını anlamak çok kolay. Türkiye'de aristokrasi ne kadar yoksa «kilise» de öylesine uzak ülke insanların din anlayışına. İslamiyet bu toplumun hiçbir döneminde kurumlar eliyle ve kurumlar aracılığıyla güç sahibi olmadı. Dolayısıyla İslâmî tutumlarını ön plana çıkaran bugünün müslümanları da örgütlü bir gücün nüfuzunu yaygınlaştırmasını değil, belli ilkelerin hayatiyet kazanmasını savunan durumdalar.

Eğer Türkiye'deki «mürteciler» bir geriye dönüş hareketinin mümessilleri değilse, kimdirler? Dün olduğu gibi bugün de mürteci hali hazırda olan biteni belli esaslara göre, belli ilkeler doğrultusunda sorgulayan, yapılan faaliyetlerin nereye vardırılmak istendiğini öğrenmek isteyen insandır. «Türk basınının bugünkü hali bizi nereye götürür?» diye sorarsanız irticayı hortlatmış olursunuz. Türkiye'de alkolizmi, fuhşu, havadan para kazanma yolunu artırmanın bizi nereye götüreceğini sorarsanız ilk halledilmesi gereken mürteci olursunuz. Siyasi beyanlarda samimiyet oranının ne ölçüde olduğunu merak ederseniz tehlikeli gerici sizsiniz. Tüketim azgınlığının kimin

yararına işlediğine parmak basma cüretini gösterirseniz size azgın bir irtica unsuru olduğunuz söylenir.

Bütün bunlardan benim anladığım şu: Türkiye'de bazı insanların yalnızca hakları vardır, diğer bazı insanların yalnızca vazifeleri. Eğer haklarını kullanan insanlara vazifeleri olduğunu hatırlatırsanız «irtica hortlar». Yine vazifeleri yerine getiren insanların da belli hakları olması gerektiğini öne sürerseniz olay «mürtecilerin baş göstermesi» olarak yorumlanır. Kısacası, bazılarının hakları olmaksızın vazifeler yerine getirmesini temin etmek, bazılarının da vazife sorumluluğu taşımadan haklarını kullanmasını sağlamak Türkiye'yi dikensiz gül bahçesine çevirecektir. «İrtica» soru soranları karalamak için kullanılan «malzeme»dir. İşte ben çok masumane bir soru soruyorum: Türkiye'de hiç müslüman kalmasaydı irtica olmayacaktı değil mi?

MATERYALİST TERÖR

Hayatımızı belli ölçülerde yönlendiren bir materyalist terör var: Bu terör müslim ve gayri müslim, zengin veya fakir, diplomalı veya diplomasız, kadın veya erkek herkesi gizliden gizliye sindiriyor, tedirgin ediyor. Bu materyalist terör hayat pahalılığı değil, işsizlik değil, söz hürriyetinin kısıtlanması değil, bu materyalist terörün demirden silahları yok, fakat günlük hayatımızın her safhasında saldırıya geçebiliyor ve sonuç alabiliyor. Hayrın önüne geçmede, şerrin yayılmasında bu materyalist terör kadar etkili olanı yoktur. İyiden iyiye meraklandınız belki bu materyalist terörün ne olduğu hususunda. Vakit geçirmeden söyleyeyim: Bu materyalist terör sadece bir anlayış tarzından, bir izahtan ibaret. Çoğu kimse bunun bir terör olduğunu bilmeden uygulur, çoğu kimse materyalist bir düşünce tarzı olduğunu bilmeksizin benimser.

Ne zaman aşağı nitelikteki unsurlarla üstün nitelikteki sonuçları izah etmeye kalkışırsak materyalist bir tarzda düşünmeye başlamışız demektir. Materyalist anlayış kainatın yaratılışından günlük davranışlarımıza kadar her alanda süfli olanın esas olduğunu, bizim ulvi bildiğimiz, yüce saydığımız her vakıanın, her nesnenin gerçekte süfli olanın bir sonucu olarak tanınması gerektiğini iddia eder. Önümüzde üstün bir sanat eseri varsa

bunun materyalist izahı önce böyle bir ürünün ortaya çıkmasında ekonomik faktörün belirleyici olduğunu ileri sürmekle başlar. İzahın daha sonraki aşamalarında sürekli olarak aşağı nitelikteki şeylerin üstün nitelikteki-lerin sebebi olduğunu dinlersiniz. — Niçin böyle güzel iş-ler yapıyor? — Çünkü karşılığında kazanç temin ediyor. — Neden yalan söylemiyor? — Çünkü doğru söylemezse işini kaybeder. — Bu adamı böyle yardımsever yapan ne-dir? — İnsanlar arasında itibar sahibi olmak isteği. İşte dünya ahvali karşısında materyalist tutum böyle cevap-lar hazırlamıştır.

Cevaplar materyalist olmayan bir tarzda da verile-bilirdi: — Bu adamın elinden neden çirkin ve çürük iş-ler çıkmıyor? — Çünkü bu adamın güzel ve doğru işlere özel bir sevgisi var. — Bu adam niçin her seferinde doğ-ru söylüyor? — Çünkü yalan söylemeyi kendine yakıştı-ramıyor. — Bu adamı iyiliksever kılan ne olabilir? — Sen bu adamı bildiklerinle iyiliksever sayıyorsun, onun bir de gizlice yaptığı yardımları bilsen! İnsanların davranışla-rının düşüncelerinden daha aşağıda olduğu, olabileceğini anlamakla materyalist tarzda akıl yürütmekten kurtulu-ruz. İnsanların gerçekte ortaya çıkan sonuçlardan daha yüce saiklerle davrandıklarını, insanların kapasitelerinin bu görünenden daha üstün olduğunu bir kez düşünebil-dik mi kendimizi kötü duyguları araştıran polis hafiyesi olmaktan, materyalist olmaktan kurtarabiliriz. Gerçi ma-teryalist izahlardan kopmak bizi «enayi yerine konmak» korkusu içine salıyor. Hayatın akışı içinde insanları fe-satlık peşinde sayanların hep daha kârlı çıktığını gör-müşüz. Olsun. Bilelim ki materyalist izahlar kişiliğimize olumsuz etki yaptığı için terkedilmesi gereken zihniye-tin ürünleridir. Materyalist izahlara sadık kalırsak belki daha az aldanırız ve dünya işlerimiz biraz daha iyi yü-rür, ama sonunda bakarız ki biz de o izahların içindeyiz

ve fesatlıklarıyla açıkladığımız insanlardan hiç farkımız kalmamış.

Materyalist anlayışın bir terör haline dönüşmesi yü-zünden güzel, iyi, doğru karşısında ürkek ve çekingen ka-lırız. Birinin belli bir başarısına tanık olduk mu, hemen düşünürüz: Kimbilir ne eksikliği vardı? Eğer bir dostumuz bize olağan ölçüleri aşan bir destek sağlamışsa bunun bir fiyatı olup olmadığı aklımıza gelir. Giderek kendi dav-ranışlarımız bu düşünme biçiminden etkilenir: Beni iyi, güzel, doğru olana sürükleyen şeyin temelinde benim do-yum arayışım yatıyor diye düşünmeye başlarız. Olumlu değerlere karşı tedirgin bir yaklaşımım olur ve sevgiyi, merhameti, vefayı, şeref duygusunu felç ederim. Nitekim toplumda bu anlayıştan doğan bir materyalist terör kol gezmekte ve insanlar işin aslını anlıyormuş gibi yaparak günden güne habis duyguların, aldatmaca ve kabalıkların tutsağı olarak ömür tüketmeye mecbur bırakılmaktadır.

İKİ ENTEGRASYON

Doğuda olsun, batıda olsun eski toplum ile yeni toplum arasında insanları birarada tutan maddi ve manevi unsurlar arasındaki fark günümüz Türkiye'sinde meselelerin hem karmaşıklaşmasına yol açıyor, hem de ülkenin geleceğinin felâkete mi, saadete mi açılacağı konusunda zihnimizde sorular oluşturuyor. Eski toplumlar da toplumun entegrasyonu o toplumu meydana getiren üyeler arasındaki duygulardaki mutabakata bağlanmıştı. Yani, doğulu veya batılı eski toplumlar müşterek esaslara sahip olduklarına inandıkları için, bir arada olmalarının sebebini kendi kararlarında, kendi seçmelerinde görmedikleri için bir bütün oluşturuyorlar, bir birliği aksettiriyorlardı. Ama modern çağda insan toplulukları müşterek duygulardan çok müşterek menfaatleri esas almaya başladılar. Böylece toplumun bütünlüğünü sağlayan unsurun o toplumu oluşturan insanların beraberliğinin kaçınılmaz değil, keyfi olduğu, bütünü, birliği oluşturan insanların bu ortaklığı kabul edebilecekleri kadar reddedebilecekleri de düşünülen hususlar arasına girdi.

Ferdinand Tönnies'in getirdiği tipolojiye uygun olarak insan topluluklarının Gemeinschaft'tan (yani bir bakıma cemaat'ten) Gesellschaft'a (bir bakıma cemiyet'e) doğru bir değişme gösterdikleri inkâr edilemez bir eğilimdir. Geriye baktıkça insan topluluklarının şekil alı-

larında, hayatlarını devam ettirmede daha çok yaşayan bir organizma özelliği gösterdiği, bir uzviyet gibi hareket ettiği gözden uzak tutulamayacaktır. Aynı şekilde ileriye doğru gidildikçe insan topluluklarının makinaya benzer bir kuruluşu benimsemeye doğru yol aldıkları, insanlar arasındaki ilişkilerin mekanik bir işleyiş göstermeye başladığı rahatlıkla gözlemlenebilir. Bu haliyle Türkiye'nin de gittikçe birbirlerinden ayrılmamayı fazilet bilen, yüz yüze temaslara değerine inanan, duygularındaki yoğunlukla daha çok hayatîyet kazanan bir toplum biçiminden; gayri şahsi münasebetlerin ağırlık kazandığı, menfaat ortaklığının ön sıraya çıktığı, biçim şartlarını yerine getirdiği takdirde beraberliğini koruyan bir toplum biçimine doğru kaydığı söylenebilir. Ancak bu vakıa gerçeğin sadece bir yüzüdür.

Türkiye Tanzimat'la başlayan Batılılaşma serüveni içinde siyasi iktidar ve ona bağlı olarak yürüyen iktisadi düzenleme şemaları içinde kazandığı görünüş itibarıyla bir Gesellschaft özelliği taşıyor gibidir. Çoğu kimsenin farketmediği olay Türkiye'nin modern toplum örgütlenmesindeki sözde başarılarının tamamen ve hepten Gemeinschaft vasıflarıyla yerine getirebildiğidir. Bir paradoks gibi görünse veya kolay inanılır sayılmasa da Türkiye zahirdeki modernizasyonunu, batındaki arkaik özelliklerine borçludur. Denilebilir ki Batılı kalıplardan çok uzak olduğumuz için batılı kalıplara uyum gösterdiğimiz zehabını uyandırabiliyoruz.

Batılı ve modern toplumlar da toplumun entegrasyonunu modern kurumlar ve bu kurumlara hayat veren modernleşmiş insan ilişkileri sağlıyor. Oysa eski toplumlar da entegrasyonu sağlayan inançlar, alışkanlıklar ve düşünme tarzındaki, duygulardaki iştiraklerdi. Kurumlar yalnızca bu müştereklerin tecessüm ettiği ve insanlar ara-

sında paylaşılan anlayışın hayat bulduğu araçlardan ibaretti. Günümüz Türkiye'sinde kurumlar batılı esaslara uygun bir görünüme sahiptir, ama bu kurumlara yaşama gücü veren batılı görüş ve duygular değildir. Diyebiliriz ki Tanzimat'tan bu yana adım adım ve gittikçe etkisini artıracak, gücünü hissettirecek bir batılı tesisat kurulmuştur, lakin bu tesisatın içinde dolaşan akım, sıvı, madde nev'i şahsına münhasır özelliktedir.

Türkiye'de görünüş olarak toplum entegrasyonu şekli bir sistemle sağlanırken, bu sistemi çalışır kılan da farklı bir entegrasyondur. Ülkenin geleceği şekli yapının içinde dolaştırdığı sıvıyı bozup bozmayacağı ve bu tesisatın içinde dolaşan sıvının yapıya kendi mahiyetine uygun yeni bir şekil verip vermeyeceği bilindiği halde anlaşılabacaktır. Müslümanlar toplumun özündeki değer ve davranışların yeni bir biçim getirmesi yolunda bir varlık olmaya çabalarken, gayri müslimler de empoze edilmiş biçimlerin özü etkilemesi için gayret sarfediyorlar. Bu yönüyle Türkiye'de durum 200 yıl öncesinden pek farklı görünmüyor. Fark yalnızca kendini bilmezlerin günümüzde daha cesur, daha atak olma imkânına sahip bulunmalarından ibaret...

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

Türkiye yalnız bugün değil, binlerce yıl boyunca çektiği acıların kaynağında aynı şeyi «hukukun üstünlüğü-nün tanınmaması» yaşadı. Arkaik çağlardan beri bir istilalar mekânı olan Anadolu toprağı hep yeni gelenin koyduğu sınırları bilmek, yapacağını yapamayacağını sürekli olarak yeni hâkimin ihdas ettiği sistem içinde ayarlamak zorunda kalanların yurdu oldu. Günümüzde de tek tek hepimizi aslen ilgilendiren husus, saadetimiz olduğu kadar felâketimizi hazırlayan alan, hukukun üstünlüğüne verdiğimiz anlamla bağıntılıdır.

Meseleyi bir hukuki doktrin tartışması seviyesinde ele alacak değilim. Bu benim meşguliyet sahâmın dışın-da. Ama bu ülkede yaşayan her insan kadar hukukun üstünlüğü konusu benim sahâm oluyor. Yahut bu saha istesem de istemesem de beni içine alıyor. Hukukun üstünlüğü meselesini bir hukuki yapının üstünlüğü olarak mı anlamalı, yoksa ifadenin kelime anlamına bağlı kalarak mı? «Bırakın dil konuşsun» diyor Heidegger. Ben bu görüşün değerine bağlı sayarak kendimi, hukukun üstünlüğü ifadesinden «hakların üstün tutulması» anlamını çıkarıyor ve buna önem veriyorum.

Ne demek hakların üstünlüğü? Bu soruyu hak kelimesine yüklenen anlam çerçevesinde hukuk felsefesi ala-

nına taşıyarak cevaplandırmaktan yana değilim. Günlük konuşmada sık sık anılan bir dyad yardımıyla sorunun cevabını aramak bana uygun görünüyor: Hak ve vazife. Bu iki unsurdan hangisine öncelik verirsiniz o ortamda hukukun üstünlüğü ilkesinin hayatiyet sahibi olup olmadığını anlıyorsunuz. Bir toplumda vazifeler öncelik taşıyor, insanlar vazifelerini yerine getirip getirmedileriyle değerlendiriliyor ve yargılanıyorlarsa o toplumda üstün tutulan şey düzen ve düzen düşüncesidir. Eğer o toplumda yaşayan insanların hakları ön planda ise ve değerli sayılan şey insanların haklarının korunup korunmaması ise o toplumda da hukuk üstün tutuluyor demektir. Hukukun üstün tutulduğu bir toplumda düzen sağlanabildiği halde, düzenin en önemli değer sayıldığı toplumda insan haklarının teminata bağlanmış olduğu söylenemez.

Dikkat ederseniz düzen kelimesini zikrederken herhangi bir siyasi, sosyal, iktisadi düzeni belirtmek gereğini duymadım. Yine haklardan söz ederken de tabii haklar, temel haklar, siyasi veya iktisadi haklar gibi ayrımlar yaparak hakların mahiyeti üzerinde durmak gereğini duymadım. Çünkü vurgulamak istediğim bir toplum sisteminin hangi hakları insanlara tanıdığı veya bizzat sistemin ne türden bir hayat düzeni amaçladığı değil. Sarahatle anlaşılmasını istediğim şu: Bir toplum sistemi o sistem içinde yaşayan insanlara tanıdığı haklara öncelik veriyor mu ve bu hakların korunmasına titizlik gösteriyor mu? Yoksa sistem adına vazifeler yüklenmek gerektiğinde haklar kolaylıkla askıya alınabiliyor mu? Bir toplum düzeninin adaletle uyup uymadığını böyle bir kıstas yardımıyla anlayabiliriz. ABD’nde bir ev sahibi olan herkesin ABD pasaportu taşımaya hakkı vardır. Belki pasaport sahibi olmak için böyle bir şart ileri sürmek size uygun görünmeyebilir. Bu konu çerçevemizin dışında. Asıl mesele bir ABD yurttaşının ev sahibi olduğu zaman

pasaport alma hakkını kullanabilip kullanamadığı ve bu hakkı herhangi bir şekilde engellendiğinde bu hakkı engelleyenlere karşı fütursuzca mücadele edip edemediğidir. Eğer bir ülkede kanunlarla tanınmış hakları kullanabilmek için bile sayısız engeller var ise ve bir insan kanuni haklarını savunmak söz konusu olduğunda acaba başıma ne işler açılır diye düşünüyorsa o toplumda hukukun üstünlüğü yaşayan bir ilke değildir.

İnsan toplumu kendi tanım gereği bir yükümlülükler bütünüdür. Topluca yaşamamanın her insan tekine yüklediği zorunluluklar, görevler vardır. Yani hayatta kalabilmek için toplum organizasyonunun gereklerine uyarız. Yeyip içmek, bir konutta barınmak, hemcinslerimizle beraber yaşamak için vazgeçemeyeceğimiz zorunluluklar, yükler ve görevlerle bağlıyız. Öyleyse toplum demek bir bakıma vazife demektir. Eğer bu bağların yanısıra herbirimizin belli dokunulmaz hakları yoksa, hakların dokunulmazlığı insanları ilgilendiren birinci mesele olmaktan çıkmışsa, dünyanın neresinde olursa olsun o toplumda despotizmden başka hiçbir sosyal değer yaşamıyor demektir. Despotizm ise ezilenler kadar ezenleri de insanlıktan çıkarmaya yeter.

TÜRKİYE'NİN MESELESİ

İçinde yaşadığımız ülke sık sık darboğazlarla karşılaşılıyor. Bunları geçebiliyor mu? Yoksa zorlukları yenmekten imtina edip yeni bir darboğazla karşılaşmaya kadar önüne çıkan engelin hizasında mı yürüyor? Bu soruları cevaplayabilmek için ülkemizin ne türden meselelere muhatap olduğunu ve hangi tabiat üzre hareket ettiğini anlamamız zorunlu. Böyle bir anlayış için ise sözünü ettiğimiz konularda zihnimizi bir açıklığa kavuşturabilmemiz gerekir. Günlük hayatımız boyunca bütün yapıp etmelerimizi ihtiyarımız dışında oluşan şartlara gösterdiğimiz tepkilerle yani alışkanlıklarımız, mecburiyetlerimiz tahtında yürütürüz. Böyle yapıyorsak düşünmeden yaşıyor ve hareket ediyoruz demektir. Düşünmeden yaşamakta rahatlık bulanların ne içinde yaşadıkları dünyanın, ne mensubu oldukları toplumun, ne de bizzat kendilerinin mahiyeti hakkında endişeye kapılmaları mümkün değildir. Ama düşünerek yaşama gereğini duyanlar yüzyüze geldikleri mecburiyetleri sorgulamak, anlamak istegindedirler. Düşünmek ne söylediğini bilmek, bilmeye çalışmakla başlar. Öyleyse önümüze «Türkiye'nin meselesi» diye bir söz çıkınca önce bu sözle ne denilmek istendiğini anlamaya çalışırız.

Türkiye neresidir? Bunda bilinmeyen ne var, diyebilir bazıları. Diyebilirler ki Türkiye üzerinde 51.420.000

insan yaşayan, 814.578 kilometrekare alana sahip bir ülkedir. Ama bu rakamlar Türkiye'nin ne olduğu, özü ve keyfiyeti hakkında hiçbir şey öğretmez bize. Hatta rakamları daha dar alanlar için ve çeşitli konularda ayrıntılı biçimde sıralasanız da Türkiye'nin gerçeği hususunda fazla şey öğrenmiyeceğiz. Öyleyse biz Türkiye'nin kimliğini arıyoruz, onu öğrenmek istiyoruz. Öğrenmek istediğimiz Türkiye'nin kimliği olmasaydı, Türkiye neresidir diye sorulduğu zaman 36 - 42 kuzey paralelleri ile 26 - 45 doğu meridyenleri arasındaki yerdir, tarzında verilen cevap bizi tatmin edecekti. Bir nesnenin ne olduğu, bir kişinin kim olduğu ona verilen isimle farkedilir. İsimle cisim ne kadar çok örtüşürse gerçeğe o kadar yaklaşıyoruz.

Türkiye içinde yaşadığımız ülkeye Avrupalı yabancılar tarafından verilmiş bir isimdir. Daha doğrusu bu ülkenin insanları eski adlandırma, isim verme usul ve yollarını terkettikten sonra yani Polonya'ya Lehistan demekten vazgeçtikten sonra kendi ülkelerine Türkiye demeye başlamışlardır. Avrupa kültürü almış bazı eski adamların, Türkiye yerine tıpkı İtalya, İspanya der gibi Türkiye dediklerini işitmiş olmalısınız. Açıkçası Türkiye dediğimiz zaman bir adlandırmayı benimsemiş ve bu adlandırmaya gelen tanımlamayı kabul etmiş oluyoruz.

Meselesinin ne olduğunu öğrenmek istediğimiz ülke Türkiye ise önce bilmemiz gerekecek ki bu ülke insanları kendi topraklarını ifade etmek için oraya başkalarının, Avrupalıların verdikleri ismi kullanıyorlar. Ülkemize Türkiye demekten tedirginlik duymadığımıza göre yaşadığımız topraklara bir batılı gibi bakmayı benimsemişiz demektir. Öyleyse Türkiye'nin meseleleri nedir, tarzında şekillenmiş soruya cevap vermeye hazırlanıyorsak yani soruya itirazımız yoksa kalkış noktamızı yürürlükteki siyasi ve kültürel yapıdan seçmiş oluyoruz. «Soruya

neden itirazımız olsun?» diye soracak olursanız, size hatırlatırım ki bir zamanlar İstanbul'a Avrupa'dan gönderilen mektuplarda Constantinopolis yazılmışsa, bu mektuplar Türkiye'de böyle bir şehir yok gerekçesiyle iade edilirdi. Bu şehre Türklerin verdiği ismi kullanmayanların mektupları gönderilene ulaşamazdı. Hatta bu olayın «not Constantinople but İstanbul» nakaratıyla söylenen bir hafif müzik parçasının yazılmasına sebep olduğu da bilinir. Bugün aramızdan herhangi biri «Constantinopolis'in metro meselesi ne oldu» gibi bir soruyla karşılaşsa, derhal soruya itiraz eder. Ama eğer soruya itiraz etmeden cevabını bulmaya çalışırsa, bu kimsenin farklı bir tarihî anlayışa sahip olduğu, siyasi görüşünün farklı bir merkezden doğduğu ortaya çıkar.

Türkiye'nin meselesi nedir sorusu, soruluş itibarıyla bizi tedirgin etmiyor. Türkiye'yi kabul ediyoruz. Meseleyi kabul ediyoruz. Türkiye'yi kabul etmek demek bu toprakların yakın ve uzak geçmişindeki tahavvül ve tebdilâtın muta sayılarak, yaşanmışların getirdikleri ve götürdüklerinin değerlendirilmesini kabul ederek, geleceğe matuf adımları birinci plâna alarak konuşmaya başlamak demektir. Meselenin ne olduğunu öğrenmek istediğimiz ülke Anatolya, Pamfilya, Kapadokya, Trakya değildir. Meseleleri bizi ilgilendiren ülke Diyâr-ı Rûm, Mülk-i Âl-i Osman değildir. Buraya Türkiye denilmesini kabul etmiş, bunu benimsemiş insanların meselelerinin ne olduğudur merakımıza konu olan. Merakı bu alanın dışına taşanlar «Türkiye'nin meselesi nedir» sorusuna ya cevap vermekten imtina edecekler veya kendi meselelerini bu sorunun içine sığdırmaya çabalayacaklardır ki bundan çıkan sonuç ya samimiyetsizlik veya şuursuzluk olacaktır.

Samimiyetle ve şuurla hazırlanacak cevaplar soruyu kabul edenler tarafından verilebilir. Türkiye'den sözet-

mek geçmişi ve geleceği bulunan bir ülkeden sözetmeye götürür bizi. Geçmişi ölü sayanlar geleceği tahribe yönelmişlerdir. Bütün hayatîyetin geçmişte bulunduğunu sananlar ise gelecek tarafından tahrib edilmeye müştâktırlar. Türkiye'nin meselesini tanıyabilenler sadece canlı geçmiş ve canlı gelecek arasındaki hayat köprüsünü görmek isteyenler olabilir.

Türkiye'nin meselesi nedir? Bu soruya doğru cevap verebilmemiz ancak Türkiye ve mesele kelimeleri hakkında açık seçik fikirlere sahip olmamızla mümkündür. Türkiye deyince Batı kültür dairesi içinde yer alan ve geçmişi bu kültür dairesinin ortaya çıkışıyla doğrudan bağlantılı, buna mukabil hayatîyetini sözkonusu kültür dairesini meydana getiren değerlerden farklı unsurlara borçlu olan ülkeyi anlıyoruz. Peki, «mesele» deyince ne anlamak mümkün? Arapça suâl kelimesinden türemiş olan mesele için sözlükler şu karşılıkları veriyorlar: (1. Sorulup karşılığı istenilen şey. 2. Çözülmesi istenilen şey. 3. Ehemmiyetli iş. 4. Savaş, cenk). Mesele kelimesini bu anlamlar doğrultusunda kavramamız gerek. Gerçi böyle bir gerekliliğin olmadığı yolunda bir itiraz gelebilir. Denilebilir ki mesele artık Türkiye'de geçerli bir kavram değildir. Batı kültür dairesindeki bu ülkede mesele denince Fransızcadaki Problème kelimesinin yüklendiği anlam kastedilir. Ayrıca uydurma dahi olsa sık sık kullanılan sorun kelimesi var. Dolayısıyla Türkiye'nin meselesi denildiğinde, Türkiye'nin problemi, Türkiye'nin sorununu anlaşıyor. Mesele kelimesini odak saymak yerinde olmayabilir.

Bu görüşler karşısında hemen şunları söyleyebiliriz: Mesele kelimesini odak saymak, ne problem kelimesinin anlam yükünü, ne de sorun kelimesinin söylemek istediğini ihmal etmemizi gerektirmiyor. Zira mesele kelimesi

problem ve sorun kelimelerinin dile getirdiklerini ifade ettiği gibi, fazladan bizi ne ile uğraştığımız konusunda aydınlatıyor. Yani diğer iki kelimeyi geçerli saymış olsaydık mesele kelimesinin açıklayıcı gücünden mahrum kalacaktık, çünkü mesele problem ve sorun demektir, lakin ne problem ne de sorun tek başlarına mesele demek değildir. (Problème: 1. Bir bilim içinde çözümü beklenen tartışılmaya hazır soru. 2. Belli bir sonuç elde edebilmek için çözülmesi gereken zorluk, bir karar gerektiren kararsız veya tehlikeli durum). Şüphesiz ki mesele ve problem arasında bir anlam kayması var, ama siz de teslim edersiniz ki mesele kelimesi kapsam bakımından daha geniş. Sorun kelimesine gelince, bu sözün soru kelimesiyle akrabalığı hemen göze batıyor, lakin hangi esaslara göre türetilmiş olursa olsun soru kelimesiyle olan irtibatından daha zengin bir anlatım sunmuyor bize. Bu rabita da kelimeyi anlaşılır kılmaya yetmediği gibi işimizi zorlaştırıyor.

Eğer Türkiye'nin meselesi sorulup karşılığı istenen şey ise, merakımızı mucip olan şudur: Türkiye'ye soran ve karşılık bekleyen kim veya neresidir? Türkiye kendi kendini sorgulayan bir ülke durumunda mıdır, yoksa Türkiye'yi karşılık verme mecburiyetinde bırakan güç veya güçler var mıdır? Ülkemizin meselesini anlamak için önce bu konuda açıklığa kavuşmalıyız. Yani mesele olarak önümüze konulan şeyler kendimize mahsus sorular mıdır, yoksa başkalarının formüle ettiği soruları mı cevaplamak zorunda bırakıyoruz. Türkiye birilerine hesap vermek mecburiyeti altında bir ülke midir yoksa kendi sorusunu kendi tanıyabilecek olgunlukta ve güçte bir ülke midir?

Eğer mesele çözülmesi istenen şey ise Türkiye'de meseleyi yaşayanlar bu istekte bulunmakta mıdır? Mesele halkın gelir seviyesinin yükseltilmesi bir mesele ise

bu meselenin çözümünü halk istemekte midir? Yoksa böyle bir çözüm talep etme gücünden mahrum mudur? Eğer mahrumsa halkın gelir seviyesini artırma gibi bir meselesi yoktur. Buna mukabil elinde altın bulunduran halkın bu altınları bozdurup hisse senetlerine yatırmayı isteniyorsa ortada bir mesele var demektir. Ortada çözülmesi istenen şey yoksa mesele yoktur. Ortada o şeyin çözülmesini isteyen yoksa mesele yoktur. Demek ki meseleyi isteyen, istemeyi bilen, isteme gücünü gösterenler çıkarabilir.

Ehemiyyetli işe mesele diyorsak Türkiye'nin meselesinin bu ülkenin varlığını, bekasını, hayatiyetini ilgilendiren şey veya şeylerden mürekkep olduğunu anlarız. Yani itina gösterilmezse, ihmal edilecek olursa büyük zararların doğacağı işleri birer mesele olarak anlamamız gerekir. Türkiye'nin meselesi olan şey demek ki bir şahsın, bir zümrenin, bir sınıfın, bir etnik grubun, bir bölgenin meselesi olamaz. Ne ki Türkiye'nin meselesidir, bütün işler o mesele çevresinde anlam kazanacak demektir. Eskiler «takdim'ül-ehem alel'mühim» derlerdi. Yani ehemmiyetli olanın mühim olanlara tercih edilmesi gerektiğini ifade ederlerdi. Türkiye'de bu derecede ehemmiyet sahibi olan iş ne olabilir? Yapılmayacak olursa insanlıktan çıkacağımız, varlığımızı hüsrana götürecek olan bir iş olsa gerek. Bu iş için savaşabileceğiz. Bu iş ölürsek şehid, kalırsak gâzi olabileceğimiz bir ağırlıkta olsa gerek. Nedir bu iş, bu mesele? Türkiye'nin meselesi nedir?

Diyelim ki Türkiye'nin ne olduğunu, kimliğini öğrendik ve yine diyelim ki meselenin mahiyetini de öğrendik, bu halde dahi Türkiye'nin meselesinin ne olduğu hususunda önümüzde anlaşılmaya değer bir soru belirecek; bu da varılacak hedeflerle ilgilidir. Eğer Türkiye'nin meselesini şu zaman dilimi içinde dünyada değer sahibi olan,

içinde yer aldığımız medeniyetin ölçüleri yardımıyla anlamış isek hareket tarzımızı bir türlü tespit edeceğiz; ama eğer Türkiye'nin meselesini insanın yeryüzünde bulunuşunun sebepleriyle bağlantılı olarak kavramış isek neler yapıp neler yapmayacağımızı başka türlü tespit etme durumunda olacağız.

Türkiye'nin meselesini ideolojiler yardımıyla kavramış isek artık bu meseleyi asli mesele sayamayız. Çünkü kendi zihni tablomuz dahiline keyfi olarak yerleştirdiğimiz değerleri asli unsurlar olarak kabul ettiğimiz için olaylara belli ideolojik pencereden bakmaya razı olmuştuk. Hangi ideoloji olursa olsun Türkiye'nin meselesinin bir yan mesele olarak anlaşılmasını önleyemeyecektir. Milletlerarası burjuvazinin ideolojisini benimsemişsek Türkiye'yi yürürlükteki finans şebekesinin bir şubesi olarak anıyacağız demektir. Eğer henüz bu şebekenin rahat eden ve şebekeye rahatlık veren bir üyesi olunmamışsa bütün gayret böyle bir üyeliği sağlamaya mâtuf olacaktır. Bu anlayış içinde Türkiye'nin refah ve kalkınma hedeflerini hesaba katacağız, insan ilişkilerini beynelmilel şebekede olan ilişkiler seviyesine ulaştırmaya gayret edeceğiz.

Seçtiğimiz ideolojinin türü Türkiye'yi ikinci planda mütalaa etmemize engel teşkil etmeyecektir. İster sosyalist, isterse milliyetçi bir ideolojiyi esas alalım ve hatta isterse beynelmilel İslâmî hareket ideolojisi çerçevesinde Türkiye'nin meselesini anlamaya çabalayalım bu, bizim heva ve heveslerimizin gerçeği gölgelemesini engellemez. İdeolojiler çerçevesinde dünyayı kavrama çabası ister istemez bizim gerçeği değil, hayali yani keyfi tasarımlarımızı hareket zemini olarak seçtiğimiz göstergesidir.

Türkiye'nin meselesini kavrama çabasında ideolojik çıkmaza saplanışımız bir bakıma olayı başlangıçta yan-

lış bir temele oturtma çabamızdan kaynaklanabilir. Yani daha başında Türkiye nedir ve mesele nedir soruları doğru ve yerinde cevaplandırılmadığı için, yahut bu cevaplar aranırken günlük şartlanmalarımız düşünme tarzımıza galebe çaldığı için ilk yol ayrımında bizi Türkiye'nin meselesi konusunda çözümsüzlüğe götürecek bir tahlil sahasına sapmışızdır. İnsanlığın meselesi ile Türkiye'nin meselesi arasındaki isabetli rabıtayı kurabilmiş olsaydık ideolojik saplantılar da bizi yolumuzdan alıkoyamıyaktı.

Bütün bu yazdıklarım kimilerince bir tür ethnocentrisme yani milliyet - merkezci bir dünya görüşünün tezahürü gibi görülebilir. Burada ve başka yerlerde yazdıklarımın şaşkınlıkla bakanların bulunduğunu biliyorum. Türkiye'ye verilen bu önem, Türkiye'nin meselesine tanınan bu ağırlık ilk izlenimlerle çıkarılabilecek sonuçtan daha yukarı bir seviyede ele alınmalıdır. Kestirmeden gidip Türkiye'nin meselesini anlamak insanlığın meselesini anlayabilmek ilk adımdır gibi bir hükme varmak istemiyorum. Fakat Türkiye'nin meselesinin içinde yaşadığımız medeniyetin geleceği konusunda yüzyüze gelinebilecek problemlerin en canalıcı olanlarını muhtevi bulunduğu inancındayım. Türkiye'nin meselesinde bizi kolayca yanılgıya sürükleyen husus meselenin negatif yanındır. Yani Türkiye tebarüz etmemiş özellikleriyle, belirginleşmemiş bunalımlarıyla uyuyan daha doğrusu uyutulan bir sudur. Dolayısıyla Türkiye'nin sahte meselelerle daha çok dolambaçlı bir mekâna salıverilmesi içinde yaşadığımız medeniyetin mekanizmasına doğrudan etki eden güçlerin birinci meselesi olabilmektedir.

Türkiye'nin meselesini güçlü olma, zengin olma, kalkınma, gerilikten kurtulma, sosyal meselelerin halli, yürürlükteki ahvale intibak seviyesinde ele almak ve böylece telâffuz etmek Türkiye'nin varlık şartını gölgede bi-

rakmanın bir yoludur. Batılma serüvenimiz içinde başımıza gelenler Türkiye'nin varlık şartını görünmez kılmanın ısrarlı çabaları sonunda gerçekleşmiştir. Öyleyse olanı ve biteni, olmayanı ve bitmeyi yeniden ve ayık kafayla göz önüne getirmemiz gerek. Ayık kafayla dedim, zira müslümanlar şarapla sarhoş edilemedikleri için medeniyetin sorumluları bizi uzak hayaller ve günöbirlik ayakbağılarıyla sarhoş etmeye çabalyorlar. Bu çabalarda şimdilik kolay bir başarıya ulaşmışlardır. Bu da birbirimizi anlamak hususunda aramıza koydukları engellerin neler olduğunu bilemeyişimizdir. Türkiye'nin meselesini anlamakta stabileceğimiz en sağlam adım birbirimizi anlamayı göze alışımız olacaktır.

MİLLET KORKUSU

Türkiye'de teorik açıklamaların, doktriner görüşlerin çerçevesini aşan ve fiili durumlarda her zaman hesaba katılması gereken bir endişe yürürlükte. Türkiye'de yaşayan insanlar bir bütün olarak korkutuyor kimilerini. Halbuki, Türkiye tepeden alınan kararların, millete danışılmadan alınan tedbirlerin halkın büyük çoğunluğu tarafından bir vakıa olarak kabul edildiği, bu kararlara ve bu tedbirlere karşı hareketlerin hiçbir zaman dikkat çekecek tepkiler doğurmadığı bir ölkö. Ölkemiz insanları siyasi, iktisadi, kültürel değışmelere direnmiyor, böyle yapmaktansa yeni durumları kendi hayat şartları doğrultusunda istifadeye açık hale getirmeye çabalyor ve tuhaftır ki zaman yeterli olduğu taktirde başarıyor da. İşte bu başarısı bir önceki kararları almış, tedbirleri getirmiş bulunan güçleri veya çevreleri yeni kararlara, yeni tedbirlere, yeni düzenlemelere mecbur ediyor. Altmış yılda dört anayasa değıştirmiş bir başka Avrupa ölkesi olduğunu sanmıyorum. (Türkiye'nin bir Avrupa ölkesi olmadığını söyleyeceksiniz, ama ben de size Türkiye'nin açık bir müstemleke olmadığını söyleyeceğim Dolayısıyla Türkiye'yi Avrupa tarafından temellük edilmiş ölkelerle karşılaştırmak Avrupa ölkeleriyle karşılaştırmaktan daha büyük bir yanlışır).

Türkiye yalnız siyasi yapı bakımından değil, iktisadi yönü itibariyle zikzaklara konu olmaktadır. Gerçi hepimiz biliyoruz iktisat, siyaset ve kültür olaylarının hep içiçe bulunduğunu ve bunlardan birini gözeterek alınan tedbirlerin diğer ikisini etkilediğini ve herbirinin ortaya çıkardığı meselelerin diğerleri bakımından yeni tedbirler gerektirdiğini. İşte bu karmaşık ilişkiler yüzünden Türkiye’de yaşayan insanların kendi hayatîyetlerini belirginleştirme çabaları, insanları biçimlendirmeye çalışanların niyet ve faaliyetleriyle bir çatışmaya giriyor ve Türkiye’nin insanları bir türlü arzulanan kalıba dökülemiyor. Verilen her karar, alınan her tedbir belki bu kararları alanların istedikleri yönde bir değişmeyi getiriyor ve fakat ortaya çıkan değişmeler daha çok istenmeyen sonuçlar şeklinde tezahür ediyor. İşte o zaman yeni tedbirlerin, yeni kararların kaçınılmazlığı doğuyor.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye’nin yaşadıkları bu ülke insanların dikkate değer bir potansiyeli ellerinde bulundurdıklarını; görmezlikten gelinse de, bastırılmaya, çarpıtılmaya çalışılsa da belli bir iradeyi temsil ettiklerini sarahaten gösteriyor. Eğer böyle olmasa idi ve her karar, her tedbir yalnızca istenilen sonucunu istihsal etse idi Türkiye kendine biçilen yerde mustakar bir ülke olarak kalacak ve hiç kimse için tedirginlik kaynağı olmayacaktı. Türkiye’deki istikrarsızlık dünya şartlarının elveremeyişi, ülke kaynaklarının yetersizliği, ülke insanların yeryüzündeki yarışma şartlarına uyumsuzluk göstermesi sebebiyle ortaya çıkmıyor. Ülkemizdeki istikrarsızlığın temelinde ülke insanının «nomos»u ile Türkiye için kararlar alma durumunda bulunanların beklentileri arasındaki zıtlık yatıyor. Ülke insanının nomosu dediğimiz zaman bundan o insanların tabii ve sosyal bünyesinde mündemiç yasayı, kanunu anlıyoruz. Bu nomos (isterseniz namus deyiniz) dışardan dikte edilen sınırla-

rın ortaya çıkardığı türden bir yasa olmadığı kadar gerçek bir yasadır. Yani bir milletin yeryüzünde bulunuşunun anlamıyla kopmaz bağlar taşıyan o insanların hayatîyetinin zorunlu kıldığı asli kanundur.

Bu kanunu bütün vecheleriyle bilemeyebiliriz, ama işaretlerini farketmemiz her zaman mümkün. Bir ülke insanının nomosu ancak o insanların tabii temayüllerinin, sosyal biçimlenişinin doğduğu şartlar baskı altına alınmadığı zaman tanınabilir. Eğer bir ülkede millettan korkuluyorsa bundan anlaşılacak tek şey o milletin asli kanununun hükümrân olmadığıdır.

KOLONİZATÖRLER VE DİĞERLERİ

Türkiye'de başlangıçta alafranga - alaturka ayrımı olarak görünen, bazan karşımıza ilerici - gerici farklılaşması diye çıkartılan ve günümüzde sağ - sol ayrışması içine sığdırılmaya çalışılan bir bölünme, bir çatlak, bir cepheleşme vardır. Dünyanın başka ülkelerindeki siyasi, sosyal ve iktisadi farklılığa benzemez bu cepheleşme. Çünkü dünyanın Türkiye dışında kalan ülkeleri iki kategoride kabaca toplanabilir. Birinciler Batı medeniyetinin metropolü olma özelliklerine sahiptir. Yirmibirinci yüzyıla yaklaştığımız şu zamanda bu ülkelerin sadece belli bir coğrafi mekân olarak ifade edilemeyeceğini biliyoruz. Metropol ülkeler dünya sisteminin yürürlükte kalması için gerekli ilişkilerde karar mekanizmalarına doğrudan etki edebilen ve daha doğru bir yaklaşımla alınan kararlardan menfi yönde etkilenmeyecek kadar metropole mahsus donatıma sahip bulunan ülkelerdir. Yani yalnızca Batı Avrupa, ABD gibi ülkeler değil, aynı zamanda Yeni Zelanda, İsrail gibi ülkeler de metropol ülkeler arasındadır. Buna karşılık metropol ülkeler tarafından zapt edilerek kolonize edilmiş ülkeler vardır. Bunlar bazan üçüncü dünya diye adlandırılırlar, fakat bu adlandırma Rusya ve uydularının gerçekte metropol ülkelerin rezervi oldukları gerçeğini örttüğü için yanlıştır.

Dünyadaki bütün ülkelerde ister metropol, isterse müstemleke ülke niteliği taşıyanlar, siyasi farklılaşma gerçekte iktisadi farklılaşmanın bir yansıması şeklinde belirir. Bu ülkelerde sağ ve sol ayrımlarının da böyle bir muhtevaya sahip olduğu gözlerden uzak tutulamaz. Müstemlekeler ülke ve halk menfaatini savunanlar ile metropolün çıkarına aracılık edenler arasındaki mücadeleye sahne olurlar. Elbette bu mücadele sarih sınırlar gözetilerek yürütülemez, ama bütün savaş böyle bir ikili bölünmeye son çözümde indirgenebilir. Metropol ülkelerde de asıl efendilerle sofra artıklarından istifade edenler arasında bir ayrım vardır.

Türkiye'nin metropol ülkelerden biri olmadığı hususunda sanırım bir genel anlaşma temin edilebilir. Hiçbir gösterge Türkiye'nin dünya üzerinde yürürlükte olan sistemin karar mekanizmalarına yakın olduğunu ortaya çıkaramıyacaktır. Ama acaba Türkiye bir müstemleke midir? Yani Türkiye'nin halini ve istikbalini tayin eden kararlar metropolde alınmakta ve yerli halktan sadece bu kararların uygulayıcıları birer ajan mı seçilmektedir? Hayır, denetlenen birçok yönü olmakla birlikte Türkiye açık veya örtülü bir müstemleke statüsünde değildir. Niçin diye sorulacak olursa bunun cevabı, «Türkiye müstemlekeleştirilmeye gerek duyulmayan bir ülkedir» şeklinde verilmek gerekecektir. Türkiye milli bünyesi içinden kolonizasyonu yerine getirecek unsurları çıkarmış ve korumuş bir ülkedir. Dünyada Batılılaşmayı «couleur locale» haline getirmiş başka ülke yoktur.

Türkiye'de sınıf farklarını, yöre farklarını, şive farklarını gölgede bırakan bir ayrım yaşanmıştır ve yaşanmaktadır. Bu da milli kolonizatörler ve diğerleri arasındaki farktır. Türkiye'nin kolonizatörleri önceleri alafranga olarak tesmiye edilmiştir. Fakat bu alafrangalık hep

nisbi bir kavram olarak yaşayarak halka halka yayılma özelliği göstermiştir. Sarık karşısında fes alafranga iken, şapka fes karşısında alafranga olabilmıştır.

Hiçbir iktisadi mesnede sahip olmadan ilerici olmak bu ülkede yaşayan bazı değerlere karşı çıkmak suretiyle mümkün olabilmıştır. Üstelik karşı çıkılan değerlerin dine müteallik olması da şart değildir. Böylece dine karşı çıkış da ayırıcı bir özellik sahibi olmaksızın ilericiliğin bir nişanesi olabilmıştır. Türkiye'de solculuk bir iktisadi tavır belirtmekten ziyade bir sosyal tercih ve bir siyasi yönelim olarak anlaşılabilmektedir.

Olayın geçen zaman ve ilişkilerin karmaşıklığı yüzünden herhangi bir basitleştirmeye imkân vermeyecek kadar netlikten mahrum olduğunu biliyoruz. Fakat Türkiye'de insanlar arasındaki asıl ayrımın kolonizatörler ve diğerleri şeklinde konulmasında birçok şeyi doğru kavramada yardımcı olacağına inanıyoruz. Kolonizatörler başlangıçtaki alafrangalar idi, sonra ilerici oldular ve bugün onlara solcu denilmektedir. Bu sürekli değişen isimler gelecekte de değişme gösterebilir. Ama bizim onlara vereceğimiz isim fonksiyonları değişmedikçe en uygun isim olarak kalabilir: Kolonizatör.

Karşımızdakine ilk sorumuz: «Sen bir kolonizatör müsün değil misin» olduğu taktirde, oturup konuşacak bir şey çıkmış demektir. Ama aynı soruyu önce ayna karşısında sormak gerekmecek mi?

ŞAŞKINLIKTAN KURTULUŞ

Kendi insanlarımızı, birlikte yaşadığımız, arasından çıktığımız, onlardan biri olduğumuz insanları adam edilecek, yola getirilecek, hizaya sokulacak, aydınlatılacak kimseler olarak görmekle hepimiz kolaylıkla kolonizatörler arasına katılabiliriz. Yani kolonizatörlük bizim geleneksel tutumumuzda bir yanıyla var. Türkiye'de «eli sopalı adam» gerekli sayılan adamdır. Bizim şikâyetimiz halâ kendi arzumıza uygun bir sopalı adam bulamayışımızdan veya kendi elimize bir sopa geçirememiş oluşumuzdandır. Türkiye'de millî kolonizatörün sürekli mesafe katetmesinin ana sebeplerinden biri budur.

İkinci sebep kolonizatörün giriştiği kolonizasyon faaliyetleri sonucunda beklediği fayda ile kolonizasyona muhatap olanların gördükleri zarar arasındaki büyük farktan hem kolonizatörün hem de kolonize edilmiş unsurların büyük kayıplara uğramaları ve bu kayıpları telâfi etmenin yolu olarak daha köklü kolonizasyon metodlarının gündeme getirilmesidir. Böylelikle hem daha çok sayıda insan kolonizatörler arasına katılabilmekte, hem de Türkiye doğrudan müstemleke ülkelerle müştereklerini zaman içinde artırmaktadır.

Türkiye kendi bünyesinden kolonizatörler yetiştirmiş ve yetiştirmeye devam etmektedir. Müslüman çoğunluk (Bu sözüme bazıları takılacak: Çünkü Türkiye'de

yaşayan insanların kendi arzuladıkları ölçüde müslüman olmadığı kanaatindedir onlar. Nüfus cüzdanı müslümanlığını kabul etmediklerini ifade edeceklerdir hemen. Büyük çoğunluğun müslüman azınlık tarafından zapt edilip kolonize edilmesinden yana olduklarını da söyleyebilirler) yüzyıllar süren kolonizasyon karşısında bugün şaşkındır. Ama dün daha az şaşkındı. Düünden önceki gün ise müslüman çoğunluk kolonizatörü yıldırabiliyordu.

Kolonizatör belki bugün yine müslüman çoğunluktan korkuyor. Ama bu korkusu giriştiği teşebbüslerin foyasının meydana çıkacağı endişesiyledir. Yani müslüman çoğunluk kolonizatörü korkutabilecek bir vaziyette değil, çünkü zihni yüzyıllar süren kolonizasyon sebebiyle bulanmış haldedir.

Öyleyse bir şey yapılabilecekse ancak kolonizasyon istikametinde yürünen yolun geriye doğru katedilmesi suretiyle yapılabilecektir. Bunun geriye dönüş olmadığını hemen belirtmeliyiz. Geri alınacak olan kolonizasyon süreci boyunca kaybettiklerimizdir. İlk yapacağımız şaşkınlıktan kurtulmaya çabalamak olmalı. Unutmayalım ki Türkiye'de kolonizatörün kendisi de şaşkındır. Bizim şaşkınlıktan kurtuluşumuz, onun da nerede bulunduğunu ayan beyan ortaya çıkarabilecektir.

Müslüman çoğunluğun içinde bir ferd olarak şaşkınlıktan kurtulduğumuz nasıl belli olabilir? Bariz bir ölçüsü var bunun : Bilgilerimizi kitle iletişim vasıtaları yoluyla değil, itikâdi kaynaklarımızdan öğrenerek. Diyebilirsiniz ki itikâdi kaynaklarımız bize AET karşısında nasıl tavır takınacağımızı, uzay çalışmalarına girişmek için gayret sarfedip sarfetmeyeceğimizi bildirmeyebilir. Ama bu itirazın yerinde olmadığı kanısındayız. Biliyoruz ki dünya ve ahiret hayatının nasıl yürümesi gerektiği konusunda bütün esasa müteallik bilgileri biz itikadi kaynak-

larımızdan alabiliriz. Ama muhal farz, böyle bilgiler edinmemiz, yani dünyanın bugün aldığı şekil içinde itikadi kaynaklarımız şu veya bu tercihi yapmamıza elverir bilgiler edinmemiz mümkün değil. O zaman ne yapmalı? Eğer amacımız şaşkınlıktan kurtulmak ise elbette, kendimizi böyle bir tercih yapmaktan imtina eder bir pozisyona getirmeliyiz.

Müslüman çoğunluğun şaşkınlıktan kurtulması, aynı zamanda çaresizlikten, eli bögünde kalmaktan kurtulması demektir. Zira kolonizasyon bütün zararlı sonuçlarını müslüman çoğunluğun zoraki tercihler karşısında bırakılması yüzünden doğurmaktadır. Yani müslüman çoğunluk kendisine sunulan dolmaları hemencecik yutmaktansa bu dolmanın içinde neler olduğunu, sonunda sindirim mekanizmasına ne gibi etkiler yapacağını bilmek istediği takdirde bugüne kadar yürümüş bulunan kolonizasyon tersine işleyebilir. Hatta kayıplar kazanç niteliğine dönüşebilir. Yani Türkiye'nin dünya sistemi karşısında haysiyetli, güçlü bir yere kavuşması ancak müslüman çoğunluğun kendi başına gelenleri öğrenmek, yeniden yorumlamak üzere faaliyete geçmesiyle mümkündür.

Yüzyüze geldiğimiz olaylar karşısında bu olanlar kolonizasyon istikametinde midir, yoksa bizi bir koloni ahalisi olmaktan kurtaracak yönde midir diye sormak, bana öyle görünüyor ki müslüman çoğunluğun kolonizatörü yıldırabildiği günlerin yaklaştığının bir işaretidir. Müstemleke ülkelerin meselesi müstemlekeciyi ülkesinden kovmak olduğu halde, bizim Türkiye'de meselemiz kolonizatörü aramıza katmak, onun kolonizasyon faaliyetine son vermesini sağlamak, bunun yerine onu cemaatin menfaatine olan işler başarmaya yöneltmektir.

TÜRKİYE'DE BEYAZ KİM?

Amerika Birleşik Devletleri'nde en büyük etnik grubun WASP'ler olduğu söylenir. White (beyaz), Anglo-saxon, Protestan kelimelerinin baş harflerinde oluşan bu yeni kelime bir bakıma Amerikalı'nın tanımını da verir. Wasp'ler Amerikan toplumunun çoğunluğunu oluşturmaz, ama ABD'de en yüksek sayıda olan «azınlık» onlardır. Wasp'lerin Amerika'daki önemi yönetim mekanizmalarında, iktisadi kararların alındığı mevkilerde ve sermayenin kontrol merkezlerinde, sosyal bünyenin karakteristiğini temsil etmede en baskın rolü oynayışlarından gelir. Yani elit zümre içinde Wasp'ler çoğunluktadır. Bir Amerikalı Wasp değilse, bir Wasp'in sahip olduğu özelliklerden kaçına sahipse o kadar Amerikalı sayılır. J. F. Kennedy'ye gelinceye kadar ABD'de hiç katolik başkan görülmedi, ama o da İrlandalı'ydı yani beyazdı ve Anglo-saxon sayılan kavimdendi. ABD'deki Alman azınlığını I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versaille Anlaşması'nın Amerikan Senatosu'ndan geçmesini önlediklerini düşünürsek beyazların belli bir derecelendirme içinde etki gücüne sahip olduklarını anlarız. Siyahlar kuşku yok ki başka bir Amerika'dır. Latin Amerikalılar hem esmer hem katolik oldukları için, İtalyanlar ne anglo-saxon ne de protestan olmadıkları için merkezden uzağa düşerler.

Amerika'yı milletlerin karışıp kaynaştığı bir pota olarak sunmak ABD'nin resmi ideolojisi, her resmi ideoloji gibi bu da gerçeği yansıtmaz. Yahudiler ABD politikasına olan etkilerini açıktan değil, özel tedbirlerle ve oldu bittilerle yürütürler. Wasp'ler de dahil olmak üzere Amerikan kamuoyu anti-semitiktir. O kadar ki uzun yıllar zenci mahallesinde öğretmenlik ve doktorluk yapan beyazlar yalnızca Yahudilerdi, çünkü Yahudilerin lâayık görüldüğü yerler oralardı. Amerikan filmlerinde, televizyon dizilerinde yansıtılan görüntüler çeşitli politikaların ve görünür görünmez bir çok sansürün izin verdiği oranda Amerikan toplumuna aynalık eder. Yani bunların hepsi güldüren aynalar gibi eğri büküdür. Bütün kitle iletişim araçlarının bize sunduğu bilginin niteliği ve miktarı ne olursa olsun beyaz olmanın ABD'den bariz bir üstünlük temin ettiğini bir muhkem kaziye olarak kabul etme durumundayız. Ten beyazlığının temin ettiği üstünlüğünün devam etmesi için ikinci önemli vasıf protestan olmaktır. Bu iki vasıf bir Amerikalıyı kendi vatanında «şüpheli şahıs» olmaktan kurtarmaya yeter.

Uzun uzun Amerika'daki etnik durumla iktidar meseleleri arasındaki bağlantıdan söz etmekle elimize ne geçecek? Türkiye'de karşılığı olmayan durumlar bunlar. Evet ama, Türkiye'de etnik anlamda değilse bile dini anlamda Amerika'dakine benzer bir sosyal değerlendirme yürürlükte. Türkiye'de müslüman olmak fiilen «Wasp» dışında kalmak demek. Çünkü müslümanlar beş vakit namaz kılmakla içinde yaşanan sosyal, siyasi, iktisadi yapının «en uygun» unsuru olmaktan uzaklaşırlar. Nasıl bir zenci teninin rengini saklayamazsa, vakit namazlarına dikkat eden müslümanlar da toplum hayatı içindeki farklı durumlarını gözler önünden uzak tutamazlar. Müslümanlar duygu ve davranış bakımından da çağdaş toplumun tarzlarına yabancı kahrılar. Yani yegane galip ola-

rak Allah'ı tanırlar, yani rezzak onlar için Allah'tır, yani Allah'tan gayrısına kulluğu reddederler. Böylece Türkiye'de rahat, itibarlı, endişesiz yaşamak için gerekli tutum ve davranışları tam tamına yerine getirmekte «yaya» kalırlar. Varlıklı iseler varlıklı olmanın gerektirdiği harcamaları yapmadıkları için, bilgili iseler diğer diplomalıların talip oldukları çalışma şartlarına uyamadıkları için, becerikli iseler ötekilerin yüksünmeden yaptıkları bazı işleri becermekten kaçındıkları için müslümanlar «birinci sınıf yurttaş» olma hakkını bir türlü ele geçiremezler. Kısacası Türkiye'de «beyaz» olmak, İslâm'dan uzaklaşmak veya en azından sözde müslüman kalmaktır.

ZENCİ DEĞİLİZ, AMA

Türkiye'de sosyal yapıya ilişkin bazı durumların örneğini ABD'den getirerek anlatmaya çabalamak tuhaf bir usul. Bunu bile bile yapıyorum. Madem Türkiye'nin bir küçük Amerika olması istenmiştir. Ve madem TV dizileri, gençlere dönük yayınlarla Amerikan etkisi ülkemizdeki en meşru yabancı etkidir, örneklerimizi ABD hayatından değil de nereden seçebiliriz?

Türkiye'de müslümanların Türkiye'nin WASP'leri dışında kaldıklarını, çünkü beyaz Amerikalının sahip olduğu görüntüyü ülkemizin sosyal çerçevesi içinde sunmadığını söylemiştik. Şimdi akla şu ihtimal geliyor: Ülkemizde müslümanlar zenci midir? Amerikalı beyaz nasıl zenciye daha maymuna yakın gördüğü için kendinden uzak tutuyorsa, Türkiye'li wasp de müslümanları bir zihni ve kültürel gerilik içinde olduğu inancıyla değerlendiriyor, bir yere oturtuyor. Bir resmi dairede erkek odacının namaz kılması Türk wasp'inin gözünde kınanacak bir şey değildir. Yani müslümanlık Türkiye'de bir kimsenin henüz dininin vecibelerini terkedecek seviyede beyazlaşmadığının bir belirtisidir.

ABD'de görülen «zenciler giremez» levhası Türkiye'de «müslümanlar giremez» şekline dönüşmüş olarak görülmüyorsa bunun sebebi müslümanların o yerlere zaten

girmeye talip olmayışlarındandır. Ama eğer bir yere girmek istiyorlar ve artık sık sık o yerde görülüyorlarsa Türk wasp'leri idari ve yasal tedbirler alıyorlar. Bu açıdan bakılırsa İlahiyat Fakültelerindeki kız öğrenci kontenjanının % 7 olarak dondurulması ilginç bir gelişmedir. Türkiye'de günlük İslâm vecibelerini yerine getiren müslümanlar kendi benzerlerinin yoğun olarak bulunduğu mekânlarda ancak rahat nefes alabilmektedirler. Bu, ABD'de zenci mahalleleri vakiasını çok hatırlatmaktadır.

Türkiye'de müslümanların konumu, elbette ABD'deki zencilerin durumuna tam tamına benzemiyor. En azından bir zenci aile (hatta melez olup da beyaz tarafları daha belirgin olsa bile) zenci olmaktan çıkamaz. Yani satın alınarak zencilikten kopamaz. Ama Türkiye'de kuşaklar boyunca farklı farklı inanç kompozisyonları doğmuştur. Her müslüman baba, oğlunun veya kızının «beyazlar» tarafından kendinden koparılabileceği ihtimalini kafasında taşır. Müslüman olmayan ebeveyn kendi çocukları konusunda gelecek endişesi taşıyorsa, müslüman ebeveyn hem onların geleceği konusunda hem de kişilikleri ve benimseyecekleri değerler konusunda endişelidir. Türkiye'deki müslüman beyazların hangi tedbirlerle karşısına çıkacaklarını, nelerine karşıacaklarını bilmeden yaşamak zorundadır. Bütün bunlar ABD'deki zenci - beyaz farklılaşmasının Türkiye'deki müslüman olan - olmayan farklılaşmasına benzemediğini göstermeye yeter. Evet, müslümanlar Türkiye'nin zencileridir dememiz zor. Çünkü zencilik bir hayat boyunca taşınacak bir özelliktir. Türkiye'de müslüman olmak ABD'de zenci olmaktan daha gergin bir hayatı yüklenmek demektir. Çünkü müslümana gösterilen güleryüz emniyetsiz, müslümana takınılan asık surat acımasızdır. Amerikalı zencinin ne olduğu yüzünden okunur, ama Türkiye'deki müslüman belli kimseler karşısında sürekli zann altındadır : Acaba onun istediği gibi bir

müslüman mı, yoksa başka bir özellikte mi? Eğer müslümanlar budala, bilgisiz, zekâca geri olduklarını ispat edebilirlerse o zaman toplumda genel bir güvenilirlik kazanıyorlar. Bu durumlarıyla Türkiye'deki olan biteni sorgulama ve işlerin hakkaniyete uygun yürüyüp yürümediği konusunda düşünceler yürütme mevkiinde bulunmadıklarını ifade etmiş ve dolayısıyla işlenen bir çok cürme bilinçli veya bilinçsiz, gönüllü veya gönülsüz katılabileceklerini kimilerine göstermiş oluyorlar. Ama eğer hem müslüman kalıyorlar ve hem de müslümanlıklarının bu toplumda haklı mesnedlere sahip olduğunu sosyoloji, tarih, felsefe, biyoloji, fizik alanlarındaki bilgilenmeleriyle dışa vurma faaliyetine giriyorlarsa o zaman «tenkile müstehak» sayılıyorlar.

ARİSTOKRASİ OLMAYINCA

İslâmiyette ve bilhassa sünî müslümanlıkta bir ruhban sınıfının mevcut olmayışı Batı'da doğup gelişen ve dünya üzerinde bir denetim mekanizması kurmayı başarmış medeniyetin yaşadığımız toprakların kültürüyle olan farkını belirtmede göze batan bir noktadır. Bunun yanıbaşında ve hiç şüphe yok ki bununla da bir oranda bağlantılı olarak aristokrat sınıfın ortaya çıkmamış olusunun günümüzün meselelerini anlamak bakımından önem taşıdığını düşünüyorum.

Denilebilir ki Avrupa'da feodalizmin ve onu takip eden ticaret kapitalizminin yerini sanayi toplumunun almasıyla birlikte zaten dünyanın her yerinde aristokrasi hesaba katılır bir güç olmaktan çıkmıştır. Öyleyse tarihe gömülmüş bir sosyal sınıfı günümüzün olaylarıyla ilgili imiş gibi göstermek keyfi bir zorlamadan başka bir şey değildir. Bu görüşte bir doğruluk payı var: Eğer amacımız yeryüzünde hâkim olmuş bulunan tüketim medeniyetine adapte olmaktan ibaretse ve dünyadaki şu kısa ömrümüzü elden geldiğince rahat geçirmekten başka düşüncemiz yoksa bu kabil meseleleri kendimizden uzak tutmak yerinde olur. Sovyetler Birliği ve Çin dahil olmak üzere günümüz dünyasında hızlı bir Amerikanlaşma furyası var, aristokrasiden mahrum bir kültürün açtığı yolda çoğunluk sürükleniyor. Eğer yangına körükle gidecek

sek düşündüklerimiz başka, yanmaktan sakınmak istiyor-sak başka olacaktır.

Her toplumda üst tabakayı teşkil eden sınıf toplumun diğer katmanlarına gerek hayat biçimi, gerekse düşünme ve davranma biçimi bakımından örneklik etmiştir. Dolayısıyla aristokrat sınıfın (kelime anlamı itibarıyla «iyi niteliklilerin yönetimi» demektir) toplumda güç sahibi olduğu dönemlerde oluşmuş diğerler ondan sonra gelen yönetici kadroları doğrudan doğruya etkilemiştir. Bunların başında her aristokratın kendi hak ve sorumluluklarına kıskançlıkla bağlı oluşu ve kendi konumuna ilişkin ahlâkî değerlerden taviz vermeden yaşamayı en iyi yaşama biçimi olarak kabul edişi gelir. Bu tutum Batı'da bireyciliğin temellerinden biri sayılabilir. Sanatların ve bilimlerin gelişmesinde ise aristokrasinin hem bir destekçi ve koruyucu olarak hem de doğru bildiği yolda yürümenin moral atmosferini sağlaması bakımından katkısı küçümsenemeyecek ölçüdedir.

Aristokrasinin çürüdüğünü, ahlâken bir çöküş yaşadığını, içinde yaşadığı toplumda tufeyli durumuna geldiğini görmek ve göstermek yine aristokratların fonksiyonel olduğu dönemlerde aristokratların toplumun diğer katmanlarına aşıladıkları değerlerle mümkün olabilmıştır. Böylece Batı'da aristokrasisini silen toplumlar da, onu muhafaza eden toplumlar da ödünç aldıkları aristokratik değerleri yeni şartlarda ve yeni biçimlere sokarak yaşatmışlardır. Nitekim nasıl burjuvalar aristokratlaşma çabaları göstermişlerse, aristokratlar da Avrupa'daki yeni düzene sahip oldukları erdemleri aşalamaya çabalamışlardır.

Osmanlı yönetimi bir aristokrat sınıf teşkil etmekten titizlikle kaçınmıştır. Devlet yönetimine hâkim olan ilmiyye, seyfiyye ve kalemiyye sınıfları Batılı anlamda

bir veya birer sınıf değil, merkezi otoritenin işler halde tutulmasına memur yöneticilerdir. Hiçbiri selâhiyetlerinin gerektirdiğinden fazla bir hakla donatılmamış veya doğuştan imtiyaz sahibi olmamışlardır. Bunun sonucu olarak yaşadığımız topraklarda toplumun aşağı katmanlarında yaşayan insanların kendilerine örnek alma çabası gösterdikleri bir üst tabaka hayatı oluşmamıştır. Daha da önemlisi toplumda en yetkili mevkiileri işgal edenler sahip oldukları değerler, moral kuvvet ve dünya görüşü bakımından toplumu oluşturan diğer insanlardan farklı bir konumda olamamışlardır. Kısacası, ülkemizde yüzyıllar boyunca din ve örf unsurlarından yoğrulmuş bir komünite ruhu hayatın çekirdeğini olduğu kadar kabuğunu da oluşturmuştur.

Üçüncü Selim'le başlayan Batılılaşma Türkiye'de sahte bir aristokrasiye doğru atılan adımlarla ilerlemiştir. Daha sonraki gelişmeler önümüze sahte bir burjuvazi ve nihayet sahte bir intelligentsia çıkarmıştır. Eğer Türkiye'de bugün bazı acılar çekiliyorsa hepsi bu sahteliklerdendir.

ARİSTOKRASİNİN YERİNİ TUTAN

İngiltere ve Fransa'da sanayi gücüyle desteklenmiş yeni tarz bir dünya hâkimiyeti belirince Prusya'da Hohenzollern hanedanı, Rusya'da Romanovlar kendi ülkelerinin bu «Batı» hâkimiyetine karşı benzer silâhlarla donatılması için yoğun bir çabaya giriştiler. Batı ile rekabet edebilecek güce ulaşmanın araçlarını temine uğraştılar. Almancanın ve Rusçanın modern düşünme biçimini ifade eder yeterliğe ulaşması, matematik eğitimi ve sanat ürünlerinin imtiyazlı bir koruma altına alınışı her iki ülke aristokrasisinin vazgeçilmez çalışmaları arasına girdi. Aristokratik değerler bakımından yeterince donatılmış olan Almanlar modern yapıların gereklerine hızla uyma yolunda ilerlediler ama Rusların güçlü bir aristokrasisi yoktu. Bu yüzden modernizasyonda bir payandaya ihtiyaçları vardı ve intelligentsia'nın doğmasını sağladılar. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise aristokrasinin yerini tutan sunûf-i devlet (ilmiyye-seyfiyye-kalemiyye) bir transformasyon geçirmek zorunda kaldı. Ama hangi istikamette? Soru bu idi. Bu soruya «devletin bekası» istikametine cevap verdi Osmanlılar. Ne var ki böyle bir devanın teminatı olabilecek bilgilenme yoluna adım atmadılar.

Türkiye'yi bugünkü çıkmazlara getiren çatlak «yetkililer» arasındaki mezreb farkları ve bunun yetkisizler bakımından anlamlandırılması biçiminde belirdi. Türki-

ye'de yeni bilgileri edinebilmek için gerekli araçlara ulaşma yolunda değil, yürürlükteki hayat biçiminin değişmesini temin yolunda bazı değişiklikler yapıldı. Bütün aristokratlar kozmopolit özelliklerini milli değerlerle değiştirmeye çabalarken, Osmanlı yetkili zümreleri kendi bünyelerine mahsus özelliklerin yerine kozmopolit vasıflar koymaya çalıştılar. İşte bu tutum ülkemizde yüzyıllar boyunca din ve örf unsurlarından yoğrulmuş komünite ruhu ile monden heveslerini terakki bahanesiyle kamufle eden zümrelerin ruhu arasına uçurumlar koymuştur. Üçüncü Selim döneminden bu yana Türkiye'de hiç bir reaksiyon hareketi yürürlüğe konmamıştır (kusursuz provakasyonlar hesaba katılmazsa eğer). Nasıl olsun? Yenileşme hareketini getirenler yeni tanzim ettikleri hayatta kendilerine en güzel en etkili yeri ayarlamışlar.

Türkiye'de üretken, rantabl, bilgi sağlayıcı hiçbir çabaya karşı hiçbir sosyal tabakanın karşı tavrı olmamıştır. Karşı olunan yalnızca yozlaşma, israf, haksız kazanç ve nüfuz suistimalidir. Toplu yaşama duygusunu kaybeden Türkiye, bu toplu yaşamayı mümkün kılacak ideolojik yapıdan (İslâm) uzaklaştıkça mütecanis ve mustakar bir toplum olmaktan da uzaklaştırılmıştır.

Türkiye'de batılılaşmanın bu derece vahim bir dönemeç noktası oluşu bir kültür atmosferinden farklı bir kültür atmosferine girmemiz yüzünden değildir. Transformasyon geçiren sunûf-i devletin yapmacık batılı tavırları esas sayarak temel bilgilenme alanında yaya kalmış olması ve geriliğini örttebilmek için öteki sosyal tabakalara despotça davranmak zorunda oluşudur. Rahipleri ve aristokratları olmayan Türkiye yüzyıllar boyunca devletle halk arasında müslüman olmaktan gelen bir bağ sayesinde hayatiyetini koruyabilmişti. Bu bağ ortadan kalkınca gücü elinde tutanın güçsüzleri kendi ikbaline yarar

çabalarda kullanması şeklinde beliren bir ahlâki standart hüküm sahibi olmuştur. Dün olduğu gibi bugün de Türkiye'de düşünce farkı imiş gibi görünen şey gerçekte yaşama biçimi farkından başka değildir. Dün olduğu gibi bugün de Türkiye'de zorlama reform hareketlerinden yana olanlar, bu hareketlerden istifadeyi bir hayat biçimi haline getirmiş bulunanlarla ülkede iç yapının gereklerine uygun, çoğunluğun çıkarlarını gözetten bir reorganizasyon talebinde bulunanlar arasında bir zıtlık vardır. Bu zıtlık bir türlü tartışma alanına dökülemiyor, çünkü kaypak orta sınıf ahlâkı her türlü sözü çarpıtmaya teşne.

Çarpık sözler ve kavramlarla nasıl yaşanabileceğini öğrenmek için Türkiye'de yaşamalı. Huzurunu çarpıklıkta bulanlar ve bu çarpıklıktan huzursuzluk duyanlar: Günümüz Türkiye'sinde müslümanla kâfir arasındaki temel fark bu.

İNSİCAM, İSTİKRAR, TESANÜT

Milletlerarası alanda yaptırımcı bir gücün olmayışı, buna mukabil her milli kuruluşun, her devlet örgütünün kendi çıkarını korumak için elindeki bütün imkânları kullanma temayülünde oluşu dünyadaki siyasi yapıya yumuşak veya sert bir «ihkak-ı hak» düzeni getirdiğini kabul etmekten kaçamayız. Sırf bu yüzden bir dünya barışından, dünya milletlerinin birbirini tutup koruyan bir tavrı benimseyeceklerinden, dünya yüzünde kararlı bir hayat tarzının yürürlüğe gireceğinden, bütün insanlığın dayanışmasından söz etmek mümkün olamaz. Oysa belli bir toprak parçasında yaptırım gücünü gösteren siyasi otoritenin çevresinde tutarlı, kararlı ve dayanışmayı gerçekleştiren bir yapı kurulabilir. Bunun yapılabilmesi için asgari şart o topraklarda yaşayan insanların birbirleriyle dayanışmak için müşterek bir duygu zeminine sahip olmaları, aralarında farklılıkları dinamizmi sağlayan zıtlıklara dönüştürülebilecek fikri bir temele bağlamaları, nihayet dünya üzerindeki diğer güçler karşısında kendi birliklerinin bir kutup teşkil ettiğini anlamalarıdır.

Bir siyasi otorite çevresinde oluşmuş milli yapının o topraklarda yaşayan insanların lehine veya aleyhine işleyen karakterde olması mümkündür. Eğer belli bir toplumun yaşama gücüyle, varoluş çabalarıyla, umut ve bek-

lentileriyle aynı istikamette bir fikri ve fiili yapı yürürlüğe konulabilmişse, yani milli birliği temin eden otorite yaptırım uyguladığı insanlarla aynı yönde faaliyet gösteriyorsa milli yapının o topraklarda yaşayan insanların lehine işlediğini söylememiz kolaydır. Tersine siyasi otoritenin yaptırım gücü o topraklarda yaşayan insanların temayüllerini hesaba katmaksızın işleyiş gösteriyorsa aleyhte bir durum karşısında kaldığı bellidir. Hem milli bir otoriteden söz etmek hem de bu otoritenin millet aleyhine yönetimini düşünmek biraz tuhaf görünüyor. Otorite madem ki «milli»dir, o halde hedefleri de milli sayılmalıdır. Otoritenin yönelimleri milletin hedefleri haline gelmemişse açıklanmaya muhtaç bir mesele doğar. Burada gerçekte görüntü arasındaki zıtlık meseleyi açıklayabilir ancak. Milli olduğu halde millet aleyhine işleyen yapının en göze batır örneği İtalyan Faşizmi'dir. Mussolini İtalya'sı yalnızca milliyetçi değil, Ultra-milliyetçi idi. Buna karşılık ne İtalya'da tutarlı bir milli duygunun yerleşmesini temin edebilmiş, ne toplumu kararlı bir gelişme çizgisine oturtabilmiş ne de İtalyanlar arasındaki dayanışmayı hızlandırmıştır. Acaba neden?

Bu sorunun cevabı faşizmin tezleriyle, bu tezlerin haklı veya haksız, doğru veya yanlış olduğuyla verilemez. Milli olduğu halde millet aleyhinde işleyen faşizmin açıklaması otoritenin kullanış biçimi ile yapılabilir. Zira İtalyan faşizmi devlet iktidarını zaten denetleyen güçlerin, zümrelerin toplum hayatında mevcut hürriyet biçimlerini plânlı olarak yokedişi demektir. İtalyan faşizmi toplumun yönetime katılımını artıran değil azaltan bir programın belirtisiydi. Bu yüzden iş görünmüyordu ortalıkta, ama bol bol «lâf» vardı. Roma imparatorluğunu yeniden canlandırma bahanesi altında marşla, kıyafetle ve retorikle İtalyanların serbestçe hareket etme alanı daraltılmıştı. Bu daraltma halkın katılması ile olsaydı

«millî» bir hareketten söz edebildik. Ama ortada yalnızca sahte bir din vardı, çünkü söylenenle yapılan arasında bir bağlantı yoktu. Mussolini yalnızca «show» yapıyordu. Faşizm sahtenin de sahtesi bir dindi çünkü bu sahtekarlığı dinin (Hristiyanlığın) içine saklıyordu.

Nitekim millet aleyhine işleyen millî güç ülke içinde ani tepkilerle karşılandı. Mussolini İtalyanlar tarafından hapsedilip, Almanlar tarafından kurtarıldı ve sonunda İtalyanlar tarafından ayaklarından asılarak idam edildi.

Günümüz dünyasında olduğu kadar geçmişin toplum hayatında da yaptırım gücü olan bir siyasi otorite çevresinde gerçekleştirilen bütün hareketler insicam, istikrar ve tesanüt unsurlarını bünyelerinde taşıdıkları ölçüde varlık gösterebilmişler, görünüşte değil gerçekte «millî» olabilmişlerdir.

TEHLİKE KİMİN CEHALETİNDE?

Bir ülkede okuma yazma oranının yükselmesi iki bölüm insanı sevindiriyor: Bunların bir bölümü halkın okur yazarlığından derhal ve doğrudan bir istifade temin edenlerdir. Çalıştırmak, istismar etmek için okur yazar insanlara ihtiyaç var. Günümüzün çalışma yolları ancak belli bilgileri edinmiş insanların hizmetiyle açık durabilecek yollar. Sermayeniz varsa sizin için diploma birinci önemde değil, ama emrinizdeki insanlardan diploma isteyebilirsiniz ve zaten fabrika işçiliğinden genel müdürlüğe kadar bütün işler ancak bazı diplomaları edinmiş olmakla yürütülebilecek işlerdir.

Halkın okuma yazma oranının yükselmesinden sevinç duyan ikinci bölüm insan toplum düzeninde değişimler yapmak isteyen insanlardan oluşur. Bunlar eğitim görmüş insanların kendi söylediklerini daha kolay anlayabileceklerini ve insanların okudukça dünya üzerindeki yanlış işleyişi farkedebileceklerini, doğruya temayülleri- nin artacağını varsayanlardır. Okur yazarlığın artmasıyla birlikte eleştiren ve hak talep eden insan sayısında artış olacağını bekleyen her türden «dönüşümcü»dür bunlar.

Yaşadığımız medeniyet insanların okur yazar olmakla daha kolay güdüleceği yaratıklar haline gelmeleri yüzünden birinci bölüme insanın sevincini haklı kılarken,

okur yazarlıktan doğru adına, daha iyi bir düzen adına bir şeyler bekleyenlerin sevincini kursağında bıraktı. Çünkü içinde yaşadığımız sistemin daha iyi çalışması, etkinliğini artırması, yaygınlaşması ve gücünü daha çok insan üzerinde hissettirmesi için okur yazar insanlara olan ihtiyaç günden güne büyüyor. Yalnız sayıca değil, vasıflar bakımından da okuma yazma bilenlerin yükselmesi gerekiyor. Buharlı tren makinistinin bilgi dağarcığı ile saatte 360 kilometre giden elektrikli tren makinistinin bilgi dağarcığı arasındaki fark büyüktür. Bir işin, hangi iş olursa olsun yürütülmesi için gereken bilgilerde artış kaçınılmaz. Bu durum insanları yalnızca meslekleri bakımından eğitim görmüş kişiler haline dönüşmelerine yol açıyor. Kısacası insanlar belli ve kendi hayat standartlarını koruyabilecek bilgilere sahip kimseler olmaktan başka çıkar yol bulamıyorlar.

Böylesi bir durum insanların daha çok eğitim görmeleriyle işlerin düzeleceğini sananların büyük bir yanılgıya düştüklerinin göstergesi oldu. Zira dünyadaki yanlışlık bazı şeylerin bilgisizce yapılmasında ve bilgili insanlarla bilgisizler arasındaki mesafeden doğmuyordu. Asıl yanlışlık veya bozukluk insanlar arasındaki hâkimiyet ilişkisinde, yani ipleri ellerinde tutanların güçleri ile iplerini ister istemez başkasının ellerine bırakmak mecburiyeti altında kalanların güçsüzlüklerinden doğan ilişkideydi.

Geçen zaman yazılı kültüre alışan halkın uyanmak şöyle dursun, daha kolay uyutulur hale geldiğini hepimize gösterdi. Günlük basın, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları insanların zihni kapasitelerini artırarak bilgi sahibi olmalarını değil şartlanarak ve psikolojik tuzaklara düşerek çarpık bir zihniyet (fausse conscience) sahibi olmalarını kolaylaştırıyor. Daha da kötüsü geniş halk yığınları bu bilgi - benzeri kazançlarını bilgi sanarak sahte

bir güven bölgesi elde ediyorlar. İnsanlar içinde yaşadığımız medeniyetin çarkları dönsün diye eğitime tabi tutuluyorlar ve yine insanlar yaşadığımız medeniyet hayatiniyetini devam ettirsin diye gerçek bilgilerden uzak tutuluyorlar.

Bilgi ve bilgisizlik gerek değeri gerekse mahiyeti bakımından gerçek yönüyle ele alınıp üzerinde konuşulabilen özellikte konular. Bu konularda bir miktar düşünmenin bile bize körü körüne bilgiyi övmek ve ezberden bilgisizliği kötülemek kolaycılığının yanlışlığını göstermeye yeter. Okuma yazma oranının yüzde yüze ulaştığı ama halkın çoğunluğunun korkular içinde bulunduğu bir toplum mu, yoksa okur yazarların yüzde elli bile olmadığı, lâkin ülke insanların birbirlerini dost bildikleri bir toplum mu diye soracak olursanız, ben hiç kuşku yok ki ikincisi içinde yaşamayı tercih ederim diye cevap veririm.

Yok yere okur yazarlık düşmanı görüntüsü vermek niyetinde değilim. Biz müslümanlar kalem üzerine yemin eden bir dine mensubuz. Böyle olduğu için bu konunun can alıcı iki noktasını vurgulamak niyetindeyim. Çağdaş anlamıyla bilgisizlik, cehalet kötü ise bu bilhassa bilgisinin gerektiği yerde bulunmayanların doğurduğu kötülük olsa gerek. Medeniyetin büyük dolabı dönerken dolabın gıcırdamadan dönmelerini sağlayabilecek «bilgili» kişiler dolap beygiri yerine koşuldukları için huzursuz, dolabın hangi mekanizmalar yardımıyla döndüğünü bilmediği halde beygiri dehleyen «cahil» kişiler de korku ve tedirginlik içinde. Yani ehil olan, lâayık olan hakettiği yerde değil. Dünya üzerindeki gürültünün büyük kısmı buradan kopuyor belki. Ama bilgi ve cehalet konusunda öteki can alıcı nokta bir imkân kapışmasından daha çok önem taşıyor : Kimin cahil olduğuna karar verenlerin bizzat cahil olmaları ve bu yüzden cehaletin ortadan kalkması için alınacak tedbirleri tanımaktan mahrum bulunmaları.

ASIL AZMAZ, BAL KOKMAZ

Bütün dış görünüşümüz, hatta düşünme biçimimiz bile Batılılara benzese yani kendi meselelerimize batılı gibi bakmayı benimsesek dahi Batılı olamayacağımız belli. Belki bu çoktan belliydi de Türkiye'de Avrupalı-ları taklid etmemizi teşvik edenler bir gün tuttuğumuz yolun bir sona varamayacağını bildiklerinden müslüman toplumu kendi kaynakları hakkında cahil bırakmakla onu ataletle mahkum edeceklerini hesaplamışlardı. Bugün içinde yaşadığımız toplumun büyük kesimi, çoğunluğu bakımından hesaba katılır ölçüde sonuç alınmış gibi. Yani ne Batılı toplum düzenine (ister demokratik, ister totaliter) varmayı başarmışız (Tanzimat sonrası girilen ıslahat-lardaki ve bünyevi değişikliklerdeki başarısızlığının bariz göstergesi bu) ne de müslüman bir toplumun kendi bileşenlerinin güvenlik içinde yaşayacağı bir yapıyı ko-ruyabilmişiz. Nitekim Türkiye'deki dinamizm bu iki he-defe varma çabasındaki insanların faaliyetlerinden doğu-yor. Bir yanda Batı gibi, Batılı gibi olmaya çabalayan-lar, karşılarında müslüman olmanın hakkını vermek is-teyenler.

Batılılar asaleti soya sopa, mülkiyete ve maddi ser-vete bağlamış. Uzun yıllar hâkimiyetini sürdüren bir aris-tokrasi ortaya çıkarmışlar. «Aristo» en iyi demek. Batı-lılar «en iyi» olanı önce kaba kuvveti elinde tutanda,

sonra toprak sahiplerinde, daha sonra altını elinde bu-lunduranlarda, nihayet hisse senetlerini kontrol edenler-de bulmuşlar. Bu yüzden katı, duvarların koruması al-tında ve nihayet entrika sayesinde varlığını koruyabilen bir toplum düzeni içinde yaşamaya mahkûm olmuşlar. Biz müslümanlar «en iyi» olanın takva sahibi olduğuna iman etmişiz. Müslümanlığın esas alındığı dönemlerde hiçbir dünyevi güç takva sahibi olandan daha büyük bir öneme kavuşmamış. Fiilen elbette siyasi ve iktisadi ikt-idarı olanların borusu ötmüş çoğu zaman. Ama takva sahibinin en iyi olduğunu inkâr etmek ancak müslüman-lığın birinci plânda olmadığı şartlarda mümkün olabil-miş. Nitekim müslümanlığın geri plâna atıldığı her du-rumda katılık, acımasızlık ve aldatmaca alıp başını git-miş. Müslümanlar en iyiyi takvada buldukları için asa-lete itikadla bağlantılı bir anlam yüklemişler. Müslüman-lığımız asaletimiz, asaletimiz müslümanlığımız olmuş. Müslümanların sözünün geçtiği toplumlar atılım gücüne sahip, esnek, tesanüd içinde ve mütecanis toplumlar ol-muşlar.

Bu yaklaşım uyarınca «Asil azmaz, bal kokmaz; ko-karsa yağ kokar aslı ayrandır» diye bildiğimiz Türk ata-sözünü Avrupalı mânada bir aristokrasinin savunması ola-rak anlayıp açıklamamız doğru olmaz. Müslümanların nazarında «asil» takva sahibidir. Yani tutum ve davra-nışlarına ilâhi emir ve nehiylerin yön verdiği kimsedir. Kim ki yapıp etmelerinde emr-i bi'l ma'ruf, nehy-i a'nîl münker doğrultusunda yön kazandırma gayretindedir, o kişinin azmaktan korunacağını söylemek doğru olur. Asil azmaz demekle bir bakıma takva sahibi insanlara güven-mek zorunda olduğumuzu da ifade etmiş bulunuruz.

Neden yağ kokar ve neden yağın aslı «ayran» ola-rak kabul edilmiş? Atasözünün asil «bal» karşısında, asa-

letten mahrum yağı koymasının birçok sebebi var. Herşeyden önce yağ belli bir formu korumakta güçlük çeken bir nesnedir. Türk halkı yağı bilmecede sormaya yeltendi mi «Ocak başına gelemmez, gelse de geri gidemez» diye dillendiriyor. Türk halkının gözünde dayanıksızlıkla asaletten mahrum oluş arasında bir bağlantı var. Bu yüzden biz müslümanlar arasında kimsenin asaletini soyuyla sopuyla ölçme âdeti yoktur. Biz bakarız : Ne kadar kendi vasfını koruyabiliyor? İlkelerine ne ölçüde sahip çıkmış? Nelere dayanmış? Nelere göğüs germiş? Bunları önemseriz. Ama bunlardan ötürü insanı olmayacak derecede büyültmeye gerek duymayız. Ancak bir nokta mühim : Ateşi görünce eridi mi, erimedi mi?

Bir de yağın aslının süt değil de «ayran» sayıldığına dikkat etmeli. Bizim kültürümüzde «maymun iştahı» ile «ayran gönüllü» eş anlama gelir. Ayranda bir değişkenlik, bir yalpalama, bir kaypaklık görmüş Türkler. Aslı ayran olan, kendini güden ilkeler bakımından sebattan, isabetten mahrum olan demek oluyor biraz da. Nitekim Türkiye bütün asaletini herşeye rağmen, zorla veya okşayarak toplumun yoldan çıkmasına çabalayanların büyük emek ve masraflarına rağmen halâ müslüman kalanlarına borçludur. Asiller yani müslümanlar sayıları, aded bakımından mevcudiyetleri ile değil, etkileri ve temsil ettikleri hakikatler bakımından üstün ve güçlüdürler.

DOKUNULMAZLIK GÜVENCESİ

Esası Fransız ihtilâlinin getirdiklerine dayanan çağdaş eğitim insan haklarının teminata kavuşmasını bir toplumdaki imtiyazların, imtiyazlı kişilerin ortadan kalkmasıyla açıklar. Yani çok sayıda insanın daha geniş haklarla donatılmasının ancak bazı yönetme mevkiindeki kişilerin haklarının sınırlandırılmasıyla mümkün olacağına çağdaş insanlar uzun süren propaganda sonunda inandırılmışlar, ikna edilmişler. Bu yüzden sınıf olarak aristokrasinin gücünü kaybetmesine, yerine geçen burjuvazinin gücünü bütün ağırlığıyla kullanamayışına büyük bir önem atfedilmiş, insanlığın kurtuluşu bir bakıma alelâdeliğin hükümlanlığı sayesinde olacağı görüşü kuvvet kazanmıştır. Yaşanan süreç gerçi bu hedefin birinci şartını yerine getirmiş yani alelâdelik bütün dünyada güç sahibi olmuş, ama bu sonuç beklenen verimini, insanlığın kurtuluşu hasılasını vermemiştir.

İnsan hakları bakımından günümüz dünyasında önümüze serilen tablo ibret vericidir : İnsan haklarının sadece ve sadece politik manevraların tatbikat alanı olarak görüldüğü Asya, Afrika ve Lâtin Amerika ülkeleri var. İkinci sırada insan haklarının merkezi otorite kararlarına bağımlı kılındığı Sovyet nüfuz bölgesi yer alıyor. Üçüncü olarak da insan hakları meselesini dünya kültürü içinde bir mesele olarak ortaya çıkarmış ülkeler geliyor. Bunlar

Batı Avrupa ve onun meşru uzantılarından oluşuyor. Yukarıdaki sıralamada insan haklarına tanınan üstünlük dış yüzü bakımından sonra başa doğru ağırlık sahibi. Yani Batı Avrupa ve onun meşru uzantıları sayılan ülkelerde insan haklarını tartışmak ülke içi birer mesele olarak ele alınıyor ve çözümü bir esasa bağlanmış. Sovyet nüfuz bölgesinde insan hakları meselesi rejimin geleceği meselesine bağımlı kılınmış. Nihayet denetim altındaki Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde insan hakları meselesinin bağlandığı herhangi bir esas yok. Bu ülkelerde fiili durum ve ülkeler arası bağlantılar insan hakları meselesini şöyle veya böyle ele almayı gerekli kılıyor.

Bu zahiri tablonun gözlerden sakladığı bir önemli husus var : O da insan hakları meselesinin gerçekte sıradan kişilerin haklarının belli siyasi düzenlemeler sonucunda genişleyip daralmadığı ve fakat herhangi bir toplumda dokunulmazlık kavramının ne kadar yer sahibi olduğuna bağımlı olduğudur. Eğer bir toplumda siyasi otoritelere dokunmak kolaylaşmış, toplum değerleri kolayca müdahale edilebilir duruma sokulmuşsa o toplumda insan hakları meselesi oynak ve dayanıklılıktan mahrum karaktere bürünmüştür. Fransa kralını giyotine teslim etmiş bir ülkedir. Modern anlayış kralın bile giyotine gittiği bir ülkenin hürriyetler bakımından büyük bir imkâna sahip olduğunu savunur. Ama bu olayın bir başka yüzü daha var : Kralın dahi kellesinin koparıldığı bir anlayış içinde hiç kimsenin dokunulmazlığı gerçek temeller sahibi olamaz. O halde insanların bütün güvencesi ellerinde bulunduracakları fiili kuvvette aranacaktır. İnsanların ellerinde bulundurabilecekleri fiili güçler ise sınırlıdır : Kaba kuvvet ve para. Dolayısıyla toplum uzlaşmasının doğurduğu değerler içinde gücünü koruyan bazı dokunulmazlıkların yaşamadığı ülke korku ve lezzet üzerine bina edilecektir. Kaba kuvvet korkuyu, para

lezzeti çoğaltacak ; korku kaba kuvveti, lezzet de parayı yüceltecektir. Seni korkutabilirsem senin üzerinde hakiyet kurabilirim, seni satın alabilirsem yani sana kısa vadede lezzet teklif edebilirsem sen benim için tehlike olmaktan çıkarsın.

İnsan hakları meselesi bu şekliyle insanların daha üstün birer varlık olmaları için girilen yolun meselesi değil, insanları zaaflarıyla gütmek, insanları zaafı yüzünden günden güne aşağılaşan yaratıklar haline getirme yolunun meselesi olur.

Buna karşılık bir toplumda dokunulmazlık yaşayan bir değer olarak varlığını sürdürüyorsa orada o dokunulmazlık dolayısıyla bir teminat bulunur. İnsanlar bir dokunulmazlığı ortadan kaldırmak için değil, mevcut dokunulmazlık içinde yer almak, kendilerini de dokunulmayan değerler içinde dokunulmaz kılma çabasında iseler orada insan haklarının sahici bir teminatı vardır. Yıkan yıkılabilirliği getirmiştir, dokunulmazlığı koruyan ise kendinin de dokunulmayacağı ön şartını güçlendirmiş olur.

Sağlıklı bir toplumda bazı dokunulmazlıkların bulunmasını, belli değerlere ve bu değerlerin savunucusu, timsali olan yer ve kişilere dokunulmazlık tanıyan insan öbeklerinde canlılığın idame edebileceğini ileri sürdüğümüz zaman akla hemen muhafazakarlığın ve köhne kurumların bekçiliğini yapıp yapmadığımız, müesses nizamın sözcüsü olup olmadığımız sorusu gelebilir. Dokunulmazlığa üstün bir yer vermenin bizde derhal «gericilik» çağrışımı uyandırması zihnimizin yalnızca Avrupa ölçülerine uygun çalıştığının bir göstergesidir. Nitekim, Avrupa'da kralın, kilisenin, yerleşik bilgilenme biçiminin yürürlükte olan insan ilişkilerinin savunmasını yapmak, aristokrasinin kutsal haklarından dem vurmak hep sağ görüş sahiplerinin payına düşmüş, büyük sayıdaki insan-

ların çıkarlarına zarar verse bile köhne müesseselerin, bu müesseseler doğrultusunda yürüyen ilişkilerin yanında yer almak muhafazakârların işi olmuştur. Bunlar birer inkâr edilemez gerçektir diye aynı paralelleri Avrupa dışında ve Avrupalı olmayan düsturlarla düzenlenmiş hayat biçimleri için çekmek kötü niyetin değilse, ancak dargörüştür. lülüğün, tekçi bir bakış açısının ürünü olabilir.

Avrupa ve onun meşru devamı sayılan yeni dünyanın «beyaz» ülkelerinde modern hayat biçimine varan değişimler doğrudan doğruya o toplumun iç gelişmelerinin birer ürünü olmuştur. Bu ülkeler toplum yapısı içinden doğan meseleleri çözüme ulaştırmak çabasıyla şu veya bu tedbiri almış, şu veya bu ctkiye şöyle veya böyle tepki göstermiştir. Günümüzün denetleyen, zengin ülkeleri kendilerine mahsus meselelerle boğuşmaktadır.

Buna karşılık denetlenen ve yoksul ülkelerde modernleşme yüzünden çıkan meseleler iç bünyenin doğurduğu değil, dışarıdan ithal edilmiş ve kabule zorlanmış meselelerdir. Bu sebepten dokunulmazlık konusu açıldığı zaman Avrupa'dan örnek getirip Türkiye'de herhangi bir tezi savunmaya kalkışmak ya yutturmaya veya uyuklatma belirtisi olabilir.

Avrupa'nın kendi bünyevî değişmesi içinde hayırhah sonuçlar vermiş bulunan değişimler Türkiye'de felâketi mucip olabilir; Avrupa için ölüm fermanı sayılabilecek kararlar Türkiye'nin kurtuluş yolu özelliğini kazanabilir. Üstelik Avrupa her bölgesinde benzer değişiklikler geçirmiş değildir. Bütün bu farklılıklar içinde gözden kaçmayan bir husus dokunulmazlıklarını koruyan veya bir dokunulmazlığın yerine yenisini ihdas edebilen ülkelerin istikrar ve güven bakımından daha sağlam temeller üzerinde bulunduklarıdır.

Türkiye'nin ve kültür değişikliğine zorlanmış diğer ülkelerin yeni dokunulmaz değerleri yabancı bir güç ta-

rafından empoze edilmiştir. Böylece bu ülkelerde öz yapının gerçek dokunulmazlıkları kolayca dokunulabilir hale geldiği halde, toplum içinde insanların varlığı ile yokluğu arasında büyük bir ayırım gözetmediği değerler yapay bir dokunulmazlık perdesiyle korunmaya alınmıştır. Böylece halkın inançlarına saygı göstermeden yaşamak ne kadar kolaysa, halkın inançlarına saygısızlık gösterenlere dokunmak o kadar zordur.

Modernleşmesini kendi tabii gelişmesi içinde tamamlamış ülkelerde eski dokunulmazlıklar yerini yenilerine bırakmış ve toplum yeni dokunulmazlıklar çevresinde yeni bir entegrasyon sağlayabilmiştir. İngiltere yeni dokunulmazlığını Ada halkının bütün diğer ülkelerle olan ilişkisinde bulmuştur. Yani nihai faydanın Adalı'da kalması kaydıyla her birimle ikili ilişkiler kurmayı kutsallaştırmıştır. Fransa, değişen şartlara uyabilen türde bir Bonapartizm'de karar kılmıştır. O kadar ki Fransız Komünist Partisi «üç renkli bayrak neredeyse, kırmızı bayrak oradadır» diyecek ölçüde bu Bonapartizm'e bağlıdır. Almanya yurtseverliği dokunulmaz değerlerinin bu yurtseverliğin aracı kılınabilecek ustalığı göstermiştir. Rusya yarı-vahşi ruhuna ideolojik bir elbise uydurarak geç de olsa bir dokunulmazlık alanı elde edebilmiştir. İspanya düşünce ve davranış dünyasında bir Don Kihote düzenlemesi getirmekle dokunulmazlıklarını tesis edebileceğini anlamıştır.

Peki, Türkiye? Türkiye kendi dokunulmazlıkları üzerine düşünme konusunda bile yasaklar altında bir ülkedir.

SAHTE ÇIKMAZLAR

Türkiye yönetenle yönetilen ilişkisi bakımından, halkla devletin arasındaki mesafe bakımından yeryüzündeki ülkeler arasında belki de en büyük avantajları elinde bulunduran bir ülke. Bu avantajların ilki Türkiye'nin hiç de zorlama olmayan bir millî birlik içinde bulunuşudur. Bölgeler arasında, yöreler arasında ciddi husumetleri doğuran farklı bakış açıları yoktur. Şive farkları ülkenin dil birliğine zarar vermeyecek kadar önemsizdir. Türkiye'nin her yöresindeki insanlar birbirleriyle yalnızca kelime dağarcığı bakımından değil, kelimelere yükledikleri anlamlar, kavramlarda sahip oldukları müşterekler sebebiyle de rahatlıkla ve kolaylıkla anlaşılır. Doğu Anadolu'daki etnik problemin Türkiye içinden sağlam bir dayanağı yoktur. Uluslararası komplolar bulunmasaydı Türkiye'de böyle bir mesele doğmayacaktı. Türkiye'nin toprak bütünlüğü bir iç mesele değil, bir dış politika, bir diplomasi meselesidir. Türkiye'nin dinî farklılıklara dayanan zorluklarla karşı karşıya olduğunu söylemek de mümkün değil. Alevi - Sünni farklılaşması kasti kışkırtmalar olmadığı, siyasi manevralara alet edilmediği sürece ciddi problemler doğurmaya aday değildir. Bütün bunlara ilâveten Türkiye'de gelir farkları arasındaki uçurumun kökleşmiş sınıf ayrışmalarına dayanmadığını söyleyebiliriz.

Yani Türkiye'de millî bütünlüğü tehdit edecek ölçüde sınıf menfaatlerini ön plana alan bir ideoloji yerleşmemiştir.

Yüzölçümü ve nüfusu bakımından hatırı sayılır büyüklükte bir ülke olmasına rağmen Türkiye insanların birbiriyle ilintisinin çabucak kurulabildiği bir ülkedir. Bu yönüyle az nüfuslu ve yüzölçümü küçük bir ülkenin avantajlarına sahiptir. Bütün bunlar Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve kültürel çıkmazlar içinde olmadığını göstermeye yeter. Hatta diyebiliriz ki Türkiye bir yönetim biriminin en rahat edeceği ülkelerin başında gelir. Çünkü merkezi otorite tarafından alınan kararların engellerle karşılaşabileceği mahalli otoriteler olmadığı gibi, halkın arasında herhangi bir karşı duruş tavrının kökleşebileceği bir melce yoktur. Belki bu sebeplerden ötürü Türkiye'de daha yüksek mevkilere çıkmak için bir tereddüt doğmaz insanlarda. Zira bilirler ki yükseldikçe daha büyük riskler altına girecek değildirler ve belki şu anda yüklenedikleri sorumluluklar ve yüzyüze geldikleri riskler daha büyüktür.

Söylenbilir ki Türkiye'de üretimin, eğitimin, bölümün ve hayat düzeninin yüzyüze geldiği gerçek çıkmazlar yoktur. Hiçbir grup veya bölge en rasyonel üretim şartlarının doğmasına engel olmaya yeltenmeyecektir. Eğitimin etkin ve verimli hale getirilmesine koyduğunuz zaman önünüzde hiçbir engel yoktur. Türkiye'de yaşayan insanların hakkaniyete uygun bir gelir politikasına kavuşması yolunda herhangi bir çabanız olursa önünüze çıkacak insan yığınları olmayacaktır. Buna karşılık ülkenin üretim potansiyelini ciklet vs. için seferber etmeniz de, eğitimi günden güne sulandırıp etkisiz hale getirseniz de, ülkedeki gelir farklarını artırmakla kalmayıp bu konuda içinden çıkılmaz bir kargaşa doğmasına sebep olsanız da önünüzde ciddi engeller yer almayacaktır.

Türkiye'de karar verme, tedbir alma imkânını ele geçirmiş kimselerin ellerinde yalnızca iktidar değil, milletin güveni, desteği, itaati ve hatta merhameti de vardır. Bütün bu geniş imkânları kullandığı halde önemli başarılar elde edemeyen, gözle görünür bir iyileşme sağlayamayan bir kimsenin, bir kadronun bu tutumunu haklı gösterebilecek hiçbir mazeret bulunamayacaktır. Ama Türkiye'de gözle görünen ile gözle görünmeyen arasında akla sığmayacak ölçüde büyük farklar varsa, insanların bildikleri, gerçekte olan bitenin pek küçük bir bölümüyse ve iyileşme bekleyen insanlar sadece kandırılması vacip zavallılar olarak görülüyorsa o başka.

SAYDAM DUVAR

İnsanla hakikat arasında perdeler vardır. Hakikate varmayı dileyen kişi bu perdeleri birer birer kaldırmak mecburiyetindedir. İnsanla hakikat arasında kaç perde vardır, kaç kişi bu perdelerin kaçını ne kadar zamanda kaldırabilmiştir? Bu sorular her özel durumda incelenerek cevabı hazırlanabilir türden sorulardır. İnsanla hakikat arasında perdelerin bulunması bir güçlüğü, bir engelin tezahüründen çok bir kolaylığın, bir imkânın mevcudiyetinin belirtisidir. Çünkü bir perde aralanabilir, çekilebilir, kaldırılabilir. Bütün bunlar yumuşak hareketlerdir ve insanla hakikat arasındaki geçişmeyi ihtimali büyük olaylar arasında saymamıza yol açar. Perde açılan bir şeydir.

İnsanla hakikat arasında bir duvar veya duvarlar olsa idi insanın hakikate ulaşmasını önlemek üzere konulmuş tedbirlerle karşılaşmış olurduk. Düşünün ki bir çok perde bir duvarın ayırıcı niteliklerine sahip olamaz. Perdeler yerine duvarlar olması ise düşünülmesi bile ür-kütücü engelleri akla getirir. Bir duvarı geçmek için ya üzerinden aşacağız, ya duvarı deleceğiz veya yıkacağız. Bütün bunlar sert, katı hareketler. İnsanın hakikate varması birçok güçlüğü göğüslemesini gerektirir, ama kendini katı, acımasız, sert ve bükülmez hale sokmasına gerek yoktur.

Türkiye'de yaşayan insanların kendi hayatlarını düzene sokabilmek için aşmaları gereken engeller hangi türden acaba? Türkiye'de yaşayan insanlar kendi hayatlarını etkileyen karar mekanizmalarına ulaşabilmek için perde cinsinden engelleri aşmak mı zorundadırlar, yoksa önlerinde bir veya birçok duvar mı var?

Tarihin en eski dönemlerinden bu yana «yönetim» her zaman belli güçleri ellerinde bulunduran kişilerin imtiyazı olageldi. Başka türlü olması da beklenemezdi zaten. Önce kaba kuvvet yani savaşlarda gösterilen bahadırılık ve kendi kavmi içinde dediğini yaptırma kuvveti, daha sonra sosyal ilişkilerde bazı kozları eline geçirmiş olma mahareti, doğuştan getirilen haklar, sermaye gücü vesaire... Benim sorumun kapsamına giren konu yönetimi elinde tutan insanların meşru veya gayri meşru durumuyla ilgili değil. Yöneten yönetilen ilişkisi içinde yönetilenlerin kendi hayatlarını ilgilendiren kararlarda ne ölçüde söz hakkına sahip oldukları, bir yanlış düzeltme şanslarının ne mikyasta kendilerine tanındığıdır.

Türkiye'de yaşayan insanlar mer'i kanunlar muvacehesinde bir haksızlığa uğradıkları zaman veya bir maddi hatadan zarar gördükleri, bir yanlış yorumun kurbanı oldukları zaman, kendilerine reva görülen keyfi bir uygulamanın hesabını sormaya yeltendikleri zaman önlerinde ne gibi güçlükler var? Bu güçlükler perde cinsinden mi, duvar cinsinden mi? Yani Türkiye'de meşru haklarını arayan kişi gayri meşru engelleri aralayarak, çekerek kaldırarak mı doğru yoluna varabilir, yoksa önündeki gayri meşru maniaları tepeden aşmak, delmek veya yıkmak mecburiyetinde mi?

Hepimizin bildiği cevabı tekrar edelim bir daha: Türkiye'de yöneten ve yönetilen ilişkisi aradaki engeller bakımından perde cinsinden değil, duvar cinsinden ko-

nulmuştur. Yönetilenlerin ellerinde büyük ve ağır malzemeler bulunmadığından olacak engellerin aşılması çoğu kere delmek, yıkmak şeklinde değil de tepeden aşmak şeklinde gerçekleşmekte. İnsanlar en meşru haklarını, serinkanlılıkla anlaşıldığı zaman tabii sayılan ihtiyaçlarını elde edebilmek, savunabilmek, ellerinde tutabilmek için «adamını bulmak» veya «ceremesini çekmek» zorunda kalıyorlar. Bunun sebebi mekanizmanın laçkalığı, görevlilerin ihmalkârlığı, halkın pısrıklığı değildir. Türkiye'de yönetimle yönetilen arasında duvarların bulunmasının sebebi bu ilişkinin bir uzlaşma, bir ahidle değil bir oldu bitti ile tesis edilmiş olmasıdır.

Bütün bunlara rağmen Türkiye'de zahiren açık işleyişli bir yöneten yönetilen ilişkisi bulunduğu görüntüsünün verilebilmesi söz konusu duvarın saydamlığı sebebiyledir. Yönetenle yönetilen arasındaki saydam duvar arada önemli bir engelin bulunmadığı aldatmacasını yürürlüğe koyar her zaman. Çünkü duvarın her iki tarafından da karşısı görülebilmektedir. Ama bu duvar saydam olduğu kadar net görüntü vermekten de uzaktır. Saydam duvar bünyesinde mercekler, bükümler, yansıtıcılar barındırır. Bu yüzden de halk devleti her zaman olduğundan farklı bir mahiyette kabul eder, devlet de halkı gerçek durumundan daha değişik bir karakterde sanır.

YARADI MI, YARAMADI MI?

Türkiye'de ilk demokratik seçim, yani birden fazla alternatifin halkın önüne konulabildiği seçim 1946 yılında yapıldı. Kırk yıl sonra 1986 yılında iktidarın el değiştirmesini sağlamak şöyle dursun, meclisin kompozisyonuna bile ciddi bir tesirde bulunmayacak bir seçim daha yapıldı. Bu küçük ve sonuçları bakımından önemsiz gibi görünen seçim bir bakıma Türk halkına demokratik rejimin yarayıp yaramadığını, Türkiye'de yaşayan insanların siyasi olgunluklarının hangi seviyede olduğunu gösterebilecek özelliklerini sergiledi.

Biz biraz mürekkep yalamış Türkler kolaylıkla kendi milletimiz hakkında keyfimize uygun fikirler üretip bunların doğruluğunda ısrar hususunda; kendi milletimiz adına ahkâm kesip tersi vuku bulduğu zaman halk çoğunluğunu kabahatli sayma hususunda bütün öteki milletlerin okumuşlarından epey ileriyizdir. Kendi payıma ben eğilim ve isteklerimin başkalarının siyasi tavırlarında belirmesini beklemeyecek kadar «büyüdüm». Bu yetişkinlik içinde bütün seçimlerin sonuçlarından bir şeyler öğrenmeyi tercih ederim, seçim öncesinde ve sonrasında birilerine siyasi tavır önerme bilgiçliğini değil.

Eğer konumuz Türkiye'de yaşayan insanların kırk yıllık demokrasi tecrübesinden neler edindikleri ise bu

konuda diploma sahibi, mektep medrese görmüş, dünya gidişinden haberli insanlarımızın büyük çoğunluktan yani kendilerine çizilen çerçevede yaşamayı kabullenmekten başka çaresi olmayan, karar mekanizmalarına uzak tutulmuş, eğitimleri ve hayat tarzları kitlevi olandan farklı özellikler taşımayan insanlarımızdan öğrenecekleri çok şey vardır. Şunda bariz bir sarahat vardır ki Türkiye demokratik rejime geçer geçmez, yani bundan kırk yıl öncesinde dahi halkın yönetim karşısında belirli ve dikkate değer talepleri olduğu, yani nasıl bir yönetimi özlediğini dile getirmekten çekinmeyeceği bilinmekteydi. Bu yüzden kırk yıl öncesinde bile sıkı kanuni tedbirler alındı. Dolayısıyla Türk halkının siyasi olgunluğunun başından itibaren demokrasiye yaraştığı, hatta bu yönetim biçimini geride bırakacak seviyeyi başından beri elinde bulundurduğu öne sürülebilir. Asıl olgunluktan mahrum kalanların yetenekleri ve yeterliliklerinin üstündeki mevkilere talip bulunan yönetici kadrolar olduğunu söylemek hiç abartma sayılmaz.

Günümüzde siyasi olgunluk yalnızca belli siyasi etkinlikleri göstermekle değil, gerektiğinde bu etkinliklerden imtina etmekle de gösterilebilir. Eğer insanlar siyasi çerçevenin ülke gerçeklerinden tamamen kopuk veya bazı gerçekleri maskeleyerek üzere hazırlandığını farketmişlerse göstermelik siyasi etkinlikte bulunmaktan geri dururlar. Sanırım Türk halkı bu konuda önemli bir mesafe katetmiştir. Böyle olduğu anlaşıldığı için olsa gerek günümüzde kanunların oy vermemeyi cezalandıracak şekilde düzenlenmesine gerek duyulmuştur. Türkiye'de siyasi yarışmanın gerçekçi tercihler temelinde değil de güdümlü programların hangisini beğendiğimiz hususunda yapıyor olması ibret vericidir. Böylesine kırk katır mı kırk satır mı tarzında yapıldığı halde ve sonucunun aktüel durumu hiç değiştirmeyeceği bilindiği halde birçok

tedbirler, düzenler, masraflar gerektiren her seçimin önemi anlamamız gerek. Bu, bir bakıma her türlü düzenleme karşısında seyirci durumunda kalan kişilerin perde arasında oyuncuların alkışlamak, yuhalamak ve her ikisini de yapmamak suretiyle kendi kaliteleri hakkında bazı belirtiler ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yaşayan insanlar verilmiş sözlerin değerini geçen kırk yıl içinde anladı. İnsanlarımız başlarına gelenlerden başlarına daha neler gelebileceği hususunda herhangi bir mevki sahibinden daha şuurlu. Sözlerle ahali üzerinde aldatmaya dayalı bir sulta kurmak isteyenler önce yakın ve uzak geçmişte olan bitenleri kendi keyiflerine uygun çarpıtmalarla bilinmesini isteyerek, sonra da kendi sicillerinin yönetici olmaya yeteceğini göstermek isteyerek çıkarlarını korumaya yeltenecekler. Her seçim bir bakıma insanların kendi çıkarları konusunda bir kez daha düşündükleri ve dirayet sahibi olup olmadıklarını gösterdikleri bir fırsattır.

HALKIN SÖZÜ VAR MI?

Türkiye'de geniş halk yığınlarının siyasetle ilgileri olmadığını söylemek mümkün değil. Tam tersine, diğer ülkelerden (zengin de olsa, fakir de) daha politik endişeler taşıyan insanların yaşadığı bir ülke Türkiye. Bu yüzden geniş halk yığınları muhtemel siyasi iktidarlara göre çıkarlarını teminat altına almak için her zaman bazı tedbirler peşindedir. Siyasetçilerin kurnazlık göstererek halkın eğilimlerini kötüye kullandığını çoğu kez işitiriz, halk bu tutuma karşı da tedbirlerini almıştır. Mesele bir insan kümesinin diğer insanlardan gündelik ve basit çıkarları için yararlanması ise, halk siyasetçilerden pek aşağı kalmaz. Zaman zaman halkı oyuna getirdiğini, belli bir kalabalığı kullandığını sanan siyasetçi bakar ki «çarıklı erkânı harp» kendini mat etmiş, politika cambazına papucu ters giydirivermiştir. Bu sözler bazı güçlü ekiplerin siyasi komplolarda başarısızlığa uğradıkları anlamına alınmamalı, ama bazan düzen kuranların gerek seçim sonuçları, gerekse gösterilen başka tepkiler bakımından çarpıcı sürprizlerle karşılaşmaları hep halkın (genellikle köylünün) çıkarını gözetirken kurnazlığı, adam atlatmayı elden hiç bırakmayışı yüzündendir.

Ne var ki halkın politik tedbirleri, deyim yerinde olursa «uyanıklığı» yalnızca işleyen, yürümekte olan mekanizma için önem taşır. Yani mekanizma nasıl işliyorsa,

halk onun yönüne, ritmine göre tedbirini alır; çıkarını mekanizmanın getirecekleri ölçüsünde gözetebilir. Yoksa yeni bir mekanizma önerisiyle veya işleyen mekanizmanın yönünü değiştirme çabasıyla ilgili değildir halk. Türkiye’de şehir ahalisi köylüye oranla sürü psikolojisine daha yakın olduğunu göstermiştir. Köylüler siyasi seçmelerini belki topluca yaparlar, ama her zaman mahalli çıkarların önemi başta gelir. Şehirli ise etki altına girecekleri vasıtalarla temaslarını çok sıkı tutmuşlardır, belki şehirlerde siyasi tercihler çeşitlidir, ama bu çeşitlilik propagandanın etkisi altında kalınarak tercihlerde bulunulduğu gerçeğini daha da belirgin kılar.

Bütün bunlara rağmen ister şehirli olsun isterse köylü, halk dediğimiz şekilsiz kitlenin ufkudur. Olayların görünen kısmından fazlasına yaklaşmaya ne gücü vardır ne de niyeti. Her düşünce ve davranış ortalama bir kalıba sığdırmaya çalışır. Her şeyi ancak kendi ortalama zevkinin ve ortalama zekâsının sınırları içinde kabul eder. Bu ortalamanın altına düşüldüğü veya bu ortalamanın üstüne çıkıldığı zamanlarda halkın tepkisi büyük olur. Bilmez ki kendine mahsus sandığı bir çok hareket sahası ona bazı güçler tarafından empoze edilmiştir. Halk dediğimiz şekilsiz kitle kendinin veya bir yakınının bira içmesinde, toplumdaki alkol bağımlılığında tedirgin olacak bir taraf bulmaz, ama yolu üzerinde alkol komasına girmiş bir adam yatıyorsa alkole karşı nefreti kabarır ve onu hastaneye yetiştirmekten kaçarken kendine ahlâkî bir mazaret bulur. Aynı halk nikâhsız insanların bir şehir içinde sarmaş dolaş yaşamalarına şaşmaz, ama uygunsuz meslekten olduğu belli olan bir kadınla aynı dolmuşa binmekten tedirgin olur. Halkın kendi kendine koyup uyguladığı kuralların tuhaflığı saymakla tükenmez.

İşte bu halk siyasi olayları da yakından izler. Çünkü başına geleceklerin siyasi mekanizmanın aldığı şekle bağlı

olduğunu bittetcrübe öğrenmiştir. Halk için anlamlı olan soru şudur : Şimdi kimin ve neyin zamanı? Siyasi olayların bir gözlemcisi olarak bazı tercihlere de sahiptir. Ama bu tercihini kıskançlıkla korumaz. Üstelik kendi siyasi tercihi için herhangi bir ciddi davranış göstermeye temayülü yoktur. Siyasi seçmelerini pasif olarak dile getirmeye razıdır. Ancak halk için değişen şartlarda çıkarının yani günübirlik kazancının korunması herşeyden önce gelir. Bu yüzden de kendini kısa kaç altına almış olan mekanizmanın gidişine, yönüne müdahaleyi aklına bile getirmez. Tersine bu gidişe, bu yöne doğru adımlarını uydurmaya çalışır. Bu sebepten halkın davranışları yüürlükte bulunan mekanizmanın kökleşmesine, rasyonalizasyonuna, pürüzlerinin giderilmesine yarayan davranışlar olur her zaman.

Herhangi bir siyasi dönemde buna halk ne der diye sormak abestir. Zira halk sözünü lisân-ı hâl ile zaman içinde söyleyecektir. Nitekim Türkiye’de halk olan bitene kendi ölçüleri içinde gösterdiği tepkiye uzunca bir süredir bir şeyler söylemektedir. Ama bir de çok sayıda insanın belli inançlar çerçevesinde toparlanıp, kararlı bir bütün olarak bazı istek ve özlemlerini ifade etmeleri akla gelecektir. Bu durumlar halkın halk olmaktan çıktığı, kalabalığı teşkil eden her birimin teker teker karar alma gücüne sahip şahsiyetler olduğu zamanlardır. Bu zamanlar hakikate muhtaç insanların hakikat için gereken bedeli ödemeye hazır oldukları zamanlardır. İşte bu zamanlarda halkın ortalama zekâsı ve ortalama zevki belirleyici olmaz. Bu zamanlarda belirleyici olan irade ve ısrardır.

SİYASİ YELPAZE

Ne diyorsunuz şu siyasi yelpaze sözüne? Türkiye'nin siyasi yelpazesi bunaltıcı yaz günlerinde biraz serinletiyor mu? Biliyorum, siyasi yelpazenin yelle, rüzgârla ilgisi olmadığını söyleyeceksiniz. Bu yelpaze başka diyeceksiniz. Buna karşılık ben de diyeceğim ki her ne kadar siyasi yelpazenin bildiğimiz rüzgârla, yelle ilgisi yoksa da, siyasi rüzgârlarla pekâlâ ilgisi vardır. Yani siyasi alanda boralar fırtınalar eserken siyasi yelpaze ortalıkta pek görünmez; ne zaman ki sel gider kum kalır, işte o zaman siyasi yelpaze açılma fırsatını bulur. İnsanlar nasıl günlük hayatlarında serinlemek için yelpazeye ihtiyaç duyuyorlarsa, siyasi hayatlarında da bir siyasi yelpazeye biraz ferahlık versin diye başvururlar.

Bir Japon geyşasını elinde yelpazesiyle kolaylıkla kafamızda canlandırabiliyoruz. İnce yaşmakla seyre çıkmış bir İstanbul hanımefendisinin yelpazesini yüzüne peçe yaptığını düşünebiliyoruz. Bir İngiliz leydisi tiyatro dürbünüyle olduğu kadar yelpazesiyle de kendini tamamlıyor. Netice-i kelâm, yelpazenin medeni dünya içinde kadını teferruatıdan biri olduğu rahatça söylenebilir. Lâkin siyasi yelpaze siyasi hayatın teferruatı olarak asla ele alınamaz, zira demokratik bir siyasi hayatın yürürlükte olması ancak siyasi yelpazenin açılmış olmasıyla mümkündür. Yelpazeli erkek hiç mi düşünülemez? Elbette dü-

şünülebilir. Meselâ, Mısır firavununu gözönüne getirin iki tarafından kuş tüylerinden yapılmış yelpaze sallayan iki köle : İşte size yelpazeli erkek.

Dünyadaki demokratik rejimler kadını yelpazeyi seçen veya erkeksi yelpazeyi seçen rejimler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bazı demokratik rejimlerde siyasi alternatiflerin sayısı çoktur. Bunlar açılınca rengârenk farkları sergileyen kadını yelpazeyi seçen demokrasilerdir. Genel olarak Akdeniz ülkelerinde görülür böyleleri. Aşırı sağdan aşırı sola kadar bir çok temayül bu demokrasilerin siyasi arenasında arz-ı endam ederler. Bu demokrasilerde siyasi oyunlar hassasiyetle oynanır, oyuncular her zaman kaprisli, nöbet değişimi sancılıdır. Oysa erkeksi yelpazeyi seçen yani bir sağda bir solda iki büyük yelpazeyle serinleyebilen rejimlerde siyasi olay pek karmaşık değildir. Anglo-Amerikan demokrasisi bu yolu seçmiş ve bu yolla hep sancısız nöbet değişimleri temin edebilmiştir. Ülkenin geleceğini belirleyici kararlarda iki güçten birini diğerinden ayırmanın pek kolay olmadığı bu erkek demokrasisi yelpazeden ziyade tahteravalliyi getirir hatıra. Böylesi demokratik rejimlerde siyasi denge hesapları yapmaya gerek yoktur. Yelpazenin bir kanadının inip diğerinin çıkması hep serinlik içindir. Aşırı sağdan aşırı sola kadar birçok siyasi temayülün bariz olarak sergilenebildiği yelpazelerin gerektiğinde kapanarak bir «sopa» haline dönüşmesi ve bir savunma silâhı olarak kullanılması da görülen olaylardır.

Türkiye demokratik hayata ikili yelpazeyi seçerek girmiş bir ülke olmakla birlikte mustakar demokratik rejimlerde görülen bu yapının nimetinden hiç bir zaman yararlanamamış yani sancısız olarak iktidarın el değiştirmesi başarısına bir türlü varamamıştır. Öte yandan çeşitli siyasi temayüllerin sergilenebildiği bir siyasi yelpa-

zeye kavuşmak Türk demokrasisinin hedefleri dışındadır. Türkiye'ye gerekli olan yalnızca oy mekanizmasını harekete geçirebilecek ölçüde kalın hatlarla ayrılmış iki tercihtir. Türkiye için ideal düşünülen siyasi yelpazenin bir kanadı milliyetçi - muhafazakâr görüşlerle donatılmış ve fakat modernizasyona açık bir cephe olarak düşünülüyor. Diğer kanadının ise ilerici ve kozmopolit görüşlerin savunucusu ve fakat devlet çıkarları nisbetinde bu vasıflarını koruyabilen bir cephe olması öngörülüyor. Türk demokrasisinin siyasi yelpazesi dış politika konularında tartışma açmayan ve iç politikada vazgeçilmez ilke olarak laik yapıyı sarsmayan unsurlarla donatılabilir ancak.

Son yirmibeş yılın tecrübeleri Türkiye'nin Anglo-Amerikan demokrasisine mahsus ikili güç terazisine dayanan siyasi yelpazeyi muhafaza edemeyeceğini gösteriyor. Türkiye'nin siyasi geçmişi Franko - İtalyan demokrasisinin aşırı sağdan aşırı sola uzanan siyasi yelpaze içinde istikrar arayan bir yapıya geçmesine imkân vermiyor. Türkiye kadınsı yelpazeyi ustalıkla kullanabilecek incelikte parmaklardan mahrum olduğu gibi, erkeksi yelpazenin kimsenin kafasını kırmadan sallanabilmesini mümkün kılabilcek anlayışı da elinden kaçırmış durumda. Türkiye'ye mahsus demokrasisinin elindeki şans ya sadece belli konulara münhasır bir gerçek demokrasiyi denemek veya demokrasiyi yalnız görüntü olarak korumaktır. Her iki durumda da Türkiye serinletmeyen bir yelpazeye kavuşmuş olacak.

YELPAZE NEMİZE GEREK?

Demokrasilerde siyasi yelpaze rejimin varlık şartıdır. Yani demokrasiler yöneticilerin seçimle gelmeleri yüzünden diğer «totaliter» rejimlerden ayrılmazlar. Yöneticilerin seçimle işbaşına gelmeleri esas kabul edilmiş olsaydı, bütün tek parti rejimlerini demokrat saymamız gerekirdi. Günümüzde demokrasileri demokrat yapan yöneticilerin yönetilenler tarafından, halk tarafından seçilmiş olmaları değil halkın önünde seçecek, tercih yapacak birden fazla şıkkın bulunmasıdır. Tek parti seçimlerinde halk belki seçime katılmayarak yönetimi istemediğini ifade edebilir. (Bu elbette ki tamamen nazari bir mülâhazadır.) Ama bu siyasi rejimi demokratik yapan halkın neyi istemediğini ifade edebilme imkânı değil, neyi veya neleri istediklerini belirtebilmeleridir. (Bunun da tamamen teorik bir mülâhaza olduğunu hatırla tutmak lâzım : Zira demokrasinin teminatı bizzat halkın kendisi değildir, meselâ demokrasilerde halkın demokrasiyi reddetme talebinde bulunmaya hakkı olduğu söylenemiyor). Bir toplumda yönetilenlerin hangi yönetim biçimlerini istediklerini sıralayabilme, gözleri önünde birden fazla imkânı tutabilmeleri o toplumun siyasi yelpazesini oluşturuyor ve toplumda siyasi yelpaze yoksa demokrasi de yok diyebiliyoruz.

İki kanatlı Anglo - Amerikan demokrasisinde esas halka sunulan tercihleri temsil eden her iki tarafın da bazı temel hususlarda anlaşmış olmalarına dayalıdır. Bu demokrasilerde modern hayatın doğurduğu düşünme ve yaşama biçimlerinden «aşırı» sayılanlar şu veya bu yolla tercih dışı bırakılmış, hatta tercihlerin ikiden üçe çıkma yolları tıkanmıştır. Çok kıvrımlı ve her türlü siyasi eğilimin temsil imkânı bulduğu Franko - İtalyan demokrasilerinin esas yürütme gücünün merkezde toplanmasına dayalıdır. Gerek koalisyonlarla gerekse uygun uzlaşma metodlarıyla toplumun «aşırı» siyasi temayülleri fiiliyatta kuvvet sahibi olmaları önlenebilmektedir. Siyasi yelpazesi hangi türden olursa olsun demokrasiler devleti meydana getiren gövdenin sarsılmasını önleyebilecek bir iktidar olayını sergileyebilmektedirler. İsteyen istediğini söyleyebilmekte, isteyen istediğini seçebilmekte ve fakat işler yine o toplumdaki merkez gücün ihtiyaç duyduğu istikamette şekil almaktadır. Kısacası ve açıkçası, bir siyasi rejim ne kadar demokratik olursa olsun orada ancak asıl gücü elinde tutanların borusu ötmektedir. Öyleyse neden demokrasiler vazgeçilmez ve övgüye değer sayılmaktadır?

Bu sorunun cevabı kısmen yakın tarihin gerçekleri içinde, kısmen de günümüzün sosyal, iktisadi şartları içinde yatıyor. İkinci Dünya Savaşını demokrasilerin kazandığı ve totaliter rejimlerin demokratik ülkelerin orduları tarafından ezildiği, saf dışı bırakıldığı son kırk yılın ideolojik propagandasında merkezi yeri işgal etmektedir. Demokrasilerin Faşizme, Nazizme ve Japon militarizmine karşı zafer kazandırdıkları iddiası bir noktada, galipler arasında bir başka totaliter rejimin Bolşevik Rusya'nın bulunması noktasında zaafa uğruyor. Buna rağmen savaş sonrasında Rusya'nın siyasi rejimi demokrasilerin teb-cil edilmesine yeterli malzeme sağlayabilmiştir. Günümüz-

de demokrasi rejim olarak faziletleri dolayısıyla değil, bir siyasi rekabetin gereği olarak baş tacı edilmekte. Ama yalnızca bu kadar değil: Aynı zamanda demokrasi geleniği kökleşmiş ülkelerin yaşama biçimini, davranış üslubunu beğenip benimsemenin de bir gereğidir demokrasi övgüsü. Eğitim, günlük hayat ve kurumların işleyişi demokratik esaslara bağlanmışsa toplumun mekanizmasını harekete geçiren güç olması bakımından övgüye değer bulunacak, vazgeçilmez kabul edilecektir demokrasi.

Tarihi gelişmeleri bakımından demokratik bir mirasa malik olmadıkları halde denetim altında tutulan bazı ülkelerde demokrasiyi vazgeçilmez ve zorunlu sayan güçler, o ülke insanların çıkarlarını ön plâna aldıkları için değil, demokratik ortamda kendilerine gizli veya açık sözcü bulmanın daha kolay olduğunu bitticrûbe görmüş bulundukları için siyasi yelpazesi çok renkli bir rejimi savunurlar. Kırk yıllık Türk demokrasisi yaşadığı 10 genel seçimde bir siyasi yelpaze oluşturmamış ve fakat her halde geçmişi ve geleceği hakkında verilecek karar için yeterli işaretler ortaya koymuştur. Bu işârât muvacehesinde Türkiye'de nasıl bir siyasi yelpaze oluşturmalı sorusundan önce Türk toplumunun mayasını neyin oluşturduğu sorusunu sormak gerek.

PIR PIR EDER UÇAMAZ

Demokratik rejimi benimsemiş bir ülkenin siyasi yelpazesi keyfi olarak belirlenemez. Bir ülkedeki siyasi yelpaze bir yandan o ülkenin siyasi tecrübelerine, yani tarihi birikimine, öte yandan da toplum yapısına yani o toplumda ipleri ellerinde tutanlarla ipleri tutulanlar arasındaki ilişkilere bağlıdır. Eğer Akdeniz ülkelerinde çok tercihlili ve sert zıtlıklara açık bir siyasi yelpaze ihdas edilmişse, bunun sebebini bu ülkelerin modern yaşama biçimine geçerken yaşadığı sosyal karışıklıklarda olduğu kadar bu karışıklıkları mümkün kılan iktisadi ve sosyal bölünmelerde de aramalıyız. Akdeniz ülkeleri önce kilise - laik dünya ayrımı yüzünden, sonra da sınıf çatışmalarının aşıkâr çarpışmalara ulaşması yüzünden kesin ayrımları yaşamıştır. Akdeniz ülkelerinde dindar aileler, komünist aileler, liberal aileler, sosyalist aileler en az yüzelli yıllık bir geçmişe sahiptir. Ve siyasi yelpazenin neresinde yer alacağınız biraz da mensub olduğunuz klanın meselesidir.

Kuzey Denizi'nde kıyısı bulunan ülkelerde modern yaşama biçimine geçilmeye başlandığı zamanlarda kilisenin milli bir karakter sahibi olması toplumda dindar - laik zıtlığının derinleşmesini önlemiştir. Öte yandan aristokrasinin mevcudiyetini koruması siyasi mücadeleyi

sınıf temeline dayanarak yürütmeyi zorunlu kılmıştır. Toplum «eski güçlüler» ile «yeni güçlüler» arkasında yer alanlardan oluşmak üzere kolaylıkla ikiye bölünebilmiştir. Kuzey demokrasilerinde ikiden fazla siyasi seçeneğin siyaset sahnesinde görünmesinde bir kanuni mahzur yoktur, fakat mücadele hep iki büyük arasında geçer. Siyasetin tamamen profesyonelleştiği ABD'de ise iki büyük parti arasında farklar kişilere dayalıdır. Ve ülkeyi kurup bütünlüğe ulaştıran «Amerikan demokrasisi» anlayışı her iki partinin eğilimlerinin veya siyaseti fiilen yürüten kişilerin isteklerinin üzerinde bir etkinliğe sahiptir.

Türkiye iki partili demokratik hayatın yaşayabildiği sürece ABD'dekine benzer bir yapıya ulaşmak istemiştir. Yani nisbi muhafazakâr ve nisbi liberal iki partinin sınırları iyi belirlenmiş bir siyasi çerçeve içinde yarışmaları beklemiştir. Bu beklenti gerçekleşmemiştir. Çünkü Türkiye'nin meseleleri keyfi bir çerçevenin içine sığdırılabilecek kadar küçük değil. Muhafazakârlığın (yani cumhuriyet kuran ideolojinin) sınırlarını çizmek mümkün ve hatta kolay olduğu halde liberalizmin sınırlarının nerede sona erdiğini tespit etmekte hep güçlükler çekilmiştir. Bu güçlükler askeri müdahaleleri davet etmiştir.

Türkiye'nin denediği ABD tipi demokrasiden verimli bir sonuç alamadığı kabul edilmişse, ülkenin önündeki mesele Avrupa tipi bir demokrasiye geçmek olsa gerektir. Ne var ki ipleri ellerinde tutanların istekleri bu istikamette değildir ve Türkiye'de iki parti esasına dayalı bir siyasi hayat kurmak istemektedirler. Eğer Türkiye'de etkinlik gösterecek iki parti milletin iki ana temayülünün temsil eder tarzda tezahür ederse bu isteğin fayda getireceğini teslim etmek zorundayız. Yani seçim Türkiye'nin yüzyıllar süren Batılılaşmasıyla abenkâr olan kadrolarla ve Batılılaşmanın muhasebesini yapmak arzusu

taşıyan kadrolar arasında gerçekleşecekse bunun ülkeyi bir noktadan bir noktaya götüreceğini, ona mesafe kazandıracağını söyleyebiliriz. Ama iki seçenek zorla ve keyfi tasarruflarla belirlenmeye kalkılırsa Türkiye'nin siyasi hayatı çıkmazlarını peşinen kabul ederek yürümeye yeltenecek demektir ki bu da yeni askeri müdahaleler demektir. Acaba Türkiye Akdenizli bir demokrasiye geçmekle siyasi hayatını verimli, takıntısız bir yola ulaştırabilir mi? Yani bir uçta komünist partisi ve diğer uçta şeriatçı parti olmak üzere liberal ve sosyalist görüşlerin çeşitli makyajlarda teşkilatlanabildiği bir demokrasi Türkiye'nin realist bir siyasi yapıya kavuşmasına yol açamaz mı? Bu soruya tereddütsüz olarak hayır diyebiliriz. Yani böyle bir tecrübe tıpkı Amerikan demokrasisini denemek kadar gerçeklerden uzak ve özenti dolu olacaktır. Zira Türkiye'nin geçmişinde bir kilise-lâik dünya ayrımı yer almıyor. Yine Türkiye çeşitli sosyal güçlerin açık çatışmaları sonucu modernizasyona varmış değil. Bütün bunların sonucu olarak Türkiye'de toplum hayatı düşman kamplara bölünmüş değil. Gerçi Türkiye'de siyasetini etnik özelliklere ve mezhep farklarına dayama hevesinde olan siyasiler yok diyemeyiz, hatta onların bu farkları azdırarak kendi siyasi varlıklarına bir mazeret bulma gayreti gösterdikleri söylenebilir.

Bütün bu pürüzlerin yanı sıra ıstarla vurgulamak gerekir ki Türkiye'de sorumluluk duygusuna sahip herkesin ülke gerçeğini gözden kaçırmasa ülkesinden olacağını anlaması lâzım.

TÜRK SOLU NE İŞE YARAR?

Tarihi birikimin bir ürünü olmadığı ve sınıf temeline sahip olmadığı halde Türkiye'de bir sol var. Daha da garibi Türkiye sağlı sollu bir siyasi yelpazenin farke-dilebildiği bir ülke değilken mevhum bir yelpazenin uçlarından biri âşikâr. Bu durumda aslı olmadığı halde faslı olan bu solun ne işe yaradığını sormak gerekli.

1960'lı yıllara kadar Türk solu ülke içinde modernizasyonu savunan bütün diğer batıcı akımların bir şubesi, bir çeşnisi olmaktan fazla bir ağırlığa sahip değildi. Daha doğrusu siyasi hayattan İslâmî yaklaşımı tardedeler aralarında bazı düşünce farkları icad etmişlerdi ki bir kısmının solcu, sosyalist ve komünist olması gayet tabii idi. Lâkin 1961 Anayasası ile açılan siyasi ufuk her tabakadan çok sayıda insanın sol görüşlerle yüzyüze gelmesini sağladı. Günümüzde Türk solu yirmi yılda yaşanan siyasi dalgalanmaların mirasıyla varlık kazanabilmektedir.

Dünya ölçüsünde siyasi otoriteler modern dünyanın türettiği birçok siyasi görüşün kamuoyu gözünde itibardan düşmesini, örgütlenme gücünü kaybedecek ölçüde zayıflamasını sağlayacak başarıyı göstermişlerdir. Bunun en bariz örneği anarşizmin gerek barışçı gerekse şiddet taraflısı yönüyle dünya siyaset sahnesinden çekilmesidir.

Anarşizm doğrudan doğruya otoritenin mevcudiyetini tartışma alanına soktuğu için son iki yüzyıldır hiçbir toleranstan yararlanamamıştır. Siyasi tercihleri bakımından Tolstoy da, Bakunin de mağlubiyete uğramışlar, izleyicisiz bırakılmışlardır. Türkiye'de sol düşüncenin 1960 öncesinde olduğu gibi üç - beş diplomalı arasında bir oyun haline dönüştürülmesi zor değildir. Hatta bugün 1930'lu, 40'lı yılların cazibesini elinde tutamayışı yüzünden Türk solunun 1960 öncesinin ilgisine bile kavuşamayacağını ileri sürmek mümkün. Buna rağmen basın ve yayın alanlarında hesap dışı tutulamayacak bir varlık gösteriyor olmalarını nasıl açıklamak mümkündür? Türk solu ne işe yarıyor ki bu ülkede müsamahaya mazhar düşünce özelliğini koruyabiliyor?

Bu sorunun cevabını ararken solun siyasi acenta kesimini tartışma dışı bırakıyorum. Zira bu konu real-politik'in bir parçasıdır. Yazılıp çizilenlerle fazla ilgisi olmadığı için üzerinde fazla yazıp çizmenin kimseye bir faydası dokunmaz. Meseleye aydınlık getirebilmek endişesiyle Türkiye dışından bir örnekyle yetinelim : Avusturya'da Komünist Parti'nin bulunması ve kapatılmaması beynelmilel anlaşmalarla teminat altındadır, hiç bir Avusturya hükümeti veya mahkemesi Komünist Partisi'ni kapatamaz.

Türkiye'de kamuya açık ve yaygınlaşması isabetli bulunan (en azından yaygınlaşırsa büyük endişeler doğurmayacak olan) sol ülkenin hayati meselelerini tartışma dışı bırakmayı mümkün kılan soldur. Yani Türk solu ne işe yarar sorusunun ilk ve gerçek cevabı şöyle olsa gerek : Eğer Türkiye'de sol düşünceli kimselerin siyasi programı öne sürülmeyecek olursa bu ülke insanların dünya meseleleri karşısında çıkışı bulabilecek gerçekçi bir program veya programlar öne sürülebilecektir. Bu programları gündem dışı bırakmak veya gölgede bekletmek için Türk

soluna ihtiyaç vardır. Çünkü hangi temayülde olursa olsun Türk solu Türkiye'nin meselelerine bugün bulunduğumuz noktadan başlayarak bakma fikrini peşinen terketmek ve meselelere varılacak toplum biçimi dayanağından kalkarak bakmak mecburiyetindedir. Bu mecburiyet herşeyden önce bir muhasebeyi imkân dışına itmektedir. Üstelik Türk solu ülkenin dünya karşısında varlık gösterebilecek çözümlere varmasında bir engel haline geldiğinin bilincinde değildir.

Türk solunun ne işe yaradığı yukarıda ifade etmeye çabaladığımız genel ilkenin sosyal hayattaki uzantısı ile de anlaşılabilir. Yani belli bir hayat tarzının, belli davranış kalıplarının ve belli bir zihniyetin yalnız yaşatılıp sürdürülmesi değil, aynı zamanda bir din gibi savunulması da Türkiye'de solun omuzlarındadır. Dolayısıyla liberal bir hayatın asli unsurları Türk solunu her zaman gerekli ve hatta zorunlu sayacaklardır. Liberal kelimesini yalnızca iktisadi hayata münhasır saymamak gerek ; siyasi tercihlerinde de, kadın-erkek ilişkilerinde de liberal tavrın güdücülerini kapılarında besledikleri fedailerin Türk soluna mensup olmasından büyük bir rahatlık duyuyorlar.

Türk solu ne işe yarar sorusuna verdiğim cevap belki kimilerine fazla taraf tutan bir üslupta görünebilir. İdeolojik kampının gerekli saydığı bir akıl yürütmenin sonuçlarını sergilediğim sanılabilir. Oysa hiç de öyle değil. Bu, olabildiğince nesnel bir değerlendirmedir. Sağlamasını da son on-onbeş yılın sol macerasında bulmak mümkün. Türk solu benim yukarıda saydığım fonksiyonlarını terkettiği her durumda kökü kazınan ve göz açtırılmayan düşünce muamelesi görmüş ; buna mukabil üzerine yüklenen görevi yerine getirdiği kadar da yurt içi ve yurt dışı himayeden istifade etmiştir.

BU TASNİFTE SOLA YER YOK

Türk demokrasi hayatı kırk yıllık geçmişi içinde kendine mahsus bir biçime sahip olmuştur. Bu biçim Türkiye'deki siyasi güçlerin anlaşılabilir bir tasnifini gerektiriyor. Düşünce normları bakımından Yahudi - Hristiyan kavramlarına yabancı, yaşama alışkanlıkları bakımından grekoromen mirastan payına hemen hemen hiç bir şey düşmemiş olan Türkiye bu andığımız özellikler sebebiyle nasıl Avrupa ülkelerinden farklı bir yapı çerçevesinde canlılığını devam ettiriyorsa, kolonyalizm çağının kolonize bölgelerinden biri olmamaklığı ve üstelik sözkonusu dönemde kolonyalist ülkelerde çekilmeyi yürütebilecek gücün mirasını yüklenmekliği sebebiyle de sonradan kendilerine bağımsızlık verilmiş eski sömürge ülkelerden ve bu arada bir çok müslüman ülkeden farklı bir zihni çerçevede içinde tasarımlarını yürütmek durumuyla yüzyüzedir. Türk demokrasisi ister istemez andığımız bu iki çerçevenin özelliklerine sığabilecek bir biçim uğruna değişimler yaşamak ihtiyacındadır, nitekim geride bıraktığımız kırk yıl tek yönlü değişimlerin yani Türkiye'nin kendi bünyesine en uygun siyasi yapıya kavuşmak için kararlı veya mütereddit hamlelerinin sergilendiği kırk yıldır.

Acaba Türk siyasi hayatında kutuplar hangi unsurlardan oluşmuş? Türkiye'de demokratik yarışmaya temel olabilecek güçtekliler hangi esaslardan kalkılarak meydana

na getirilmiş? Batı Avrupa'da olduğu gibi son tahlilde sınıf esasına dayanan bir farklılaşma mı sözkonusu, yoksa eski sömürge ülkelerde olduğu gibi istilâcıyla işbirliği yapanlar ve milli bünyeyi oluşturan çoğunluğun sesi olmaya çabalayan millîci güçler arasında fark mı belirleyici etken? Ne biri ne öteki. Türk siyasi hayatının bir yakasında ülke bütünlüğü, milletin uzun vâdeli çıkarları adına hareket ettiğine kendini inandırmış ve bunun yanısıra bu toprakların insanını kendi zihni tasarımları gereğince biçime sokabileceğine inanan «muktedir» güçler yer alıyor. Diğer yakada ise ülke bütünlüğünü sağlama ve koruma hususlarında bu topraklarda yaşayan insanların sorumluluk yüklenme yeterliliğinde olduğunu öne süren ve memleket hayrına girilecek işlerin ancak bu işlerden istifade edecek insanların katılımlarıyla ortaya çıkabileceğini göstermeye çabalayan «popüler» güçler var. Yani Türk siyasi sahnesinde bizatihi sahne tartışmaya konu olmuyor. Hedeflere ulaşmada rollerin oynanılması gerektiği mi yoksa oynatılması gerektiği mi tartışılıyor.

Eğer roller kendiliğinden oynanırsa bunun sonucu Türkiye'nin tabii ve zorunlu yerinin mustakar bir dengeye varması akla uygun. Roller zorla oynatıldığı zaman ise elde edilen dengenin kararsız bir denge olduğunu kırk yıl gösterdi. Türkiye'de modernizasyonun zorlamalara bağlı olarak bir mesafe katetmiş olması bu değişimin türevlerinden biri olan «sol»u her zaman muktedirler kanadında yer almaya mecbur bıraktı. Oysa solun dünya ölçüsünde olduğu gibi, ülkemizde de zahirdeki temel tezi yürürlükteki bozukluğun muktedirlerin faaliyetlerinden, çıkarlarının korunmasından doğduğunu savunmaya dayalıdır. Türk solu muktedirler safında bulunmazsa varlığına son vermek zorunda, popüler kanatta bulunursa karakterini kaybetmek tehlikesiyle yüzyüze. İşte bu terslik Türkiye'de solu yersizliğe mahkûm ediyor.

Türk solu ancak ikiyüz yıllık Batılılaşmanın satılık-
taki belirtileri sayesinde kendine söz hakkı bulabilecek
özelliklere sahip. Yani alkol alışkanlığı, kadın-erkek mü-
nasebetlerinde Batılı standartlara uygunluk, bilgilenme
konusunda İslâmî kaynakları yok saymak veya yok et-
mek gibi siperlerin arkasına saklanmazsa ne siyasi kad-
rolar gözünde ne de ikiyüz yıl boyunca belli değişimeler-
den etkilenmiş «kitleler (!)» gözünde değer sahibi olmaz.
Böylelikle de Türkiye'de siyasi tartışmaların içinde yer
bulma şansını kullanamaz.

Bütün bu sebeplerden ötürü Türkiye'de solu kendi
başına kimlik sahibi bir düşünce kampı olarak değil de
Batılılaşmanın günümüze kadar gelen çizgisinin sadık sa-
vunucuları arasında hesaba katmak kaçınılmazdır. Böyle
bir değerlendirmeye Türkiye'de solu yukarıda sergileme-
ye çalıştığımız tasnifin bir kanadında; «muktedirler» ya-
kasında telakki etmek mecburiyeti vardır. Sol düşünceli
kimseler millet çoğunluğuna dış bileyerek, milli anlayışa
sahip kişilere nefret kusarak ve bunları yaparken hesa-
bına ter döktükleri efendilerinden de sırası geldikçe şa-
mar yiyerek ömürlerini tüketeceklerdir. Bu bir kehanet
değil, büyük bir bölümü gerçekleşmiş bir vakianın şim-
diden izharından ibarettir.

KİMMİŞ ELİTE KARŞI OLAN?

Türkiye'de elitlere ve elitizme karşı bazı solcuların
bulunması insanı güldürüyor. Çünkü Türkiye'de ne Batı
Avrupa'dakine, ne ABD'de ve SSCB'dekine benzer bir
elit zümre yok, durumu komikleştiren birinci unsur bu.
Komikliği artıran ikinci unsur Türkiye'de belli imkânları
kullanan bazı kişilerin kendi benzerlerine «elit» oldukları
gerekçesiyle karşı durmalarıdır.

Türkiye'de çekilen sıkıntıların büyük bir kısmı ül-
kemizde sert kurallarla varlığını koruyabilen ve araları-
na girilmesi nerdeyse imkânsız elit zümrelerin bulunma-
sından değil, tam tersine bazı işlerin gördürülebilmesi
için her kıratda insanın kullanılabilirliği olmasından; yani
seçilmeye yaraşır insanların sorumluluk yüklenme fırsat-
larından uzak tutulmalarındandır. Bu sebeple Türkiye'-
de elitlere ve elitizme karşı olmak son model Avrupa'ı bir
züppeliktir.

Batı Avrupa ülkelerinin herbirinde söz sahibi olan
elitler bulunduğu doğrudur. Hem aristokrasinin kalıntı-
larından etkilenen, hem sermaye gücünün insan yetiştir-
me yarışından faydalanan ve hem de devletlerin kastı ola-
rak güvenilir kadrolar talebine dayanan bir elit zümre
Avrupa'nın her ülkesinde görülür. Avrupa'da seçkinler
arasına girmenin belirgin şartları vardır. SSCB seçkinlik

esasına dayalı bir parti örgütü hakimiyeti yaşar. ABD seçkinlerini çekirdekten yetiştirir. Türkiye'de ise bir elit oluşturma faaliyeti yürürlükte değildir. Ne imtiyazlı okullar vardır, ne de insanların parlak başarıları onlara belli mevkileri garanti eder. Elbette birileri biryerlerdedirler ama biryerlerde oluş şartları belli bir elitizmin uzantısı değildir.

Paradoksal bir cümle yazayım hemen: Türkiye'de elitizme karşı mücadele elitizmin adem-i mevcudiyetindendir. Bu cümle çok kolay ve çabucak anlaşılabilir: Bir takım insanlar aldıkları eğitim, mensub oldukları bürokratik yer ve yaşama tarzı itibariyle ülkenin seçkinleri oldukları zehabına kapılmışlardır. Amma, zannla yakıyn hasıl olmadığı için kısa zamanda seçkin yerlerinin pek sağlam olmadığını acı bir şekilde görmüşlerdir. Nedenise Türkiye'de yıldan yıla «dağdaki gelip bağdakini kovmaktadır.» Günümüzde elitizme karşı olduğunu beyan edenler işte bu eski bağ sakinleridir. Öyle görünüyor ki bu elitizm aleyhtarları züppelikleriyle başbaşa kalacak gibidirler. Çünkü önlerinde iki yol var: Ya yeni şartlarda iyi imkânları, kendilerini hiç olmazsa maddi şartlar itibariyle memnun edecek fırsatları elde etmeye çabalayacaklar, böylelikle bağdan kovulmuş olsalar bile pekmez yapılan yerde bir yaşama alanına kavuşacaklardır. Bunu yapabilirlerse ileride yeniden bağa dönme ümitleri vardır. Aksi halde kendileri bağda iken diğerleri neredeyse oraya göçeceklerdir: Yani dağa. Önlerindeki ikinci yol budur. Unutmamalı ki her dağlı inip bağdakini kovamıyor. Dağ taş insan dolu.

Solcuların elitizme karşı oluşları teorik bir illüzyondan doğuyor. Onlara göre elinin emeğiyle geçinen insanlar yönetime daha çok katılmakla elitizmin gücünü kırabilecekler. Eğer bu söyledikleri Türkiye için doğru olsaydı

Türkiye'de son otuz yılda «elit» kalmamış olmalıydı. Eğer halâ seçkinlerin gücü sözkonusuysa Türkiye'de meselenin özü Avrupalı anlamda seçkinlikte, elitizmde değil bu ülkenin batılılaşma serüvenindeki ideolojik, düşünsel, felsefi ve itikada dayalı vakıalarında yatıyor demektir. Olayı bu noktadan kavramayı başaran insan Türkiye'de «solcuyum» demekten utanması gerekirdi. Hem utanmıyor, hem de elitizme karşı olduğunu beyan ediyorsa, bu türden insanların yapıp ettiklerine gülüp geçmek en doğrusu. Ama sanırım biz ne kadar gülsek de geçmemiz için durum pek müsait değil. Öyleyse bu elitizm düşmanı ovaların gizli niyetlerine karşı uyanık olmaktır en iyisi. Onları iyi niyetli romantikler olarak kabul etmek bile gemilerinin yürümesine yardım etmek demeye gelecektir. Çünkü onlar muhalif oldukları şartlardan en çok istifade etme imkânına sahip olanlardır. Tekin bir şey değil bu.

OLANLARIN BİR ÖNÜ BİR SONU VAR

Yüzyıllar öncesinde de günümüzde olduğu gibi, bazı adı duyulmuş bilgi sahibi kimselerin neler yaptıklarını merak eden, hangi meşrepte olduklarını öğrenmek isteyen ve mümkün olursa gördüklerinden yararlanmak ve belki de bilgi kaynağını keşfetmek niyetinde olan kimseler vardı. Arayış içinde bir bölük insan Bahaüddin Nakşibend'in bulunduğu yere geldiler. Şeyhi dergâhın avlusunda neşe içinde gürdüler, çevresindeki şakirdleri âdeta bir cümbüş havasındaydı. Yeni gelenlerin bir kısmı bu durumdan hiç hoşnut olmadı. Mekruhtur bu dediler, gerekçesi ne olursa olsun böyle davranmak bir mürşide yaraşmaz. Ama aralarından bazıları böyle davranmanın mümkün olduğu görüşünde idiler. İnsanlara bir şeyler öğretmenin güzel bir yolu bu, diye düşündüler ve aralarına katılmak istediler. Diğer bir kısım yolcu ise gördükleri olaydan akıllarının karıştığını, bu muammanın kendilerine açıklanmasının doğru olacağını belirttiler. Geri kalanlar ise bunun belki bir hikmeti olduğunu, lâkin öğrenmeseler de bundan bir şey kaybetmeyeceklerini ileri sürdüler. Üstad, hiçbir şey söylemeksizin bu arayıcılar bölüğüne yol verdi.

Bütün bu gözlemciler çeşitli bölgelere dağılıp karşılaştıkları vakıa üzerinde sözlü ve yazılı beyanlarda bulundular. Fiilen hadiseyle bağı olmayanlar bile yapılan

tartışmalardan etkilendiler. Sözkonusu olay gözönüne alınarak düşünce ve davranışlarını ayarlayanlar çıktı. Bir zaman sonra Bahaüddin Nakşibend'i ziyaret eden grup bir vesileyle yine o istikamete geziye çıktı ve bir fırsatını bulup yine Şeyhin dergâhına uğradılar. Kapıdan baktıklarında bir önce gördükleri manzaranın tam tersine şahit oldular, mürşid ve müridleri mazbut ve merbut bir tarzda oturmuş tefekküre, zikre dalmışlardı. Ziyaretçilerin birinci kesimi böylesi daha iyi diye konuştu. Bizim kınmalarımızın faydası olmuş anlaşılır. İkinciler yine mükemmel dediler, anlaşılır ilk seferinde bizi imtihan ediyormuş. Geri kalanlar ise: Çok kasvetli dediler, bu somurtan yüzleri her tarafta görmek mümkün. Bu ikinci olayın ertesinde de yine yorumlar, tartışmalar, etki ve tepkiler doğdu. Olan bitene üstadın hiçbir sözü olmadı.

Uzun bir zaman sonra, önceki iki ziyarette bulunmuş insanların küçük bir bölümü bütün bu gördüklerinin doğru yorumunu bulabilmek, gerçek dersi almak için dergâha geri döndüler. Bahçe kapısına vardıklarında kim olduklarını bildirdiler ve avluya baktılar. Orada Bahaüddin Nakşibend tek başına oturmaktaydı. Görünüşünde ne neşeli bir hava vardı, ne de düşüncelere dalmış bir durumda idi. Görünürlerde hiçbir şakird yoktu. «Şimdi bütün hikâyeyi öğrenebilirsiniz» dedi mürşid, «Çünkü talimleri sona erdiği için talebelerimi azad ettim». Siz ilk geldiğinizde öğrencilerim bilgi alanına girmenin gerginliği içinde haddinden fazla ciddi olmaya şartlandırmışlardı kendilerini. Bilgi sert bünyelere nüfuz edemeyeceği için benim neşeli oluşum bir nasihat, bir ıslah usulü idi. Sizin ikinci gelişinizde talebelerim neşelenmişler, fakat neşe ile katılmış haldeydiler. Bu da bilginin nüfuzuna engel teşkil ediyordu. Onları tefekkür ve zikir ile ıslah ediyordum. Bilmelisiniz ki bir insan herhangi bir işe girişmiş ise, yapmakta olduğu işi o yarım haliyle gören zi-

yaretçiye izah edemez. Ziyaretçi meselenin ne kadar aşınası olursa olsun faaliyetin önü ve sonu hakkında o işi yapan kadar endişe taşır durumda değildir. Bir faaliyet yürürlükte iken hesaba katılacak olan o faaliyetin isabetli işlemlerle devam ettirilmesidir. Bitirilecek iş üzerinde çalışan insana dışardan değerlendirmelerde bulunmak nasıl herkesin zihnini yanlış sevkederse, böyle değerlendirmeleri hesaba katmak da işini bitirmeye çabalayan kişiyi şaşırır.

MÜSAMAHA GEREKLİ Mİ?

Günlük hayatımızı bir sarhoşluk, bir bilgisizlik bulutu altında yaşadığımızın en kolay farkedilebilen işareti ne söylediğimizi anlamaksızın konuşmamızdır. Çoğu zaman sarfettiğimiz sözlerin anlamıyla bizim o sözleri kullanırken elde etmeğe çalıştığımız sonuç arasında hesaba katılır bir mesafe vardır. Yine de insanlar arasında bir anlaşma olur. Çünkü artık kelimelerin gerçekten ne ifade ettikleri değil, belli bir durumda, içinde bulunulan şartlarda ne kadar işe yaradıkları dikkate alınmaktadır.

Sarhoşluk ve bilgisizlik içinde kullanıverdiğimiz kelimelerden biri de «müsamaha» veya onun yerine geçmek üzere «hoşgörü» kelimesidir. Aynı çevrede yaşayan insanların birbirlerine karşı müsamaha göstermesini, hoşgörülü davranmasını istemeyi doğru, iyi, yerinde sayıyoruz. Türkiye gibi tarihinde bir kültürel çeşitlilik olan, yakın tarihinde de bir kültürel parçalanma yaşamış bir ülkede müsamaha kavramı önem kazanıyor. Ancak vakit geçirmeden belirtmeli ki Türkçe'de ister müsamaha kelimesiyle isterseniz hoşgörü kelimesiyle ifade edin, gerçekte dile getirmek istediğiniz Batı dillerinde tolerans kelimesiyle ifade edilen şeydir. Yani müsamaha veya hoşgörü dediğimiz zaman bu topraklarda yaşayan kültürün bir tezahürü olan bir durumun aldığı ismi değil, batıda oluşmuş bir anlayışın Türkçe'de bulunmuş bir karşılığını

anmış oluyoruz. Kendi kültür dünyamız içinde müsamaha bir kabahati bağışlanacak hafiflikte sayıp hoşgörme, bazı yanlış davranışlara gözyumma, bir suçluya karşı şiddet göstermeyip aldırış etmeme anlamları taşıyor. Müsamaha aynı zamanda ihmal, dikkatsizlik, gevşeklik gibi anlamlara da sahip. Açıkçası bizim anlayışımız içinde hoşgörü bir otoritenin kusurlu olanı keyfi olarak rahat bırakmasıdır. Otorite sahibi canı istemezse müsamaha etmez, hoşgörmez.

Tolerans ise kaynağı itibariyle müsamahadan farklı. Latince «tolerare» tahammül etmek, katlanmak, kaldırmak demek demeye geliyor. Batılı anlamıyla tolerans bir şeyin elverişsiz, uygunsuz bir çevre faktörü karşısında gösterdiği fiziki dayanıklılık veya o istenmeyen unsura uyarılma yeterliğidir. Kelimenin böyle bir anlamı oluşu yüzündendir ki tıp dilinde veya teknolojiye kullanılan tolerans sözünü Türkçeye müsamaha veya hoşgörü diye tercüme edemiyoruz. Ama dini inanışlar, sosyal hayat söz konusu olunca tolerans ve müsamaha kelimeleri birbirlerine çok yaklaşıyorlar. 19. yüzyılda Fransa'da genel-evlere 'maison de tolerance' yani 'müsamaha evi' denildiği de olurmuş. Kilise, devlet, kanun söz konusu olduğunda tolerans bir otoritenin kendi koyduğu sınırlar dışında kalanlara gösterdiği bir yumuşaklık anlamına geliyor. Bu toleranstan yararlananlar aynı zamanda bir hürriyet alanı da elde etmiş oluyorlar, fakat bu alan onlara bir hak olarak tanınmamış veya onlar böyle bir hakkı elde etmek için bir güç gösterisinde bulunmamışlar.

Bütün bu düşünceler doğrultusunda müsamaha kavramına hayatımızda makbul ve mümtaz bir yer vermek bana pek uygun görünmüyor. Eğer kuvvetleri denk iki unsur arasında gösterilmesi gereken hoşgörüden bahsediyorsak, onlardan âlicenaplık değil, her ikisinden de yan-

lış kabul ettikleri hususlarda anlaşmalarını istiyoruz demektir. Aksi halde birbirine müsamaha gösteren insanlar her ikisinin de gücünün üstünde bir otoritenin zoruyla iyi geçinme mecburiyeti altındadırlar. Gerçekte isteseler de istemeseler de birbirlerinin alanlarına tecavüz etme imkânları yoktur. Öte yandan müsamahayı gösteren bir «otorite» ise ortada bir aldatmaca var demektir. İsteddiği anda hoşgörüye son verebilecek olan otorite müsamaha gösterdiği sıralarda davranışlarına göz yumduğu kimselerin faaliyetlerinden kendi gücü lehine bir beklentiye sahiptir. Velhasıl, müsamaha, hoşgörü, tolerans denilen şey bir sosyal gücün gerçek niyetini maskeleyerek için kullandığı «süslü» bir kelimedir. Her süslü kelime gibi o da tuzaklara konulan bir yemdir.

KİM KİMİ HOŞ GÖRECEK?

Hoşgörülü, müsamahakâr toplum denilince (böyle bir toplum yeryüzünde yoktur, olmamıştır) hepimizin aklına iyi niyetli ferdlerden oluşmuş, başkasının düşünce ve davranış biçimine müdahale etmeyen kendinden farklı olanlara düşmanca nazarlarla bakmayan insanların yaşadığı toplum geliyor. Ama hoşgörü kavramının kendisi böyle bir toplumun mevcut olamayacağını da belirginleştiriyor derhal. Çünkü birinin diğerini hoş görmesi için kendini hatalı saydığı taraftan üstün bir konumda bulması ve fiilen de öyle olması gerekir. Efendisinden dayak yiyen uşağın olayı hoşgörüyle karşılaması ya dayacı gerçekten hakettiği içindir veya adamın köpek ruhlu oluşundandır. İktisadi kriz sırasında işinden atılan kişi patronu hoş görse de görmese de durum değişmez. Zayıf olanın kuvvetliyi hoş görmesi ya komik veya manasızdır. Lâkin kuvvetlinin hoşgörülü olup olmaması ciddi bir meselesidir. Efendinin uşağı, patronunun işçiyi, hocanın talebeyi hoş görüp görmemesinden her iki taraf içinde ciddi sonuçlar doğar. Demek ki müsamaha, hoşgörü, tolerans denilen şey bir fazilet, bir karakter olgunluğu sayılmaktan çok, bir taktik, bir manevra, bir politika sayılmalıdır. Kuvvetlinin, gücü elinde tutanın kendi altındaki unsura onu optimum olarak kullanmak için uyguladığı bir usûldür tolerans.

Eğer bir yerde hoşgörülü bir toplum bulunduğu söyleniyorsa bakmalı: Orada farklı unsurlardan birinin diğerine baskı yapmasını önleyen ne var? Şu ihtimaller sıralanabilir: Ya merkezi otorite mahalli güçlerin birbirine zarar vermesini önleyecek kadar güçlüdür; veya mahalli güçler arasında birinin diğerine baskı yapacağı ölçüde kuvvet farkı yoktur; yahut farklı unsurlar arasında vazgeçilmez bir menfaat alışverişi yürürlüktedir. Sıraladığımız ihtimallerin birkaçının veya hepsinin birarada bulunması da mümkündür elbet. Anlaşılması gereken o ki, insanlar, insan grupları hoşgörülü olmak bir ahlâki vecibedir görüşünden kalkarak birbirlerine tahammül etmiyorlar, onları bize «hoşgörülü imiş gibi» gösteren başka ve ilk nazarda farkedilmeyen sebepler vardır. Bir toplumun farklı unsurları birbirlerine zarar vermeden yaşamakta ise bunun bir sebebi de her unsurun müştereken zarar gördüğü bir dış faktörün mevcudiyetidir. Yine bu durumda da tolerans gibi görünen davranışları doğuran gerçekte her unsurun kendi başının çaresine bakma mecburiyetidir.

Bir toplumda azınlıkların sahip oldukları statü müsamaha meselesinin bir ahlâk meselesi değil de bir güç meselesi olduğunu göstermeye yeter. Eğer bir etnik azınlık iktisadi güce sahipse içinde yaşadığı toplumda sevilsin veya sevilmesin belli bir müsamahadan yararlanır. Buna karşılık iktisaden zayıf durumda bulunan azınlığın hoş görülme ihtimali de çok zayıftır. Antisemitizmin toplumun her tabakasında kolaylıkla yer bulduğu Fransa'da Yahudiler kanuni hoşgörüyü rahat rahat kullanabilirken, İspanya'nın millî hayatına sinmiş bulunan çingeneler bu ülkede yine sınırlı bir toleransı tadabilmektedirler. Kısacası bir toplumda hoşgörü insanların değer yargılarının bir uzantısı olmaktan çok insanların yüzyüze geldikleri mecburiyetlerin bir sonucudur.

Hoşgörü kuvvetlinin zayıfa karşı muhtemel tavırlarından biri olduğuna göre bir toplumda «karşılıklı hoşgörü»den söz etmek katmerli bir aldatmacayı beslemekten başka işe yaramaz. Üstelik bu tutum bir saçmalığın «denge» olarak sunulmasını da sağlayabilir. Şöyle: Madem zenginler fakirlerin sefaletini hoşgörüyorlar, o halde fakirler de zenginlerin sefaletini hoşgörmelidir. Madem galipler mağlupların köle olmalarını hoşgörüyor, öyleyse mağluplar da galiplerin efendiliğini hoşgörmelidir. Hani İkinci Dünya Savaşı sonunda bir Romanyalıya sormuşlar: «— Sovyetlerle ticaretiniz nasıl?» «— Gayet dengeli», diye cevap vermiş Romen. «Biz onlara kereste satıyoruz, onlar da bizim petrolümüzü alıyorlar.» İşte karşılıklı tolerans da böyle bir şeydir: Sürgün olduğunuz şehirde sizden ayakbaşı parası istenir.

BELKİ BİZDEN YANA GEÇER

Müşamaha, hoşgörü, tolerans toplum hayatına yön verecek bir değer olarak vaz'edilemez. Çünkü müşamaha kuvveti elinde tutanın zavallılara karşı kısa vadeli bir hareket serbestisi tanıması demektir. Tolerans gösteren kim olursa olsun gözyumduğu hareketleri yapan kimse-lerin bilgisiz, yetersiz, donatımsız olduğunu düşündüğü için hoşgörü olmaktadır. Anneler, babalar çocuklarının istenmeyen durumlarda bulunuşlarına sert tepki göstermiyorlarsa, çocuklarının bir gün akıllarını başlarına alacaklarını peşinen kabul ettikleri içindir. Alkolizmden kurtulması için tedavi gören «hasta» bir miktar içki içme müşamahasından yararlanıyorsa bir gün hiç alkol kullanmayacağı düşüncesini taşıyan insanların elinde olduğu içindir. Yani tolerans gören kimse bir hakkını kullanma gücünü elinde tutamaz, hürriyetinin gereğini yerine getirmez, tam tersine bir gün yaptıklarını yapmaması için ve bugün ona verilen hareket serbestisi ortadan kalkacağı için şimdilik kaydıyla yaptığına göz yumulur. Nitekim Sovyetler Birliği'nde dini ibadete müşamaha edilmektedir, zira bir zaman sonra toplumun tamamen din anlayışından uzaklaşacağı beklenmektedir.

Bir dinin salıklerinin başka bir dinden olanlara, bir ideolojiyi benimsemiş bulunanların farklı ideolojiyi savunanlara gösterdikleri veya göstermeleri istenen müşa-

maha aslına bakılırsa bir ikiyüzlülükten ibarettir. Hoşgörüde bulunan taraf kendini öyle haklı, o kadar güçlü tezlerle donatılmış kabul etmekte veya hoşgörü sunduğu tarafı o derece budala kabul etmektedir ki bir gün kendi inancının isabetli olduğunu müsamaha gösterdiği kimselerin kavrayacağını ummaktadır. Yani hâkim inancı savunan taraf diğerine şöyle der gibidir: «Bu sakat görüşleri bir süre takip etmene ses çıkarmıyorum. Zira sen şimdilik içinde bulunduğun geri kafalılığı bilmeyecek kadar aldanış içerisinde sin. Benim sana gösterdiğim tolerans sayesinde şu anda çok yanlış düşündüğünü göreceksin, bana hak verecek, benden yana geçeceksin». Bir din veya ideoloji bir başka dine veya ideolojiye tolerans tanıyor-sa bu ona inanç ve ibadet hürriyeti tanıdığı için değildir. Tanınan sadece bir mühlettir. Bu mühlet içinde müsamahadan faydalanan tarafın kendini düzeltmesi, tolerans gösteren tarafın safına geçmesi esastır. Açıkçası ideolojiler arasında yaşanan veya yaşanması beklenen hoşgörü ortamı iki tarafın birbirlerini kandırma arzularının tezahürü olarak görülmelidir. Tebessümler sahte, ateşkesler güvensizdir.

Sık sık işittiğimiz «İslâmiyetin müsamahakâr bir din» olduğu yolundaki sözlerin neyi ifade ettiğini yeniden, sarahatle anlamak mecburiyetindeyiz. Müslümanların ehl-i kitâba gösterdiklerinin bir müsamaha, hoşgörü, tolerans olmadığını, daha değerli bir şey olduğunu bilmek gerek. Siyasî gücü elinde bulundurdıkları, toplum otoritesini temsil ettikleri sıralarda müslümanlar Yahudi ve Hristiyanlara tolerans göstermiş değillerdir. Onlara haklar tanımışlardır. Yani canları istedikleri zaman ortadan kaldıracabilecekleri bir geçici statü içine girmemiştir gayri müslimler. İslâmî esasların hükümran olduğu bir toplumda kitab ehlinin elinden alınamayacak hakları vardır. Onların nesiller boyunca Yahudi ve Hristiyan kala-

cakları, kalabilecekleri kabul edilmiştir. Müslümanlar ehl-i kitab olanlara «belki bir gün müslüman olur» diye tolerans göstermiş değildirlere. Dolayısıyla Yahudi ve Hristiyanları aklı ermez zavalhlar olarak değil hakları ve hürriyetleri, vazife ve vecibeleri bulunan kişiler olarak toplum hayatının birer unsuru sayan İslâmî anlayış iki yüzlülükten tamamen uzaktır. Unutmamalı ki hiçbir müslümanca anlayış tarzı müşriklerin müsamahaya mazhar olabilecekleri genişlikte değildir.

ZORBANIN KEYFİ İSTERSE

Devletler arası ilişkiler bütün diplomatik merasimlere, su yüzünde görünen bütün nezaket kurallarına rağmen güçlü devletin güçsüz olana isteklerini kabul ettirmesi esasıyla yürür. Bunun bilinen bir istisnası yoktur. Eğer milletler arası düzende zayıf olanlar, gücü yetersiz olduğu halde bazı yaşama alanlarını koruyanlar varsa bu ülkeler ya güçlüler arasındaki rekabetin kaçınılmaz sonuçlarından faydalanırlar veya kendilerini ezmesi muhtemel kuvvetin bu durumu daha kârlı saymasının meyvesini yiyorlar. Kısacası, bir devletin diğeriyle münasebeti kendi hakkını doğrudan doğruya arama ilkesinden başkasını taşıyamaz. Hiçbir devlet milletlerarası garantilere güvenerek hayatını devam ettirmeye çabalamaz. Çünkü bilir ki milletlerarası garantiler yerine getirilmediği taktirde görevini yapmayanları cezalandıracak bir güç yoktur. Modern dünyada bir Pax Romana bile kurulamamıştır.

Aynı sözleri bir devletin içinde ferdlerin haklarının korunması, hakların kullanılması ve teminata bağlanması için söylemek mümkün müdür? Yani bir devletin içinde de dolaylı bir yolla bile olsa geçerli olan «ilhak-ı hak» mıdır? Bu soruya kesin «hayır» cevabı vermek bir mantık mecburiyet. Çünkü bir devletten söz edebilmek için belli bir alanda bir otoritenin sözünün geçtiği yargısını

peşinen kabul ediyor olmak gerek. Herhangi bir devletin kendi vatandaşlarına uyguladığı hukuk rejimi şu veya bu görüş açısından bozuk, yanlış, adaletsiz olabilir, ama işte bu istenmeyen yapıyı uygulamaya koyan bir gücün sözünü geçiriyor olması yüzünden devletler arası ilişkiler için söylediklerimizi bir devletin yurttaşlarına tanıdığı hareket sahası için söyleyemeyiz. Devlet yaptırım (müeyyide) gücü olan bir kuruluştur.

Bir devletin karakterini yaptırım uygulayan ferdlerin karakteri belirler. Yani bir sosyal organizasyonun işlemesini temin eden gücü kontrol edenler kendilerini nasıl görüyorlarsa o toplum da o görülen hüviyete yakın bir idare tarzına sahip olmaktadır. Bu açıdan siyasi rejimleri modern dünyaya örneklik etmiş Avrupa'nın ilgiye değer bir manzarası var: Günümüzde halâ kırılları veya kırılıçları bulunan ülkeler İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç ve İsveç gibi Kuzey denizine kıyısı olan ülkeler. Buna karşılık Akdeniz ülkeleri siyasi rejim bakımından istikrarlı olmayan devletlere sahip. Saraylarını koruyan ülkelerin Avrupa'da demokratik hakların kolaylıkla kullanabildiği ülkeler oldukları söylenebildiği halde Akdeniz ülkelerinde demokratik hakları kullanma konusunda fiili hangi yapıların hatırı sayılır ağırlıkta olduğu sorulabilir. Aristokrasilerini silmiş ülkelerin sağ ve sol kutuplaşmada ciddi meseleler yaşamalarına rağmen aristokratların devlet içinde yerlerini korudukları ülkelerde bir sağ ve sol kutuplaşmadan söz etmek bile mümkün değil. Bütün sıraladığımız farklara binlercesi eklenebilir. Farkların yanısıra benzerlikler de sayılabilir elbet, ama farklar vardır ve düşündürücüdür. Andığımız farkların açıklaması sosyal bilimlerin bakımından yapılabilir, psikolojinin, felsefenin bu konuda söyleyecek sözü vardır. Söylenebilecek birçok söz arasında birine önem vermekten yanayım: Hangi ülkede aristok-

rasi ülkede yaşayan insanları hesaba katmış, ciddiye almış ve insanların haklarına karşı duyarlı olmuş, kendini bazı yükümlülüklerle sorumlu kabul etmişse o ülkede bütün sosyal değişiklikler yumuşak yaşanmış, bunun sonucu olarak da göstermelik bile sanılsa aristokrasi mevcudiyetini korumuştur. Ama hangi ülkede aristokratlar benden sonra tufan demişler, o ülkede yaşayan insanları kendi keyiflerine biçimlendirebileceklerine inanmışlar, onların yaşama hakkına, düşünce ve duygularına karşı saygırlık göstermişlerse; halkın bitmez, tükenmez yükümlülükleri bulunduğunu, kendilerinin ise yalnızca haklarla donatılmış olduğunu kabul etmişlerse o ülkede sosyal ve idari değişiklikler kopmalar şeklinde olmuş ve dolayısıyla kopmaların yarattığı boşluk hiç bir zaman doldurulamamıştır.

Çağdaş şartlanmalarımıza ne kadar ters düşerse düşsün şunu ifade etmek bana uygun görünüyor: Bir ülkenin siyasi olgunluğu yönetilenlerin siyasi eğitiminden çok yönetenlerin ahlâki standartlarına bağlıdır.

HİÇ BİR ŞEY İÇİN GEÇ SAYILMAZ

Müslüman olmanın insanoğluna kazandırdığı en büyük imkân gerçeği ve hakikati tanımakta hiçbir zaman geç kalınmış olmayacağıdır. Bu yalnızca itikadi ve düşünceye taalluk eden hususlarda değil, aynı zamanda fiiliyata, bazı şeylerin mücessem bir tarzda ortaya çıkışında da geçerli bir imkân. Ölüm ânı dışında tevhid akidesine vasil olan her kişi kazançlı çıkacaktır. Ölüm ânının salâha erme hususunda dışta tutuluşunun benim anladığım kadarıyla hikmeti insanı münafıklıktan kurtarmak içindir. Yani her kim ki ölüm ânında kelime-i tevhidi zikrederek kurtulmayı plânlamaktadır, o kişi hayatının önceki safhalarında sahip olabileceği anlayış ve tutumu bilerek ertelemektedir. İmdi, küfürden, fık-ü fücurdan uzaklaşma gücünü mâsivaya duyduğu bağlılık sebebiyle kullanmamıştır.

Müslüman hayatının hiçbir safhasında doğru, haklı, belâl için bazı fırsatları kaçırdığını düşünmediği için kâfirlerden daha geniş bir ufka sahiptir. Demek ki müslümanlar «battı balık yan gider» gibi, «borç bini aşınca bal börek yenir» gibi bir anlayışla hayatlarının yanlış yönünü haklılaştırma batağına saplanmazlar. Çünkü müslümanların ümidi dünyanın insana sunduğu şartlarda, insanların birbirlerine açtıkları kapılarda değil, Allah'ın

kendilerine işaret ettiği büyük, geniş, bol yoldadır. (Bu son cümleyi «yoldadır» diye değil de «şeriatıdır» diye bitirmem gerekirdi. Ama şeriat kelimesi biz Türkiye’de yaşayan müslümanların tepesinde Demoklesin kılıcı gibi (mi?) duruyor. Kültürümüz İslâmî anlayışı ortaya çıkaran kaynaklardan koparıldığı için insanlara şeriat denilince «Sırat-ı Müstakim»i kastettiğimizi anlatabilmek için uzun uzun açıklama yapmak gerekiyor.) Kelimeler asli anlamlarından koparılarak keyfi ve itibari adlandırmalara müstehak sayıldığı zaman kimin gerçekten ne dediğini anlamak cidden zor. Böyle durumlarda bir kelimeye kendi yüklediği anlamı yaygınlaştırma gücüne erişen kazançlı çıkıyor. Yani tanımlayan tanımlananı «yiyor». Şeriat kelimesi de bu tanımlama sürecinde müslümanların tedbirli olmazlarsa çok zararlı çıkacakları bir noktaya konulmuş. Siyasi çağrışımları, toplum kavrayış çerçevesi bir yana bırakılarak «şeriat» kelimesini ağzımıza almak neredeyse imkânsız olmuş. (Ama hiçbir şey için geç sayılmaz dedik ya, belki doğru bir anlayışa ulaşmak için de geç değildir.) Dünya şartları veya insanların birbirlerine açtığı kapılar kendi ölümlü, sonlu ve sınırlı yapılarının imkânını açar insanlara. Bu sınırlı ve sonlu imkânlar başımıza gelenlerin bizi kaçınılmaz bir akıbete sürüklediği hususunda kandırır. Çünkü biz de kavrayış gücü itibariyle sonlu ve sınırlı yaratıklarız.

Eğer Kur’ân-ı Kerim’in bize işaret ettiği yolu benimsemiş temayülümüz kuvvetli ise ve insanların anlayış kapasitelerinin dışında bir duaya bağlanacak değeri tutturabilirsek, işte o zaman bizim sonlu ve sınırlı gücümüz, Allah’ın bize verdiği ile güçlenir. Yeter ki biz kendimize iktidar vehmetmeyelim. Beklentilerimiz ve ümid ettiklerimiz kendi yapabilirlerimiz seviyesinde ise kolayca bozguna uğrayabiliriz. Bozguna uğramak bir bakıma sabrı elden bırakmaktır.

Müslümanlar günümüz şartlarında aşılmaz engeller gibi görünen zorlukların aşılmasını sadece kendi kapasiteleriyle giderileceğini düşünmedikleri için, Allah’ın yardımından hiç bir zaman şüpheye düşmedikleri için ve dünyanın çekilip çevrilmesinden ne kendilerini ne de bir başka kulu yetkili görmedikleri için her an dinamik, canlı ve kuvvetli kalabiliyorlar. Salih bir düşünme tarzı için salih bir tutum ve davranış için, insanların, müslümanların hayrına olan hiçbir şey için geç sayılamaz. Yani doğru bir davranışı yerine getirmek sözkonusu olduğunda «bunca belâ, bunca yozlaşma içinde benim yapacağımın ne etkisi olur» diye düşünmek bir yanıyla o belâları, yozlaşmaları haklı saymak, hem de Allah’ın rahmetini umursamamaktır.

KENDİMİZDEN BAŞLAMAK

Kendini değiştirmeyi, kendini olgunlaştırıp aydınlığa çıkarmayı başaramadan hiç kimsenin bir başkasını değiştirmesinin, aydınlığa çıkarmasının mümkün olamayacağı söylenir zaman zaman. Bazıları da tersini iddia eder : Doğru davranışı işaret etmek için mutlaka doğru davranmanın gerekemeyebileceği, karanlık bir adamın da aydınlığın yönünü pekâlâ gösterebileceği öne sürülür. Her iki düşünme biçiminin de haklı gerekçeleri, akla yakın delilleri vardır. Ama konumuz İslâmî mücadele ise, yani uğruna belli zorluklara katlanmanın gerektiği «doğru» insanların türettikleri ve insanların kendi indî kabullerine göre benimsedikleri doğrular değil de Allah'ın insanları doğru kılmak için insanlar için seçtiği doğru ve doğrular ise yukarıda andığımız davranışlardan ancak birini, yani önce kendini doğrultma yolunu seçmek zorundayız. Çünkü İslâmî mücadele her ne kadar siyasi, sosyal, iktisadi yönleri olan bir davranış biçimi olsa bile temelde ahlâkî bir mücadeledir. Bu mücadelenin ahlâkî vasfını kaybederek siyasi, sosyal ve iktisadi başarılarına eremeyiz. Erdiğimizi sanırsak bu, kendimizi ve başkalarını başından aldatma kararı aldığımızı gösterir. Dolayısıyla belli ahlâkî düsturları nefsinde yaşamaktan kaçınan kimsenin bu düsturları bir başkasına geçerli kaideler olarak sunması abes olacaktır.

Hemen bir ayrımı işaret etmek zorundayız. Her müslüman kendini İslâmî mücadeleye adanmış biri olma durumunda değildir. Yani herhangi bir müslümanın şu veya bu ölçüde İslâmî davranış biçiminin sağlam göstergelerinden uzakta kalması bize büyük rahatsızlıklar vermeyecektir. Çünkü herkes hatalarının hesabını vereceği yeri ve zamanı kendi düşünmek zorundadır. Sıradan bir müslüman olarak kalmak ve küfre saplanmadan, ama bazı noksanları da devam ettirerek yaşamak günümüz dünyasında alıştığımız ve olağan saydığımız durumlardandır.

Ama kimileri var ki kendilerini sıradan müslüman olarak görme tarafıslı değiller. Onlar siyasi, sosyal ve iktisadi etkinlik içindeyken müslüman oluşlarını tebarüz ettirme gayretindeler. İşte böyle bir insanın kendi hal ve hareketlerinde daha titiz olması, deyim yerinde sayılacak olursa, kendine karşı daha acımasız olması beklenir. Günlük hayatını, mesleki hayatını, beklentilerini bütünüyle İslâm'a bağlamış ve bu özellikleriyle bilinen insanların elden geldiğince belli İslâmî biçimlerde sadık kalmasını ve özü itibarıyla de kendini Kur'an ve Sünnet'le sürekli olarak yenilemesi beklenir.

Bu noktada aklımıza şu soru takılıyor : Bir insan tek başına ne ölçüde titiz, ne kadar sorumlu olursa olsun dünya düzeni karşısında sıradan bir müslümanın gösterebileceği davranışlardan fazlasını gösterebilir mi? Söz konusu olan bir İslâmî mücahede ise, sorumluluk sahibi bir müslüman da kendini bir bütün içinde saymak, bir «birlik» üyesi olarak algılamak isteyecektir. Savaşan insan silâh arkadaşları ile birlikte varolacaktır. Kendinin özellikleri kardeşinin özellikleriyle bir bütünlük gösterdiği taktirde savaş başarıyla yürütmeleri mümkün olur.

İslâm savaşçısının dünyayı değiştirmeye kendinden başlaması ve Kitab'dan aldıklarını topluma, dünyaya yan-

sıtması için önce bunu iyi sindirebilmesi gerekir. Ama bu iş de ferdi ve tek başına altından kalkılabilecek bir faaliyet değildir. İnsanın kendini aydınlatması, sorumluluk ve titizlik bakımından daha iyi yerlere gelebilmesi için müslümanlar arası dayanışma, güven ve karşılıklı sorumluluk duygularının yaşanıyor olması şarttır. Türkiye'nin ve ya dünyanın herhangi bir yerindeki müslümanların müşterek kalp atışlarına sahip olmaları özlenen bir durumdur. Ama bu durumu kuru siyasî sloganlarla, hataların görmezlikten gelinmesiyle, baştan kara bir beraberlik anlayışıyla sağlayamayız.

Doğru davranışa varmak önce dar çevrede, birlikte mücadeleye karar vermiş insanların cemaat sorumluluklarını yerine getirmeleriyle mümkün. Müslümanca bir düşünme ve davranma biçiminin müşahhas, hayatiyete kavuşmuş birimleri olmaksızın sudan bağlantılarla yola çıkılamaz. Türkiye'de ve dünyanın herhangi bir yerinde İslâmî düşünme ve davranma biçiminin hayat veren çekirdekleri olduğu zaman rahatlıkla dünya ölçüsünde bir İslâm cemaatinden bahsedebiliriz.

Demek ki mücadeleye önce kendimizden başlamak denilince, müslümanların herkesten bağımsız, bir yaşama düzenine tâbi olmaksızın ve tamamıyla kendine has tutumlar içinde kendini düzeltme faaliyetine girişmesini anlamamak gerekir. Tersine kendinden başlamak, ilk fırsatta en yakınımızdakiyle bir dayanışma ve sorumluluk zinciri oluşturmak demektir. Dayanışma ve sorumluluk ön plana alındığı taktirde küfre karşı kardeşinin gücüyle de teçhiz olma imkânı müslümanın olacaktır. Önce kendimi düzeltiyim diyerek yakın çevresinden kopuk ve sadece kendi denetimindeki çabalarla yorulmak korkulur ki müslümanı küfür düzeninin eksantrik bir parçası durumuna getirir.

HANGİ HELVAYI YAPMALI?

Türkiye'de yaşayan müslümanların azımsanamıyacak bir bilgi birikimine sahip oldukları, Türkiye'de yaşayan insanın ve genel olarak Türk toplumunun değerlendirilmesinde kendi dışlarında yer alan düşünce odaklarına oranla daha tutarlı bir yaklaşıma sahip oldukları, verdikleri zihinsel sonuçları verimli kılma, ete kemiğe büründürme bakımından Batıcı okumuşların hepten mahrum oldukları toplum içinde meşru zemin bulma imkânını ellerinde bulundurdıkları kısa süren bir gözlem neticesinde hemen farkedilebilir. Buna rağmen İslâmiyet'i hayatlarında odak kılmış kişilerin ülkemizde Batıcı okumuşlara göre daha az etkin, toplumun aldığı şekle daha az müdahale edebilen ve düşük verimde oluşları gözden uzak tutulamaz. Müslümanlar potansiyel güçlerini neden aktüel hale dönüştüremiyorlar? İslâmî düşünme tarzı neden kuvveden fiile çıkamıyor? Yağ, şeker, un olduğu halde neden helva yapılamıyor?

Bu soruların cevabını tek tek insanların tavırlarında, siyasî olayların seyrinde, sosyal yapının labirentlerinde aramak mümkün. Ne var ki bulunabilecek cevaplar tatmin edici olmaktan uzak kalacaktır. Sanıyorum helva yapılamayışının cevabı nüktenin içinde saklı. Yağ, un ve şeker bakkal dükkânında helva yapılmak üzere bulunmuyorlar. Geçtiğimiz son on yıl Türkiye'de müslü-

manların toplum olaylarına ve yürütölmekte bulunan kendi kendini sömürgeleştirme faaliyetlerine yalnızca küskün bir tavır takınmakla bundan böyle yetinmeyeceklerini, sorumsuz değıştirmelere bir önceki değışikliği uzatmak suretiyle tepki göstermekle kalmayıp son üç yüz yılı anlamlı bir değlendirmeye tâbi tutup Türkiye'ye İslâmî esasları gözönüne alan bir yön kazandırmayı değerli bir çaba saydıklarını gösterdi. Yakın geçmiş bize yağ, un, şeker bulunduğuna göre helva yapılabileceğini gösterdiği kadar, yapılması gerektiğini de gösterdi. Ancak burada önümüze yaşanmış bunca deneyin menfi ve müsbet yanlarını ayıklama gibi bir görevin çıktığını gördük.

Günümüz Türkiye'sinde İslâmî yönelişin haklılığı ve gerginliliği bir gölgeyle kararıyor : Bir kesim müslüman Türkiye'nin vardığı yerin bundan sonra ulaşılacak nokta için esas alınmasını yerinde buluyor. Yani 1950 yılından bu yana Türkiye'de yaşayan müslümanların kendi inançlarını savunabilme, toplum hayatına katılabilme haklarını genişleterek ve yaygınlaştırarak istenilen sonucun elde edilebileceğini ileri sürüyorlar. Bunlar için Türkiye'de ateist dirijanların nüfuzu kırılır, basın ve yayın hayatında, ülke yönetiminde Batı taklidi unsurlar güçlerini kaybederlerse en uygun çözüme ulaşılmış olur.

Diğer bir kesim müslüman için ise Türkiye'nin tutacağı İslâmî yön için esas alınması gereken husus, bizim İslâmiyet'i doğru bir biçimde ve yeniden anlayışımızdır. Türkiye'nin yaşadığı deneyleri gözden geçirmeli, toplumun kazanç ve kayıplarını İslâmî esaslar dahilinde yeniden değlendirmeli, toplum hayatı ile İslâmî yaşayış arasında bir doğru orantı kurulabilmelidir. Yani müslümanların yüksek idari ve sosyal görevler yüklenmelerinin önemi ancak bu görevlerin İslâmî isteklere uygun ic-

rasıyla anlaşılabilir. Bunlar için uygun çözüm ancak müslümanların kendi iktisadi çerçevelerini İslâmî kaynaklara en yakın tarzda belirlemeleri ve yapıp ettiklerini İslâm sınırları içinde gerçekleştirmeleriyle bulunabilir.

Allegorik ifadeye başvuracak olursak : Bir kesim müslüman için elde nasıl un, nasıl şeker, nasıl yağ varsa onlarla bir helva yapılabilir. Bu görüşte olanlar eldeki şeker, un ve yağın karılacak helva için mevcut olduğuna inanırlar, bu yüzden de malzemenin elverişli olduğundan şüpheye düşmezler. Ama bu görüşü benimsemeyen müslümanlara göre «gerçekten» helva yenilmek isteniyorsa önce bu eldeki un elenmeli, yağın asidi alınmalı ve şeker arıtılmalıdır. Aksi halde ortaya belki helyaya benzer bir şey çıkar, ama onu canı helva çekenler yiyemez. Özetle : Türkiye'de İslâmî düşünme tarzının kuvveden fiile çıkmayışının sebebi nereye varılmak istendiğinin sarahatten mahrum oluşudur.

BATIDAN KOPMAK

Batı dediğimiz zaman belirlenmek istenen bir medeniyet, bir inançlar manzumesi ve hem o medeniyetin hem de o inançların köklerini içine alan değerler bütünüdür. Yani Batı demekle hiçbir zaman bir coğrafi mekânı dile getirmiş olmayız. Gerçi hiç kuşku yok ki bu medeniyetin bağlı olduğu, doğup geliştiği bir toprak parçası, bir kültür çevresi var. Esasen yumurtaları üzerinde BATI, tam belirlemek gerekirse, Pirenelerin doğusu, Alplerin kuzeyi, Ren Nehri'nin batısı arasında kalan bölgede kuluçkaya yatmıştır. Batı medeniyetinin biçim aldığı ana merkez burasıdır ve gerçek Batılı iki şehrin : Londra'nın ve Paris'in ruhunu taşır. İspanya, Güney İtalya, Prusya dahil bütün Doğu Avrupa tıpkı Asya'nın, Afrika'nın ve Amerikalının, Avusturalya'nın birçok bölgelerinin olduğu gibi Batılılaştırılmış, hatta Avrupalılaştırılmış bölgelerdir.

Bu yüzden bütün bu bölgeler gerek yaşama şartları, gerekse düşünme biçimleri bakımından Batının ana damarından uzakta kalan unsurlarla bir varlık kazanabilmişlerdir. Günümüzde ABD iktisadi ve askeri güç bakımından Batı'nın hâmisî ve Batı düşmanlarının boy hedefi ise de, Batılı değerlerin gerçek temsilcisi halâ Avrupa'dır. Nitekim Türkiye'nin Batılılaşmasına hassasiyet gösteren Amerika değil, Avrupa olmaktadır. Kuzey Ame-

rika tıpkı dünyanın birçok bölgesi ve bu arada Rusya gibi, oluşumunu Avrupa'da tamamlamış bir medeniyetin yayılma ve yaşama alanlarından biridir. Bu söylediklerimizi gözönüne alarak Batı dediğimiz zaman coğrafi bir istikameti, bir yöreyi değil, bir anlayış tarzını, bir zihniyeti ve bir değerler silsilesini kastettiğimizi, herkes tarafından bunun böyle anlaşılmasının gerekli olduğunu ifade etmeliyiz. Öyle ki Batı'nın öz malı gibi görünen bazı kavramların, bazı ürünlerin Avrupa dışında sahiplenildiğini görmemiz mümkün. Sözelimi Hristiyanlık Batı'nın ne dünkü ne de bugünkü hayatına tam olarak intibak etmez. Avrupa'da tahrif edilmiş haliyle bile olsa İncil'e sadakat gösterilmemiştir. Din (Yahudilik ve Hristiyanlık) Avrupa'da içinde yaşanılan düzenin bir mazereti ve güçlünün silâhı olarak anlam taşımıştır. Bu açıdan doğu Hristiyanlığının gündeme getirilmesi ilginç sonuçlar vermektedir. Her ne kadar katolisizm ve protestanlık bugünkü Batı'nın oluşmasında çok önemli roller oynamışlarsa da bu rolü bizim inancımız içindeki ehl-i kitap anlayışıyla değil, din adamlarıyla laiklerin etkileşimi suretiyle oynamışlardır. Osmanlıların Avrupa'ya ehl-i kitabı muamelesi değil de kâfir muamelesi yapmaları basit bir savaş mazereti sayılmamalı, bu aynı zamanda fiili durumun yerinde kavranmasının belirtisiydi. Nitekim Hristiyanlığın özüne yönelmiş nice mezhep fırsat bulur bulmaz müslümanlar arasına katılmakta gecikmemiştir.

Batı medeniyetinin çoğu kez maddeci bir medeniyet olduğu amiyane bir şekilde dile getirilir. Bilinmeli ki bütün medeniyetler, tarifleri gereği maddecidir. Batı ile materyalizmi birlikte düşünmek ve böylece materyalizme karşı olmanın Batı'ya karşı olmaya yöneldiğini düşünmek kimilerine kolay gelebilir. Bu gidişle materyalizme karşı bir kavram olan idealizme bağlanmanın da doğulu olmaya yöneldiğini ileri sürmek mümkün olabilir. Oy-

sa durum hiç de bu kolaycılığa yer tanıyacak gibi değil. Zira idealizm Batı'yı diğer medeniyetlerden ayıran en önemli vasıftır. Yani düşünen öznenin geçerliliğinin kabulü ile Batı temellerini atabilmiştir ve materyalizmin her ne kadar idealizme zıt bir görüş ise de ancak idealizmin mevcudiyetiyle anlam sahibi olan bir kavrayış biçimidir. İdealizm ve materyalizm birbirlerini ancak yekdiğeriyle açıklayabildikleri, karşıt kavramları kullanmadan hiçbir zaman kendilerini anlatamadıkları ve bu yüzden de birbirlerinin mütemmim cüzü kalan düşüncelerdir. Daha doğrusu aynı düşüncenin (Batı'yı Batı yapan düşüncenin) iki farklı yüzüdür.

İslâm'ın insanlar için getirdiği düşünme yöntemi bu iki yönlü düşünce tarzının tümüyle dışında olduğu içindir ki yetişme ve eğitime bakımından Batılılaşmış müslümanlar (müslümanların yaşadıkları ülkelerde Batıcılık bir şartlandırma olarak hüküm sürmektedir; bir düşünme yolu olarak değil) inançları üzerinde ciddiyle durdukları zaman kendilerini Batı'dan kopmuş ve Batı'ya ters düşmüş halde buluyorlar. Kendilerini çevreleyen şartlar ne olursa olsun itikadi meselesini önüne ciddiyle koymuş bulunan her müslüman Avrupa'nın veya Amerika'nın veya Rusya'nın ortasında bir farklılık olarak belirleniyor; yeni bir kimlik ve kişilik ortaya çıkıyor.

İŞE KOŞULAN MÜSLÜMANLIK

Türkiye'de veya dünyanın herhangi bir yerinde hayatıyet sahibi, geleceği olan ve insanların meselelerine doğrudan müdahale etme durumunda bir müslümanlık varsa, bu içinde bulunduğumuz şartları ve yaşadığımız olayları kendine mahsus kıstaslarla değerlendiren bir müslümanlıktır. Kendine mahsus kıstaslardan mahrum, olan biteni belli esaslar dahilinde değerlendirmeyen müslümanlık varlığı ile yokluğu arasında önemli bir fark olmayan, geleceğini kaybetmiş ve insanların günöbirlik meselelerine âlet olmuş kültürel bir vakıadır. Bizler müslümanlığı bir kültürel vakıa olarak değil, bize insanlığımızı temin eden, eğer uzaklaşırsak mahvımıza sebep olacak bir itikad, inanç ve davranış yolu olarak görüyoruz.

Günümüz Türkiye'sinde müslümanlık resmî otoritenin kötü gözle baktığı ve etkisini azaltmaya çalıştığı bir müslümanlık değil. Tam tersine bir çok yetkili ağız fırsat buldukça laikliğin dinsizlik demek olmadığını, eğitimde din bilgilerinin yer alması gerektiğini vurgulamaktan geri durmuyor. Bütün bu olan biteni Türkiye'de İslâm lehine bir hava estiği şeklinde mi yorumlamalı? Dine değer veren kimselerin makam itibarıyla daha iyi konumlara sahip olmalarının nisbî bir kolaylık taşıdığı düşünülürse müslümanlar olarak içinde bulunduğumuz duruma sevinmeli mi? Bu sorulara bir çok kimse fiilen bir

cevap vermiş bulunmaktadır. Yani günümüz Türkiye'-sinde işleri tıkırında gidip de kendini müslüman kabul eden herkes bu ülkede İslâm lehine bir hava estiğini ve gidiş istikametinin müslümanlar için hayırhah olduğunu kabul eder. İşte bu noktada soracağımız yeni sorular belirliyor: Acaba Türkiye'de dine tanınan söz hakkı İslâm'ı kendi kaynakları itibarıyla yeniden canlandıracak, Türkiye'ye İslâmî bir gelecek temin edecek ve bu topraklarda yaşayan insanlara salih bir hayat imkânı açabilecek mi? Yoksa şimdiye kadar yürürlükte bulunan sistemin daha kolay işlemesine vesile mi olacak?

Hatırdı tutmak gerekir ki günümüz Türkiye'sinde müslümanlığın bir eleştiri yolu olmasına «iyi gözle» bakılmıyor. Hiç kimsenin başımıza gelen bunca felâketin sebeplerini araştırmasına geniş imkân tanınmıyor. Tersine müslümanların modernleşme sürecine katkıda bulunmasıdır bütün beklenen. Sonuç olarak yükümlülükler bakımından müslümanlar yeni mecburiyetlerle yüzyüze gelmekte, ama haklar bakımından itikadlarının gereğini yerine getirmeleri günden güne sınırlandırılmaktadır. Buna «işe koşulan müslümanlık» demek bana uygun görünüyor. Turizmin, çevre korunmasının, enflasyonun, siyasi huzursuzluğun tahripkâr etkilerinden sakınmak için müslümanlara bazı mükellefiyetler yükleniyor. Müslümanlar misafirperver olmalı, müslümanlar çevreyi temiz tutmalı, müslümanlar kanaatkâr olmalı, müslümanlar çok çalışmalı, müslümanlar mahiyeti ne olursa olsun yasalara saygılı olmalı. Bütün bunlara karşılık yavuz hırsız ev sahibini bastırınca müslümanların herhangi bir hakkı söz konusu olmamalı. İşe koşulan müslümanlığın mantığı budur. Müslüman diye bilinen kimse ahlâkın korunması konusunda görüşler ileri sürmeyecek. Lüks tüketimin kendi aleyhine işlediğinden bahis açmayacak. Zalimlerle suç ortaklığı yapmayı reddetme hakkını ağızına almayacak. Böy-

lece müslümanlar birilerinden «aferin» alacak. Yalnızca aferin mi? Bahşış da alacak. Öyle bir bahşış ki haysiyetli taleplerde bulunduğu taktirde derhal kesilir.

Herşey böyle karanlık içinde kalmış görünüyor Türkiye'de. Yine de zalimlerin kötü gözle baktıkları müslümanlar bulunduğu söylenebilir. Bunlar kolay farkedilmeyorsa sebebi bu müslümanların sistemi döndüren çarkları yağlamaktan imtina ettikleri için kendilerini bahşışlere bağlamadıkları için, kimseden aferin beklemedikleri için durumlarının dünya ölçülerine göre parlak olmadığındandır. Ama yaşayanlar onlardır, geleceği olanlar onlardır ve ancak onların müdahalesi İslâm uğruna hayırlı bir olayın başlangıcı olabilecektir.

HAFIZASIZ MÜSLÜMANLIK

Yalnız Türkiye'de değil, bütün dünyada müslümanların hafıza kaybına uğramış olarak yaşaması, başlarına gelmiş bazı olayları unutmuş, geçmişini inkâr etmiş bir halde hayatlarını devam ettirmesi isteniyor. 19. ve 20. yüzyılda müslümanların gerek Avrupalı hasımları tarafından gerekse Avrupalıların yerli müttefikleri tarafından hangi muamelelere maruz bırakıldıkları, hangi katliamlara uğradıkları, nelerinin kendilerinden zorla koparılıp alındığı sıralanmak istense ciltler dolusu bir metinle karşılaşırız. Kolonyalizmin ve emperyalizmin yükselme dönemlerinde müslümanların yaşadıkları toprakları işgal eden kuvvetlerin başında Fransa, İngiltere ve Rusya geliyordu. Bu kuvvetlerin aynı zamanda her iki dünya savaşının da galipleri oluşu düşündürücüdür. İngiltere ve Fransa'nın müslüman topraklarındaki resmi hükümlerlerinin 60'lı yıllara kadar devam ettiği, Rusya'nın ise bu hükümlerini aralıksız devam ettirdiği için bir yönünü ortaya çıkarıyor ancak. İşin diğer yönü resmî hükümlerinin modernizm perdesiyle örtülerek, sahte bağımsızlıklar aracılığıyla sürdürülüşüdür. Tarih ne kadar tahrif edilirse edilsin, Batı hükümlerliği konusundaki gerçekler gizlenemeyecek kadar çıplak kalan gerçeklerdir.

Günümüzde bu gerçeklerin hatırlanamıyacak derecede geri plâna itilişi, genç kuşakların bu gerçekleri sanki antik çağın olayları imiş gibi öğrenmelerinin bir tek amacı vardır: Yürürlükte olan hükümlerlik faaliyeti yakın geçmişin devamından başka bir şey değildir. Yani insanlar daha dün denilecek bir kısa zaman içinde sarahaten yapılmış olanları hatırlayacak olurlarsa, bugün de aynı şeylerin gözlerden gizlenmeye çalışılarak yapıldığını fahmedebilirler. Sade insanlar, günden güne paçası sıkışan, kendisine zorla kabul ettirilen mecburiyetler tarafından bir yerden bir yere itilirken, yine kendisine zorla kabul ettirilen başka mecburiyetler tarafından bir yere çekilen insanlar «neden bu durumdayım» sorusunu sormamalıdır. Eğer soracak olursa ona bu sorunun cevabı olabilecek ideolojik cevaplar hazırlanmıştır. Birer ideoloji haline dönüştürülmüş iktisat bilgisiyle, siyaset donanımıyla, tarih yorumuyla birçok cevap hazır. Hükümlerlik olanların ekmeğine yağ süren de herkesin farklı farklı cevapları aklına uygun bulmasıdır. Böylece «neden bu haldeyim» veya «neden bu haldeyiz» sorusunu soranlar arasındaki zıtlık ve hatta birbirini yok etmeye kadar varan çatışma, hükümlerliğini kurmuş ve halen hükümlerliğinden bol bol istifade edenlerin tacına, tahtına hizmet anlamını taşıyacaktır.

Bizim hafızasız müslümanlığımız içinde önemli bir olay daha var: Batı hükümlerliğinin müslüman topraklarında yerleşmeye başladığı günlerden bu yana gerek yönetici olarak, gerekse yönetilen kimseler olarak bütün müslümanlar başlarına gelen vakıaları anlamlandıramamışlardır. Yöneticiler belli tavsiyeler veya eğitimlerinin tabii sonucu olan özelemler doğrultusunda gerçekleştirdikleri değişikliklerin Batılı güçleri memnun etmediğini şaşırarak farkettiler. Müslümanların yaşadığı topraklarda hakimiyetin temsilcileri istenileni yaptıkları zaman bile

bu işlerin yapılmasını kendilerine empoze edenlerden takdir görmediler. Bu tuhaf bir durumdu. Öte yandan yönetilen yığınlarca insan hayatlarına getirilen değişiklikleri kabul ettikleri zaman dahi bundan ne kendileri adına, ne de bu değişiklikleri kendilerine getirenlerin gözünde bir değer sahibi olamadılar.

Bütün bu tuhaflık hakimiyetini tesis etmiş bulunan Batı'nın insanoğlunun yeryüzünde bulunuşuna dair gerçek bir yorum getiremeyişidir. Batı medeniyeti bir karpis, kıskançlık ve rekabet medeniyetidir. Dolayısıyla olgunlaşmayı değil, bitirilmemiş bir proje olarak kalmayı kendi mevcudiyetinin bir garantisi saymıştır. Dünyada bulunuşumuzun köklü, asli, anlaşılır bir yorumuna sahip olan müslümanlık, bu sebeple Batı medeniyetine yönelen ciddi seçenekler arasında en az müsamahaya mazhar olanı gibi görünüyor.

ZATEN ÖYLE YAPMIŞTIK

Bugünün Türkiye'sinde müslümanlık konuşulurken tartışmaya katılan bütün tarafların fikir birliği içinde ileri sürdükleri husus şu: İslâmiyet yüzyıllar boyunca siyasi, ekonomik hatta ekolojik zaruretler sebebiyle yoğrularak aldığı şekil ile değil, asli kaynaklarının gösterdiği doğru şekliyle yaşatılmalı ve canlandırılmalıdır. Arkasından şunu eklemekte gecikmiyorlar: İslâm inanç ve ibadet yönüyle sade bir dindir, onu tarihî müdahalenin karmaşık meselelerinden arıtmalı ve aslına irca etmelidir. İslâm'ı hurafelerin tasallutundan kurtarmalıdır. Doğru söze ne denir?

Bütün bu yaklaşımlar doğru olduğu kadar özlenen, müslüman olarak her akli başında kimsenin uğruna birçok sıkıntıyı göze alabileceği temiz hedefler. Bu sözler doğrudur doğru olmasına, ama bunlar gerçek sözler midir acaba? Bunu anlayabilmek için bu kabil sözleri edenlerin niyetlerinin bilinmesi zaruri. İslâm'ı aslına irca edelim diyenlerin samimi niyetleri acaba ahiret yurdunun dünya hayatından daha değerli olduğuna inanmaya mı dönük, yoksa bu kimseler dünya hayatında varmayı düşündükleri hedeflerin (bu hedefler şahsi olabildiği kadar ictimaî de olabilir) yolunu mu yapıyorlar?

Şu müthiş hafızasız müslümanlığımız içinde hatırlatmakta faydalı olduğuna inanıyorum ki üçyüz yıl süren

ıslahatlarımız, batılaşmamız, modernleşmemiz, dünyevileşmemiz boyunca iştirilen hep aynı nakarat idi. İslâm yeniden anlaşılmalıdır, İslâm doğru bir şekilde bir daha anlaşılmalıdır, İslâm aslına uygun olarak yaşanmalıdır. Bu sözler çok edilmiştir. Çünkü müslümanların yaşadıkları toplumlarda hiç bir mürekkep yalamış kişi, hiç bir otorite açık açık müslümanlığın aleyhinde bulunmak cürretini gösterememiş, müslüman olmaktan vazgeçmemiştir. Buna gücü yetmeyince elindeki en güçlü tez İslâm'ın yeniden anlaşılması olabilmıştır. Böyle davranma mecburiyeti içinde kalışı iki sebepten: Birincisi İslâm'a sadık olan çok sayıda sade insan hayatlarındaki kötülüğe gidişin itikadlarına olan sadakatten doğmadığını, tam tersine itikadi esaslar sarsıldıkça felaketlerin peşpeşe kendilerini tarumar ettiğini görüyorlardı. Onlara hiç kimse bu inançları terkedin çünkü işte başınıza böyle belâlar getiriyor diyemezdi. İkinci sebep de müslümanları zulme uğratan modern medeniyet greko-latin olduğu kadar judeo-kretyen kaynaklıydı. Modernleşmek isteyen insanlar «İslâm'ın aslına dönelim» demedikleri takdirde, onların ağızına yakışabilecek yegane söz «Kendimizi ortadan kaldıralım. İntihar edelim» demek olacaktı.

Bu mülâhazalar karşısında akla şöyle bir soru geliyor: Madem Türkiye'nin (hemen bütün müslüman ülkelerin) başına gelenler bazı kimselerin gerçek niyetlerini maskeleyen için İslâm'ın aslına dönüş tezini ileri sürmeleriyle vuku bulmuştur, öyleyse muhlis müslümanlar aynı ifadeleri tekrarlamaktan geri mi durmalıdır? Elbette değil. Hatta önümüze İslâm'ın aslına dönüş görüşleriyle çıkıp da modernizmi gündeme getirenler bulunduğu zaman onlara ifadeleriyle gayelerinin birbiriyle ne ölçüde zıtlığını göstermek muhlis müslümanların görevi.

İşte tablo bütün açıklığıyla gözlerimizin önünde: Türkiye veya halkı müslüman olan diğer ülkeler cerra-

hatlı bir yara manzarasındadır. Bir yanda bû'ün yoksul ülkelerle paylaştığımız iktisadi çıkmazlar var Asya, Afrika ve Lâtin Amerika ülkeleriyle müştereken yaşıyoruz üretim - tüketim - finans cinnetini. Ama müslüman olmayan her ülke bu cinneti yalnızca cismanî boyutlarda yaşıyor. Çünkü onların her biri kendi yapısını kolaylıkla Batı medeniyetinin ihmâl edilmiş bir yöresi olarak algılayabilir. Meselelerini dünya pastasından kendi paylarına düşen kısmın büyütülmesi noktasına indirgeyebilirler. Ama müslümanlar için mesele «karnı tok, sırtı pek» olanların yaşadığı bir topluma ulaşmak bir hedef sayılamaz. Çünkü biz müslümanlar için durum alabildiğince değişik: Bizler dünyanın iyi doymuş, iyi giyinmiş, bakımlı ferdleri olmakla kurtulacağımızı düşünmüş olsaydık itikadi varlığımızı bir kenara iter ve İkiyüzyıl önceden Batı medeniyetine entegre olurduk. Maddi kazançları tek belirleyici saymadığımız ve manevî varlığımızı ön plana çıkardığımız için Batı dünyası müslümanlarla bütünleşmenin getireceklerinden endişe duymuştur ve duymaktadır.

Evet İslâm'ın aslına döneceğiz, ama bunu yürürlükteki köhne yapıya yamalanarak değil, yeni bir hayat çekirdeği oluşturarak başarabileceğiz.

BİÇİM Mİ, KABUK MU?

Dün olduğu gibi, bugün de dünya müslümanlarının kendi dinlerini ithal edilmiş şartlar altında devam ettirebilmesi önemli bir mesele. Batı medeniyetinden ithal edilmiş şartların vazgeçilmezliğine inanıp da müslüman olmayı elden kaçırmak istemeyen herkes ister istemez bir öz-biçim ayırımı yapma yoluna, hatta dinin özünün başka, kabuğunun daha başka olduğunu iddia etme noktasına gidiyor.

Dikkat edilirse Türkiye'nin modernizasyonu süreci içinde dine karşı bütün hareketler dinin özüne dokunulmadığı, hatta dinin özünün korunmak istenildiği iddiasıyla gerçekleştirilmiştir. Bunu yapabilmek için de kesin çizgilerle ayrılmış bir öz ve biçim vakıasıyla karşı karşıya olduğumuz zehabı uyandırılmak istenmiştir. Halbuki İslâm'da öze biçimi birbirinden ayırmak muhaldir. Eğer bunu başarabilirseniz İslâm'a verebileceğiniz en büyük zararı verme imkânını da ele geçirmiş olursunuz.

Müslüman olarak öğrenmemiz gereken şeylerin başında her biçimin bir özü ele geçirmek üzere sahip olunan bir atılım olduğu ve her özün kendi biçimini bulmaksızın öz olma vasfını kazanamayacağı gelir. İslâm'da özün ayrı biçimin ayrı olduğunu söylemeye gayret edenler her şeyden önce başka bir alanda özü ve biçimi bir-

birinden koparıyorlar : Sanıyorlar ki din insan hayatının sadece bir parçasıdır. Böyle düşündükleri için dinleri genel yapı içinde kısmî bir bölgeye sıkıştırmaya çalışıyorlar. Bu anlayışa göre öz insan hayatıdır ve bu hayatın sürdürülmesi için uygun bulunan biçimlerden biri de dindir. Halbuki din insan hayatının bir bütün olduğu zamanlarda ancak din olma vasfına sahip olabilmektedir. Aksi halde dile getirilmemiş, gözlerden saklanmak istenen bir «öz» zahiren belirmiş biçimleri yönetir duruma geliyor.

İşte Kur'an ve Sünnet bizim öz-biçim ayırımı yapmamıza imkân tanımayan bir bütünü ifade etmekle hayatımızda belirleyici bir rol oynar. Neler yapmamız gerektiğini, nelerden sakınmamız gerektiğini Kur'an-ı Kerim'den öğrenirken, yapmamız gereken şeyleri nasıl yapacağımızı, bazı şeylerden nasıl kaçınacağımızı da sünnet-i seniyye'den öğreniriz. Bütün bu işlemler sırasında aklımız bir kural koyucu olarak değil, kuralı tanıyıcı bir unsur olarak görev yapar.

Müslümanların yaşadıkları toprakları modernize etmek isteyenler İslâm'ın kabuğunu atmak ve özünden istifade etmek tezini ileri sürdüler. Bunca yıl olanlar oldu. Bugün geriye dönüp baktığımızda acaba kim atılan kabuğun özden istifadeye imkân tanıdığını ileri sürebilir? Tam tersine nerede bu kabuktur diye faydasız sayılmış bir davranış biçimi veya bir yol, yöntem terkedilmişse orada muhtevanın da tahrir olduğu saraheten görülmüştür. Çünkü bu sünnetullahtır. Eğer bir nesnenin kabuğunu yok ederseniz özünü korumasız bırakmış olursunuz. Özü olmayan kabuk vardır. Artık yeşermese de kuru bir ağaç, koyundan bağımsız bir post, yüzyıllar boyunca biçimini koruyan bir mumya bildiğimiz şeyler. Ama kabuğu olmayan öz yoktur. Zira kabuk özü muhafaza etmek için vardır, öz hayatıyet sahibiyse kabuk da öze dahildir.

Modern biçimler içine İslâmî bir öz yerleştirmeye çabalayan her kim olursa olsun kendini içi boşalmış bir ağacın estetizmine, postun yumuşaklığına, mumyanın kalıcılığına kaptırmış demektir. Artık o kimseler ki dünya hayatını kavramaktan imtina etmişler ve Allah'a teslim olarak özlerinin gürleşmesini arzulamaz hale gelmişlerdir.

GERİ Mİ DÖNECEĞİZ?

Yazılarımda Kur'an ve Sünnet'e bağlı kalmanın ve üstelik bu bağlılığı hiç bir mazeretle gölgelememek gerektiğinin savunusunu yapıyorum. Hâdis-i şeriflerin önemini küçültmenin bir bakıma İslâmî bir atmosferi gereksiz sayma arzusuyla paralellik taşıdığını söylüyorum. Bütün bu görüşlerin karşısında akla hemen şu geliyor : Eğer sırat-ı müstakim üzre olmak istiyorsak bütün modern araç ve gereçlerden, günümüzde geçerli olan kazanç yollarından uzak durup, olabildiğince geçmiş devirlerin salih müslümanlarının hayatını mı taklid etmemiz teklif ediliyor? Geri mi döneceğiz?

Aklı başında olan hiç kimse geçen zamanın yeniden ele geçirilemeyeceğini bilir. Geçmiş devirleri taklid etmek elimizde olsa bile bu yapıp ettiklerimiz zihnimizdeki yeni formlar sebebiyle hem bir taklid olmaktan ileri gidemez, hem de geçmiş devirlerin hayat çerçevesi bizim yaşamaya çalıştığımız çerçeveye uyuşmayacağı için manasını anlamamız mümkün olmayan bir eziyetle karşılaşmamız muhtemel. Yani ne olsun? Hem modernizasyonun belâlarını ancak müslüman olmakla defedebiliriz diyoruz. Hem de müslüman olmanın ön şartı olarak Kur'an ve Sünnet'e bağlı olmayı öne sürüyoruz. Bu bağlılıkta hem çekil hem muhteva olarak sadakatin zorunlu olduğunu söylüyoruz. Bunun yanı sıra da Kur'an ve Sünnet'i dün-

yadan bize zerkedilen heva ve hevese bir mazeret olacak tarzda yorumlamanın azgınlıktan başka bir şey olmadığı görüşündeyiz. Bütün bu gerekçeler geriye dönüş anlamı mı taşıyor sorusuyla karşılaşınca da «hayır, geri dönemeyiz» demekteyiz. Bu zıtlıkta hangi manâ saklıdır?

Bize modern burjuva medeniyetinin aşladığı en yozlaştırıcı zihni hastalık geleceğimizi sınırları belli bir model çerçevesinde kendimizin çizebileceğine dair olan inançtır. Gerçi 18. yüzyıldan bugüne kadar çizilen hiç bir model gerçeklik kazanmamıştır, lâkin eğitim bütün dünyada insanın kendi önüne koyduğu hedefleri ele geçirebilecek, bütün öğrencileri ikna edecek kadar etkin duruma getirilmiştir. Bu yüzden müslüman olsa bile insanlar kendi geleceklerini algılayabilir sınırlar içinde zihinde canlandırmadan harekete geçemez hale getirilmişlerdir. Ne var ki bu gelecek tıpkı kâfirlerin tasvir etmeye çabaladıkları dünya hayatına ilişkin ve kısa vadede işaretleri görülebilen bir gelecektir.

Zaten ölüm sonrası başımıza gelecekler ciddiyetle bizi ilgilendirmiş olsaydı hali hazırda yapıp ettiklerimizden kaçını yapmaya devam ederdik acaba? Öyleyse ilk planda anlayış çerçevemizi bize Yaradan'ın müstehak olduğumuz yaşama tarzını vereceğini ve hatta şimdiden vermiş bulunduğunu kavrayacak biçimde değiştirmemiz gerek. Biz neye razı oluyoruz? Günümüzde belki sorulabilecek soruların kritik olanlarından biri bu. Geri dönüp dönmeyeceğimiz böyle bir sorunun yanında fantezi kalıyor. Biz neye razı oluyoruz ve ne karşılığında?

Yaşadığımız hayat, eğer bu hayatın temel direklerini bütün gücümüzle dik tutmaya çalışmaz isek pek sağlam kalabilecek bir hayat değil. Ama biz kendimize model olarak kâfirleri almışsak bunun iflâh olur tarafı yoktur. Çağımızın belâlarından söz ederken, şikâyetle bulu-

nurken ilk önce bu belâlara kendi katkımız aklımıza gelse hiç şüphem yok ki bizi hayatta tutan Rabbimiz de bize hayırlı bir istikameti görecektir. Ama kimin umurunda? Tövbe edeceğim, tövbe edeceğim ama demiş Almanya'da çalışan bir Türk işçisi, hele önümüzdeki faşinge bir katılayım ondan sonra... Hergün yapıp ettiklerimiz acaba bu işçinin ruh durumunu yansıtmıyor mu? Tatmin yollarımızı acilen öne alırken, İslâmî tavırlarımızı tehir etmekte hepimizin durumu düşündürücü değil mi? Öyleyse geri dönüp dönmeyeceğimizi sormadan önce günümüzü doğru yaşayıp yaşamadığımızı sormamız gerek derim.

NEYE TUTUNUYORSUN?

«Benim aklım var» diyor akılcı adam, rasyonalist çağdaşımız, «Eğer aklımı doğru kullanırsam kendimi kurtarırım. Nitekim aklımızı gerektiği gibi kullanamadığımız için bu durumdayız.» Acaba doğru mu söylüyor? Biz müslümanlar, Araplar, Türkler, Hintliler ve birçok başkaları aklımızı kullanmadığımız, isabetli kararlar veremediğimiz, bazı tedbirleri yerinde alamadığımız için mi bazı nakısaları bünyemizde barındırıyoruz? Müslüman olmayan otorite karşısında süngüslü düşük duruşumuzun sebebi «gayri aklı» kalışımızdan mı?

Geriye doğru baktığımızda müslümanların yükselen Batı medeniyeti karşısında akılcı bir tutum içinde olmadıklarını söylemek oldukça zor. Gerek devlet hayatının bekaası için alınan tedbirler, gerekse sosyal hayatın geçirdiği transformasyonda müslümanların baş endişesi en akılcı tutumu ele geçirmeye ilişkindi ve bana öyle görünüyor ki yerine, zamanına bakarak en rasyonel uygulamalar gerçekleştirilmişti. Tanzimat'ın ve ona paralel ıslahat hareketlerinin mantığı şudur: Şeriat'la idare edilen devlet, Avrupaî kanunlarla idare edilmeye başlarsa devletin varlığını tehdit eden güçlerin bu tehditlerine gösterdikleri gerekçe ellerinden alınmış olur. Böylece düvel-i muazzamayı muazzam kılan imkânlarla ulaşmak yolu devlete açılır. Böyle bir istidlâlin irrasyonel olduğunu kim-

se iddia edemez. Aksi istikametteki tez de rasyoneldir: Devletin idari ve kültürel yapısını değiştirmek bizi tehdit eden güçler gibi muazzam olmamızın ön şartı değildir. Şeriat'la idare edilerek de terakki edebiliriz. Hatta bu yolu benimsemek bizim için terakkinin zaruri şartıdır. Türkiye'de farklı varyasyonlarla çarpışan bu iki tez her dönemde bir optimum bulabilmiş. Maddî göstergeler hesaba katılarak değerlendirilecek olursa bulunan her «çözüm» rasyonel olduğu oranda verim sağlayan bir sonuca da varmış. Ama her çözüm kısa bir süre sonra yeni bir rasyonel çözüme yerini bırakmak zorunda kaldığı için dünya ölçüsünde müslümanların durumu da, Türkiye'de yaşayan müslümanların durumu da hiç iç açıcı değil.

Akılcı tutumla bir bakıma Batı medeniyetinin genel meselelerine ortak olduk. Bu ortaklık bizi Batı medeniyetinin çıkmazlarına da hissedar kıldı. Bu çıkmazlara ilâve olarak müslüman oluşumuzu akılcı tedbirlerle korumak niyetinden doğan çıkmazlarımız var. Sonuçlar itibarıyla ne geçmişte akılcı tedbirlerle devleti veya ümmeti kurtuluşa götürmek çabasında bulunanlara ne de günümüzdeki rasyonaliste hak vermek mümkün görünmüyor. Akılcı davrandık ve ulaştığımız nokta burası. Acaba akıllı davranırsak elimize ne geçecek? Bu sorunun cevabı bizim yöneldiğimiz bilgiye ne ölçüde lâıyk olduğumuzda saklı. Eğer insan bilgisinin kaynağına liyakatle yaklaşılabiliyorsa, o bilginin verimlerinden de kısa süre içinde istifade edebilir. Bunu kavramak tek tek her müslümanın vecibeleri arasında. Önce müslüman olarak bizler bize verilmiş olan bilginin neye ilişkin olduğunu ve neleri kapsadığını sarahatle öğrenmek zorundayız. Daha sonra verilmiş olanın derinlemesine ve bu bilginin yapımızda yer tutmasını mümkün kılacak ölçüde benimsenmesini sağlayabiliriz. Akılcılığın gereğini yapmakla, akla bağlanmak

arasında önemli bir fark var: Birincisinde bitmiş bir mantığın içinde kalınır, ikincisinde ise bağlanılan bilginin götürdüğü yere doğru seyredilir. Akılcılık dünyaya anlamın akıl tarafından verildiğini kabul etmek demeye gelir. Dolayısıyla dünyaya boş nazarla bakmak akılcının yapacağı iştir. Var olmakla hiçbir anlam ifade etmeyen nesnelerden anlamlı sonuçlara varmak (buna ne kadar anlam denebilirse) akılcının zorunlu yoludur. Akıllı tutum ise nesnenin bizzatı anlamıyla mevcut olduğu görüşünden hareketle kendi hattı hareketini bulmayı gerektirir.

BÜYÜK DOLAP, NAZİK DENGE

Hem iç politikanın hem de bölgemiz itibarıyla dış politikanın artan bir canlılık gösterdiği günümüzde isim zikrederek bazı hususi durumlardan bahsetmek iyi olurdu. Belki okuyucularımın bazıları bu tarzda birşeyler söylenmesini samimiyetle bekliyorlar. Doğrusunu isterse-niz benim de temayülüm var. Ülkemizi, dinimizi, hayatımızı yakından ilgilendiren bu olaylardan bahis açmaya. Ne var ki neler yazmalı diye düşünmeye başlar başlamaz görüyorum olan bitenin bir büyük dolabın hareketiyle ilgili olduğunu. Dünya siyaseti bir kuvvet gösterisinden daha derin bir anlam taşıyor. Yani gücü olan dolabı döndürüyor. Ama acaba güç sahibi olan tek taraf mı var? Dolap hep aynı tarafa mı dönüyor? Bunların hepsi müşkil sorular.

Bildiğimiz, bilebildiğimiz dolabın pek büyük olduğudur. Dolabın böylesine büyük oluşu gücünün mutlak otoriteye sahip olamayışıyla, gücünü ancak nazik denge-lerin yardımıyla devam ettiriyor oluşuyla alakalı. Günümüz dünyasında siyasi gücü, iktisadi imkânları kullanma mevkiinde olan her kim olursa olsun gerçek niyeti doğrultusunda serbestçe eyleme girişebilmiş olsa, açık çıkarlarını koruma ve devam ettirme çabası gösterebilse hiç mesele kalmayacak. O zaman diyeceğiz ki: «İşte bu adam gücü elinde tuttuğu için kendi istediği isti-

kamette götürüyor eline geçeni». Ama öyle olmuyor. Güçlü kişi gerçekten yaptığını ve yapmak istediğini gizlemek gereğini duyuyor. Onun yerine bir çok insanın kabul edeceği, lâkin asıl niyetini örtebilen bahaneler öne sürüyor. Güçlü olan her zaman bahanesini önemli bir hâdise haline getirebilmekle «güçlü» sayılıyor bir bakıma.

Hepimiz biliriz savaşların bir gerçek, bir de görünüşte sebebi olduğunu. Ders kitapları bile bu ayrıma yer verdiğine göre kültürümüz sosyal, siyasi ve ekonomik olaylarda aldatmacanın bir bakıma meşruiyetini tanımış. Yani bir büyük dolap içinde doğduğumuzu daha yetiştirme çağlarımızda bile öğrenerek yaşamaya çabalıyoruz. Gücümüzün kandırdığımız insan sayısınca artacağı eğitimizden elde ettiğimiz bir değer. Galiplerin mağlupları köle yapabildikleri dönem geride kaldığına göre, bugün galiplerin mağlupları dolap beygiri yerine koştuklarını söylememiz mümkün.

Bahis konusu büyük dolap dönerken bu dönüşten istifade etmek isteyen herkes bazı nazik dengelerden yararlanmak zorunda. Günümüzde gerçek savaş bir bakıma nazik denge durumundan lehine en fazlasını elde edebilme savaşı biçiminde cereyan ediyor. Güç sahibi olan tek taraf yok, ama her güç sahibi olma gayreti gösteren nazik dengenin korunmasını gözettiği ve bu denge içinde menfaat sahibi olabileceğini bildiği için dolap hep aynı tarafa dönüyor.

Eğer biri kalkıp da zalim ve mazlumu birbirinden ayıralım der ise, biri kâfir ve müslüman aynı kefeye konulmasın der se, bir kimse tutup da aıları ve tokları aynı ölçülerle değerlendirmeyelim der ise o kimsenin nazik dengelerden hiç anlamadığını kolaylıkla ileri sürebiliriz. Çünkü nazik denge her mazlumin biraz zalim, her zalimin biraz mazlum olması esasına dayandırılmıştır. Na-

zik dengeden yararlanmak isteyen ve böyle güç sahibi olmak isteyenler kâfirlerde İslâmî temayüller bulmaya ve müslümanlarda gayri İslâmî özellikler araştırmaya heveslidirler. Nazik dengeden yararlananlar aıları kabahatli, tokların yardıma muhtaç olduğunu gösterebilecek becerilere sahiptirler. Kısaca söylemek gerekirse düşünceleri ve davranışları uyumlu olan dürüst şahısların nazik dengelerden hiçbir fayda temin edemeyeceği açıktır. Üstelik dolabı döndürenler bu dürüst şahısların açık sözlülüğünü her zaman kullanmaya hazırdırlar.

Hikâyeyi bilirsiniz : Şehirden gelen genç dolap beygirinin boynundaki çanın ne işe yaradığını sorar köylüye. Köylü ona eğer beygir durursa çan sesi duyulmaz, ben de gelir dürterim beygiri diye cevap vermiş. Bu sözler üzerine şehirli genç : Peki demiş beygir hem yürümez, hem de boynunu sallarsa ise? Köylü hiç de düşünmediği bu ihtimal üzerine şu cevabı vermiş gence : Bizim buralarda senin gibi akıllı beygir olmaz.

Ne dersiniz? Eğer insanları bir dolaba bağladılarsa ve insanlar bu dolabın dönmesini istemiyor, hele kendi güçlerini bu yolda harcamak istemiyorlarsa durdukları yerde kafayı mı sallayacaklar? Akıllı bir beygir olmaksızın başka çıkış yolu yok mu?

ESKİ BAĞLAR ASLİ BAĞLAR

Müslüman olmanın ağır yükü ve sorumluluğu söz-konusu olduğu zaman İslâm, vücut ve irade bakımından zayıf kişilere kolaylık tanımıştır. Onlar çileciliğin sert şartlarından geçmeye zorlanmamıştır. Niyetleri hâlis olduğu sürece davranışlarının iyiye ve hayırlıya doğru bir gelişme göstereceğini kabul etmiştir. Adım adım daha çok mümin vasfını elde etmelerine imkân verecek kuralları getirmiştir. İslâm. Müslüman olmak dün olduğu gibi bugün de farklı görevler uyarınca farklı seviyelerde anlaşılabilen bir keyfiyettir. Vücutları veya anlayış kapasiteleri itibarıyla zayıf (ama muhlis) kişilerin zihinleri veya davranışları bakımından doğru yolda kalabilmelerini mümkün kılan hükümlerin sağlığı daha iyi olan, zekâsı daha berrak olan güçlü kişiler için anlamını yeniden değerlendirmek gerekir. Kişilikleri bakımından güçlü kişiler, sorumluluklar alma ve daha önemli görevleri yerine getirme mecburiyetiyle karşı karşıyadırlar. Yani Allah'ın hizbi içinde her iki tip insanın görev ve sorumlulukları farklı farklıdır.

Kendine mücahidlik sıfatı yakıştırmış bulunan bir kimse önce kapasitesi, gücü ve yapabilirliği hakkında sarıh bir fikre sahip olmak zorundadır. Bu durum ve keyfiyete sahip insanlardan İslâmî mücahedenin beklediği az değildir. İslâm'ın ruhuna uygun olarak bu insanlardan

fizyonomiye bağlı ırkî özelliklerin, ailenin, çevrenin, üzerinde yaşanan toprağın, kazanılmış toplumsal alışkanlıkların yani eski ve aslî bağların aşıldığı noktada bir faaliyet beklenir. Bütün müslümanların yek vücud olduğu şartlarda Allah hizbinin yürütücüleri durumunda bulunanların sorumlulukları da görevleri oranında ağırdır.

İslâm cemaati içinde öncülük görevini yüklenme gözüpekliği göstermiş bir kimse Rabbine dönme vakıasını diğerlerinden daha yoğun ve diğerlerinden daha kapsayıcı bir ruh haliyle yaşamış bir kimse olmalı. Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle «umduklarına eren» insanlardır bunlar. İnsanı insan eden dünyevi şartların üstüne çıkabilme, kendi insanlıklarını fizikî zorlamaların baskısı altında değil, anlayışlarının yani Allah'ın onlara verdiği en büyük ihsanın, hidayetin yüksek ilkeleri dolayısıyla hissetme üstünlüğüne sahiptirler. Elbet insanların kulluklarını farketmelerıyla sahip oldukları hidayeti «ilke» gibi diğer insanların ifade imkânları içine hapsedilmiş bir kavramla açıklığa kavuşturmak mümkün değil. Yine de emir ve nehiylerin zahir ve bâtın zenginliklerine yaklaşabilmenin nisbeten ifade edilebilir ilkeleri olduğunu kabul etmek zorundayız.

İnsanın şartlara olan mahkûmiyeti fizikî anlamda bir ırka, bir aileye mensup oluşunda, toplumsal anlamda çevre ve toprağına olan bağlılığında ortaya çıkar. Bu bağlar bütün insanlık için İslâm öncesi bağlardır. Her ne kadar bu bağlarla insanı kavramaya çalışmak derinlikten mahrum bir insanlık anlayışının mahsulü ise de, insanların güdülerine uygun olan ve basit beveslerine karşılık verebilen bu bağların köklü bağlar olduğu kolayca görülebilir. Bu bağları İslâm ne reddediyor, ne de inkâr. Ancak bu bağların bağlayıcı olabilmeleri için bir başka dolayımın hükümlerini gerek şart olarak ortaya geti-

riyor: O da hidayet. Aile içi ilişkiler o aile içinde İslâm hakimiyetini devam ettiriyorsa en ideal ölçülerle düzenleme şansına sahiptir. Tersine olduğu zaman, yani insan heva ve hevesleri bir ailenin iç ilişkilerine düzen verdiği durumlarda tercih edilecek olan İslâmî ilkelerdir. Çevre şartları ve bilhassa üzerinde yaşanılan toprağın kültürü insanları ırk ve aile bağlarından daha ağır bağımlılıklara sürükleyebilir. Çünkü insanın tabii şartlarla olan bağlantısı onun karakterine tesir eder, ama insanın şahsiyetini meydana getiren onun başka insanlar gözündeki yeridir. İnsanoğlu için karakterini baskı altına almak şahsiyetini silmekten daha kolaydır. Bize tabiaten verilmiş şeyler insan olarak ilk muhafazaya gayret ettiğimiz unsurlar değildir. Buna mukabil dünyaya sorduğumuz soruların cevapları diye bildiğimiz kültürel değerlerimizi ilk sırada muhafaza etmeye çabalarız. İnsan elinden çıkma kültür, insanın onsuz yapamayacağı önemdedir. Bu yüzden akli dengesini kaybetmemiş herkes insanlarla müştereken sahip olduğu değerlere sadakatini, ailevi zorlamalara rağmen ve iklim şartlarının veya bedeni sınırlamaların ötesinde bir ısrarla devam ettirir.

Hal böyle olunca, kendine mücahid sıfatını yakıştıran bir kimse bütün eski ve asli bağların dışında ve üstünde bir noktada kendi insanlığına anlam katması hem zorlu, hem de övülesi bir faaliyet alanı olarak kendini ortaya çıkarır.

ERİŞİLMEMEYE DEĞER DÜŞÜNCELER

Türkiye’de Batı medeniyetine ünsiyet peyda etmiş bulunan ilk insanlar o dönemin üst tabakasına mensup kimselerdi. Her fırsatta tekrar edildiği gibi batılılaşma dediğimiz vakıa ülkemizde yukardan aşağıya doğru yayılma seyri takip etti. Batılı tutum ve davranışların toplum ölçüsünde yaygınlaşmasının en önemli sebebi bu tutum ve davranışları gösteren kimselerin toplum içinde örneklik etmeye müsait bir pozisyona sahip olmalarıdır.

Geçen yüzyıltmış yıl boyunca yukarıdan aşağıya birçok şey yaşandı. Varılan nokta müesseseleri itibarıyla bugün Türkiye’nin bütünüyle batılı karakterde bir yapıyı yansıttığıdır. Geçmişin muhasebesi şu veya bu biçimde yapılabilir, ama geçmişin muhasebesini yapmanın bizleri kurmayı hedef bildiğimiz yeni bir yaşama biçimi bakımından fazlaca besleyemeyeceğini akılda tutmalıyız. Yani geçmişi yeniden değerlendirmekle bir çok şeyi yeniden ve şuurla kavrayabiliriz, ama ulaştığımız biçimin dışına çıkarak yeni bir hayatı kurmamız gücümüzün ötesindedir. Bize bugün yararı dokunacak olan çaba şimdiki durumumuzun anlaşılması ve bu durumu azamî derecede iyiye götürecek gerekli usullerin benimsenmesidir. Öyleyse hali hazırdaki durumumuzun gerçekçi ve dürüst bir tahlili vazgeçilmez önemdedir.

Müslüman olarak üzerimize düşenin kendi kabuğu-
muza çekilip sayıklamak olmadığı bugün çoğunluk tara-
findan dahi benimsenebilen bir düşünce. Artık böyle dü-
şünmeyenlerin önce kendini aldatarak rahatlama, arka-
sından başkalarını aldatarak çıkar sağlama mekanizma-
sına bağlandıkları görülür oldu. Türkçe konuşuyor ve
Türkçe yazıyoruz, bu gerçeği hayatımızdan çıkarmamız
mümkün olamayacağına göre yaşadığımız alanda Türkçe
konuşan ve Türkçe okuyan herkesi hesaba katmak ve on-
lara fiili veya potansiyel muhatap gözüyle bakmak zo-
rundayız. Kendimizi bu meydanda hissetmek mecburiye-
tindeyiz. Bu meydanı daraltmak, daralmış gibi göster-
mek aldanma ve aldatmaktan başka ne olabilir? Müslü-
man oluşumuzun meselelerini bizimle aynı dili konuşan
bütün insanların meselesi haline getirmeye çaba göster-
mek zorundayız. Öyle ki müslüman olarak bizlerin yak-
laşımını benimsemeyenler, hatta bu yaklaşıma düşman
olanların bile bu bizim vazettiğimiz meselelerin alanı dı-
şına çıktıklarında bu ülkedeki düşünce alanının dışına
çıkması olmalıdır.

Eğer İslâm yaşadığımız ülkede üzerinde kafa yorul-
maya gerek duyulmayan bir düşünme yolu ise bunun bü-
tün sorumluluğu ben müslümanım diyerek bir kişilik vas-
fını dışa vuran kişilerdedir. «Biz inanıyoruz, karşımızda-
kiler inanmıyor» tarzında ifade edilen düşünce siperi an-
cak yeterince bilgili olmayışın, beceriksizliğin, kolaycılı-
ğın mazereti olabilir. Türkiye’de inanan - inanmayan ay-
rımı yoktur, olamaz. Bir ayrım varsa o da müslimler ve
müminler ile müşrikler ve münkirler arasındaki ayrımdır.
Müslümanlar olarak yaşadığımız ülkede gayri-müslim fik-
riyatın yanında sığıntı durumunda olmamız kendi nite-
liklerimizi hakkıyla temsil edemediğimizi gösterir. Bizle-
rin kendi anlayışını sarahaten ortaya koyabilen, koyama-

dığı zaman hiç ortaya çıkmayan türden kişiler olmamız
yakışık alır.

Bir camiaya mensup olmak hepimiz için bir güven-
lik alanı açmalı ve bütün münasebetlerimizi bu mensubi-
yetin güvenliği ve sorumluluğu doğrultusunda yürütme-
liyiz. Bu takdirde Batılılaşma sürecinin başından bu yana
karşımıza çıkan üst tabakaların tutum ve davranışlarını
özenilmeye değer gören yaklaşımdan kopup müslümana
yaraşan tutum ve davranışların temsilcisi bulunan yak-
laşımaya varabiliriz.

Müslümanlar erişilmeye değer düşüncelerin temsil-
cileri olmadıkça üzerlerine düşen görevi yerine getirmiş
sayılmazlar. Erişilmeye değer düşüncelerin, eserlerin, ça-
lışmaların, incelemelerin müslümanlardan sâdır olduğu
bir Türkiye’de İslâmî gayretin en önemli kısmı başarılmış
sayılır. Toplumların hayatından sık sık görülen odur
ki taklid eden aşağıda taklid edilen yukarıdadır. Müslü-
man olarak bizlerin seçkin bir düşünce ve sanat ortamı-
na kan vermemiz, gelişen unsurların gelişmelerine yara-
yacak çabalardan geri durmamamız ve aramızdan çık-
acak değerlerin yarattıkları yere varmalarını sağlamayı
görev bilmemiz zorunludur. Bütün bunların yapılabilmesi
için düşünce ve sanat ortamında yaşanan kaosun geri-
de bırakılması, her unsurun kendi sınırını iyi bilmesi ve
birlikte oluşan üretken ortamdan yararlanmaya gayret
göstermesi gereklidir.

Bütün bunların ne ölçüde önemli olduklarını kavra-
mak için fazla zeki olmaya gerek yok. Eksikimiz yalnızca
olgunluk ve sevgidir. Yüzyüze geleceğimiz çetin şartlar
olgunlaşmayı hızlandırabilir. Sevgi? O da herkesin nasi-
bine düşen kadar bulabileceği unsur galiba.

KÖTÜ KÖTÜLEŞTİRİR

Teknolojik medeniyetle yüzyüze gelmeden önce kendi kültürlerinin sınırları içinde yaşayan eskimolar kurtlanmış eti makbul bir gıda kabul ediyorlardı. Belli ki öylesine soğuk bir ortamda etin kurtlanmasını sağlamak marifet isteyen bir işti. Belki de bizim bilmediğimiz bir yöntemle eti «ıslah» etmek sözkonusuydu eskimolar için. Çinlilerin de geleneksel kültürleri içindeyken uzun yıllar toprak altında bekletilerek kokutulmuş yumurta yediklerini biliyoruz. Çinliler için kokmuş yumurta, eskimolar için kurtlu et, anlıyoruz ki, «nadir» gıdalar arasındadır. Buna karşılık Türkiye topraklarında yaşayan bizler eti ve yumurtayı «taze» yemek gerektiğini kabul eden bir kültürün insanlarıyız. Eti ve yumurtayı bayatlatmanın değil de onları taze tutmanın zor olduğu bir iklim kuşağının isterlerine ayarlı bizim kültürümüz. Bu yüzden bayat et ve bayat yumurta bizlerin sağlığını bozar. Yaşadığımız ortam eti ve yumurtayı bayatlatarak yemeyi tabii ve bünyemize uygun kılmış olsaydı bu gıdaların taze olanları midemizi bozacak, bizi hasta edecekti.

İnsan için beslenme nasıl içinde yaşadığı fizikî şartlar ile kendi bünyesinin bu şartlara gösterdiği tepkiye bağlı bir olaysa insanın düşünme tarzı, sanattan aldığı zevk ve yapıp etmelerine verdiği anlam da insanın yetiş-

me ortamıyla, bu ortama gösterdiği bünyevî tepki ile ilişkilidir. Düşünme biçimleri, zevkler, algılama seviyeleri de insanların kültürel ortamlarının gerekleri doğrultusunda belirlenir.

Müslümanlar da dahil olmak üzere günümüzün bütün toplumları temelleri Hristiyan ortaçağında atılmış ve çeşitli çevrelerden geçerek bugün endüstri ötesi karaktere sahip olmuş bir medeniyetin atmosferinde nefes almaktadır. Bizim düşünme biçimimiz, zevkimiz ve algılama seviyemiz içinde yaşadığımız kültüre olumlu veya olumsuz tarzda gösterdiğimiz tepkiden oluşuyor. İyi düşünüyor muyuz? Zevkimiz yüksek seviyede mi? Dünyayı doğru algılayıp algılamadığımızın bir ölçüsü var mı elimizde? Yediklerimizin bizi zehirleyip zehirlemediğini, midemizi bozup bozmadığını ve nihayet uzun vadede kanser yapıp yapmadığını anlamamız kolay. Ama acaba öğrenme biçimimizin, sanatta ve tefekkürde yaptığımız seçimlerin bize hastalık mı yoksa sağlık mı getirdiğini nasıl anlayacağız? Kötü gıda midemizi bozar. Bu bozukluğun verdiği rahatsızlığı duyarak bundan kurtulmanın bir yolunu arayabiliriz. Fakat bozuk olan düşünme biçimimiz ise, bayağı olan zevkimizse, yetersiz olan algılayış biçimimiz ise buradaki bozukluğu, bayağılığı, yetersizliği farketme imkânımız var mı?

Eğer içinde bulunduğumuz kültürel ortam sağlığını temin yolunda bizlerin taze gıdalar almasını gerektiriyor, buna mukabil biz bayat nesnelerle besleniyorsak önce sağlığımız bozulacaktır. Bu belki kötü ve düzeltilmesi gereken bir durumdur. Lâkin bundan daha kötüsü ve düzeltilme ihtimali pek zayıf olanı şudur: Eğer aldığımız kötü gıda sonucu ölmemişsek ve bu gıdayı almaya devam ediyorsak bünyemiz bu bozuk gıdaya kendini ayarlayacak ve artık bizim için kötü gıda «uygun» hale gelecek ve gerekli beslenme biçimimizin maddesi olacaktır.

İnsan kötü beslenmeye alışabiliyorsa, kötü düşünmeye haydi haydi alışır. Yetersiz beslenmiş insanların bu noksanlıkları gerek bedenlerindeki özelliklerden gerekse zihinlerinin özelliklerinden anlaşılabilir. Kötü beslenmiş kimseleri iyi beslenmiş insanlarla temasları sayesinde farketmemiz mümkün. İki insan arasında karşılaştırma yapabiliriz. Nitekim bütün spor karşılaşmaları bu esasa dayalıdır. Ama kötü düşünen, yetersiz algılayan, zevki bayağı olan kimseleri iyi düşünen, algıları güçlü, yüksek zevk sahibi kimselerden nasıl ayırabilir, birini diğeriyle nasıl karşılaştırabiliriz?

Düşüncedeki bozukluk sadece bozuk düşüncenin benimsenmesini gerektirir. Bayağı zevk yüksek zevki tanımayı imkânsız kılar. Dar çaplı algılamalar yeni algılama biçimlerine insanı kapatır. Kısacası kötü kötüleştirir. Bu fâsit daireden çıkmanın tek yolu eğitimidir. Eğitim hangi türden olursa olsun iki unsuru bünyesinde barındırır. Bunlardan birisi devamlılık, diğeri tutarlılıktır. Eğitim eğer devamlılık arzetmiyorsa, ona eğitim denilmez propaganda denilir. Eğitim kendi konusunda bir tutarlılık arzetmiyorsa bir şartlandırmadan ileri gidemez.

ZALİM GİDER ZULMÜ KALIR

Modern yönetim biçimlerinin ortak özelliği iktidarın mekanizma esasına göre kurulup işletilmesidir. Bu mekanizma, siyasi gücün en etkin (efficient) merkezde toplanması, insan aklının gündelik kavrayış bölgesinin en etkin zihni faaliyet sayılması ve toplumun bütününün yönetime konu edilmesi suretiyle çalışır.

Dünya toplumları modern yönetim biçimini benimsemeden veya böyle bir yönetime mecbur edilmeden önce her toplum kendi bünyesinin gerekli kıldığı bir yönetime sahipti. Elbette modern biçim öncesinde de her toplumda bir iktidar vakası yaşıyordu, ama bu, kökleri o toplumu bir arada tutan unsurların vasıflarından yansıyan ilkelere bağlı bir iktidar idi. Dolayısıyla keyfilik ve kaprislere elverişli bir icra asgari seviyeye indirilebilmekteydi. Geleneksel toplumlarda zalim iktidar bir bakıma keyfiliği ve kaprisleri artırdığı ölçüde zalimleşiyordu. Böyle bir ortamda zulmün ortadan kalkması bir bakıma zalimin iktidardan uzaklaşmasıyla mümkün olabiliyordu. Oysa modern toplumlarda zulüm yeni icad edilmiş mücerret iktidar kalıplarını muhtevadan mahrum vecibe ve müeyyidelere dayalı olduğu için zalimin yerinden ayrılması zulmün de ortadan kalkması anlamına gelmez. Kuralları koyan artık yoktur, ama kurallar geçerliliğini ve insan üzerindeki şu veya bu yöndeki etkilerini devam

ettirirler. Eğer yönetmelikte saat sekizde çiçekler sulanacak diye bir madde yer almışsa, o yönetmeliği yapanların artık iş başında bulunmayışları bu görevin yerine getirilmesini önlemeyecektir, hatta eğer saat sekizde yağmur yağıyorsa yönetmelik gereği çiçekler sulanacaktır.

Modern mekanizma merkezileşme gücüne bir kez ulaştıktan sonra bu noktadan geri dönemez. Çünkü bütün alt birimlerin işleyişi yukardan verilen emirlere, üst makamlar tarafından alınan kararlara bağlanmıştır. Emirlerden ve kararlardan mahrum bir mekanizma çabucak anarşik bir duruma düşebilir. Üstelik emir verme ve karar almada gerekli perspektiflerden nasibini almamış insanların verdikleri emirler ve aldıkları kararlar sürekli olarak diğer unsurları menfi yönde etkileyecek, haksız emirler ve yanlış kararlar zincirleme birbirlerini izleyecektir. Modern yönetimler merkezî yapıdaki mekanizmalarından vazgeçemedikleri için toplumdaki aksaklıkları yeni yasalar yaparak ve hatasını gördükleri yasaları iptal ederek gidermeye çalışırlar. Fakat bu tutum da kendi açmazını beraberinde getirir. Eğer alınan yeni kararlar mekanizmanın işleyişine uygun kılınmışsa, eski hataları daha da kökleştirir, yok eğer mekanizmanın işleyişine müdahale eden karakterde ise etkinliğini gösteremez.

Modern yönetim o toplumda yaşayan insanların gündelik anlayış tarzına hitab ederek bir iktidar mekanizması tesis ettiği için insanların herhangi bir ahlâki normu esas alarak davranmalarına değil, mutlak ve çıplak çıkarlarını azamiye ulaştırma çabalarına girmelerine sebep olur. Çünkü yaşamak basit bir hesaba indirgenmiştir. Az vermek, çok almak. Bu tutum da mekanizmayı günden güne güçlü kılar. İnsanlar eğer mekanizma «işlerse» kârlı çıkacaklarına inandırılmışlardır. Çıkarlarını ancak mekanizmanın işlemesi halinde koruyabileceklerini düşünürler. Bu da onların kendi hayat meselelerini olduğu kadar, bütün

camianın veya mensubu oldukları milletin ne olduğu veya ne olacağı meselelerini düşünmekten alıkoyar. İnsanlar yaşadıkları her olayın tek yönünü farkedebilecek duruma düşürülmüşlerdir: Sahip olmak. Sahip olmak dürtüsü mekanizmanın iyi işlemediği fikrini de insanların zihninde canlı tutar. Toplumu meydana getiren unsurlar mekanizmanın daha iyi, yani o unsurun daha kazançlı çıkacağı tarzda işletilmesinden yanadırlar. Mekanizma çalışmalıdır, ama benim için çalışmalıdır. Bu düşünce içinde insanlar işleyen mekanizmadan en büyük yararı sağlıyormuş gibi görünen unsuru da bünyesinde erittiğini, onu mekanizmanın her an yerine başkasının konulabileceği bir vidası haline getirdiğini farkedemeyecektir.

Mekanizmanın iyi işlediği ve isabetle çalıştığı ortamda iktidar ve muhalefet de gerçek anlamlarını kaybedecektir. Çünkü mekanizma iktidar ve muhalefet dengesini mekanizmanın rantabl kınması için ihdas etmiştir. Bu yönüyle her iktidar bir anlamda muhalefet, her muhalefet bir bakıma iktidardır. Hatta toplumun aşağı tabakalarında görev yüklenmiş unsurlar da tıpkı üst kademedekiler gibi mekanizmanın bütünü karşısında müşterek fonksiyonlar yüklenmişlerdir. İşte bütün bu mülâhazalar doğrultusunda diyebiliriz ki, dünyanın neresinde olursa olsun modern mekanizmayı güçlü kılma yolunda yapılan atılımlar dolayısıyla zalimleşmiş bir iktidar yerinden ayrılacakla beraberinde zulmünü de götürmeyecektir. Modern medeniyet zalimin gitmesi, zulmünün artakalması esasıyla ayakta durur.

HAYAT TECRÜBESİ

Yaşadığım yıllar, gözlediğim ve içinde bulunduğum olaylar bana şunu öğretti: Toplumun belli bir serbesti içinde olduğu dönemlerde nisbi olarak bütün insanlar kârlı çıkıyor ve lâkin en çok kâr edenler o toplumda hâyâsızca işleri yapmayı başaranlar oluyor. Yani anladığım toplumun sıkı bir disiplin altında tutulduğu zamanlarda herkes, hatta söz konusu disiplini uygulayanlar da zarar ediyor ve lâkin en az zarara uğrayanlar o toplumda hâyâsızca işleri yapmayı başaranlar oluyor. Yani anladığım o ki, insanların dünyasında, beşeri münasebetlerin beşere mahsus tedbir ve imkânlarla yürütüldüğü ortamda kendini bilen, kendi imkânlarını meşru bir platformda kullanmak gayreti gösteren insanlar her zaman dar sınırlı bir gücü kullanma fırsatını ele geçirirken, aynı ortamda bakkından fazlasını almak cür'et ve pervasızlığını gösterenler, kendine ablâkî kayıtlar koymayı önemsiz sayan insanlar her zaman sınırları genişleyen bir gücü kullanma fırsatını ele geçirebiliyorlar.

Bu anlayış toplum hayatının düzene koyulması, genel menfaatin o toplumda yaşayan herkesin faydalanabileceği şekilde ayarlanması meselesinde oldukça kötümser, karamsar bir görüntü sunuyor. Bunu kabul ediyorum. İnsanlar kendi zihni işleyişlerinin, arzu ve isteklerinin doğrultusunda dünyaya düzen vermeye girişirlerse, bunun

sonucu hiç de iç açıcı bir manzara arzetyemeyecektir. Nitekim Avrupa milletlerinin dünyaya kabul ettirdikleri felsefe ve bu felsefenin yankılarıyla Tanzimat sonrasında Türkiye'de seçilen yaşama-düşünme yolu usanmaz (aynı zamanda utanmaz) yanlışların ardarda sıralandığı bir hayatı getirmiştir. Dün olduğu gibi bugün de meselemiz ne yapıp da yanlışları doğruya irca edebileceğimiz meselesidir.

Türkiye'de yaşayan insanların bir kesimi Tanzimat sonrasında ülkemizin girdiği yolun bizzat kendisinin eleştiriyeye konu edilmesi taraftarı değildir. Onlara göre, Batı medeniyetinin kendisi için seçtiği yolu bizim de kendimize uygun görmemizde hata yoktur. Varsa hata seçilen yolu yürürken yaptığımız yanlışlarda, noksanlarda aranmalıdır. Kimine göre Batı'nın kendisine seçtiği değerleri tam benimseyememiş olmamız, tökezlememize sebep olmuştur. Kimine göre ise, topallamamızın, tökezlememizin sebebi Batı'ya gücünü kazandıran hedeflere varmada bünyemize uygun değerler ortaya çıkaramamış olmamız veya Batılı değerlere karşılık olabilecek yerli değerleri yeterince güçlü kılamayışımızdır. Bu insanlar Batılılaşmayı esas kabul ettikleri, ama bu yolda karşılaşılan pürüzleri giderme çabasında oldukları nisbette günümüz anlayışı içinde «solcu», Batılılaşmada kaçınılmazlık gördükleri ve fakat Batılılaşmanın yerli sentezini aradıkları nisbette «sağcı» adını taşırlar.

Türkiye'nin Tanzimat sonrasında girdiği yol sözkonusu olunca esasa ilişkin bazı itirazlar yönelten ve çağdaş medeniyet vakıasını tartışılmaz bir veri saymak yolunu tutmayan insanlar ise, günümüz anlayışının sağcı veya solcu adlandırmalarına uygun özellikler göstermiyorlar. Bunlar Türkiye'nin kendilerini Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye ile bağlı sayan müslümanlarıdır. Elbette,

Türkiye'nin büyük bir ekseriyeti kendini İslâm dini içinde görmekte ve saymaktadır. Ancak bu büyük çoğunluk içinde dahi yukarıdaki sağcı ve solcu adlandırmasına uygun düşebilecek çok sayıda insan vardır. Ancak sayıları Türkiye'de sözünü ettiğimiz meselelerle ilgilenenler hesaba katılacak olursa büyük meblağlara ulaşamayacak bazı müslümanlar vardır ki, bunlar yalnız Türkiye'nin Tanzimat'la girdiği değişme sürecine değil, aynı zamanda Batı medeniyetinin varlık şartlarına da, kâinatın düzeni hakkında modern yaklaşımlara da tâbi oldukları, benimstedikleri hükümler noktasından bakıyorlar. Bu yönüyle müslümanların dünya hakkındaki kötümser görüşleri, bu kötümserliğe sebep olanlara yöneltilmiş bir eleştiriden başka bir şey değil. Çünkü insan-merkezli bir dünya görüşü içinde iyimser olmak ancak sağcı veya solcu olmakla mümkün.

Müslümanların bakış açısı dikkate alındığında insanların kazanç ve kayıpları farklı bir değerlendirmeyi gerektiriyor. Baskı dönemleri herkese bir şeyler kaybettiriyor ama en az kaybedenlerin namussuzlar oluşu ancak dünyevî değerler seviyesinde doğru; serbestiyet herkese kazandırıyor, ama en çok kazananların namussuzlar olması ancak kazanılan şeyin müslümanlarca kazanılmaya değer sayılmayan şeyler oluşu yüzünden.

Ben —hiç şüphesiz ki politik değişimleri gözönüne alarak— sahip olduğum bu hayat tecrübesini önemserken, karşıma Maurice Maeterlinck'in sözü çıktı. Okuduklarımdan değil de, yaşadıklarımdan bir sonuç çıkardığım için «Zorbalık çağlarında herkes kaybeder, ama kaybı en az olanlar namussuzlardır, oysa serbestlik çağlarında herkes kazanır, ama kazancını en üst seviyeye çıkarabilenler namussuzlardır.» diye ifade ettiğim düşüncelerimi özgün kabul ediyordum. «Güneşin altında yeni bir şey yok»

sözünü doğrularcasına karşısına çıkan kelimeler aynı değilse bile çok benzer bir gerçeği dile getirdiği için dikkatimi çekti. Şöyle diyor Maurice Maeterlinck: «Bütün insanların iyi olduğunu varsayarak kanunlar yaptığınız zaman kötüler zafere ulaşır ve iyiler ezilir. Kanunları bütün insanların fesatçı olduğunu kabul ederek yaptığınız zaman kötüler aradan sıyrılır veya onlardan istifade yolunu bulurlar. Yalnızca iyiler onlara itaat eder ve acı çekerler.»

Bu sözler herşeyin insan eliyle düzene sokulabileceği ve insanların kendi zihni kuruluşlarını en değerli hazine sayarak hayatı tanzim edebileceklerini kabul eden çağdaş düşünme biçiminin sonuçlarından yalnız birini vurgulaması bakımından anlaşılmaya değer. «Toplum düzenini sağlamak, daha iyi bir topluma ulaşmak, günümüzde çekilen acıları, uğranılan haksızlıkları gidermenin bir yolu yok mu?» sorusu bu acıları çeken veya bu acılara sebep olan biz insanlar tarafından cevaplandırılmaz. Daha doğrusu bu cevap çoktan verilmiştir. Biz insanların meselesi hayrımıza olan hususlarda kendimizin, insanlar olarak hepimizin karar verip veremeyeceği hususunda odaklanıyor.

Bütün iyi niyetimiz ve bütün kapasitemizle kendimize ve benzerlerimize yarayacak iyiyi icat etmeye kalkıştığımızda bizi ancak başarısızlık ve karamsarlık bekliyor. Öyleyse insanlar yüzyüze geldikleri belâlar karşısında tamamen pasif, edilgin ve eli kolu bağlı mı kalmalıdır? İnsana iyiye ulaşma hususunda hiç görev düşmüyor mu? Bu soru karşısında söylenecek şey önce bizim icat ve keşf kelimeleri arasındaki farkı öğrenmemiz gerektiğidir. Biz insanlar olarak cehaletimize dayanarak, «icat» peşinde koşmaktan hoşlanıyoruz. Yani birşeyleri bilmek ve bu bilgiyi kendi malımız saymak nefsimizi ok-

şuyor. Kendi indî düşüncelerimizi yüzyüze geldiğimiz hikmetten daha önce çıkarma hevesindeyiz. Bilgilerin bize «verilmiş» olduğu gerçeğine sırtımızı dönmek kolayımıza gidiyor. İşte bu yüzden gerçeği, zaten mevcut olan hakikatı keşf yolunu daraltıyor, kendimize icat caddeleri açmaya çabalıyoruz.

Ne kadar iyi niyetli olursak olalım, bilgimizi ne kadar artırırsak artıralım, tecrübemiz bizi ne ölçüde olgunlaştırırsa olgunlaştırsın insanlar olarak bizler kanun yapmaya yeterli değiliz. Hilkat varoluşumuzun kanunu gereğidir. İnsanlar olarak yapabileceğimiz tek şey bizim yaradılışımızı da içine alan büyük bütünün gerçeğe ilişkin, bizim hayrımıza olan bilgilerini keşfetmektir. Yani bizim için konulmuş kanunun ne olduğunu öğrenmekten ötede insan için yapılabilecek bir çalışma yoktur. Lehimize olan nedir? Aleyhimize olan nedir? Bu soruları kendi başımıza, keyfi, indî ve heveskârâne cevaplandıramayız. Cevaplandırmayı deneriz elbet. Nitekim içinde bulunduğumuz çağdaş medeniyet ve geçmişteki Ad, Semut gibi kavimlerin ortaya çıkardıkları medeniyetler böyle tecrübelerin yansımından başka bir şey değildir.

Çağdaş insan ilk nazarda karşılaştığı kötülükleri kendi zihni donanımıyla iyiye çevirmeye çabaladığı için çıkmaza girdi. Eğer kâinatı bir hayvan gibi, yani acıdan kaçarak ve hazza yaklaşarak kavrama yoluna girmemiş olsaydı ve kâinatı öğrenilecek şeylerin bir vesilesi saymış olsaydı ister istemez bilgilerin de varlıkların da kaynağına yönelebilecek ve kanun koymaktansa konulmuş kanunun gereğini yerine getirmek çabasına girecekti. Ama öyle yapmadı. Kanun koydu ve koyduğu kanunun dahi tâbi olduğu kanundan bihaber kaldı. Böylece kendini düşmanlarla kuşatılmış hale soktuğu gibi her türlü düşmanlığın beslenebileceği bir zehirli ortamın mimarı oldu.

ANLAMASI KOLAY

İki nokta arasındaki en kısa yol, eğer politika alanında iseniz, bir doğrudan geçmez. Politika alanında bulunduğunuz yerden kalkıp gözünüze kestirdiğiniz yere varmak istiyorsanız, bu iki nokta arasında doğrudan yürüyüp gidemezsiniz. Daha doğrusu sizi bu düz yürüyüşe bırakmazlar. Politika alanında bulunduğunuz yerle varmak istediğiniz yer arasında öyle bir güzergâh tespit etmeniz gerekir ki hasımlarınız sizin yürüyüşünüze engel olmaya çabaladıkları sırada bu çabalarıyla sizi hedefinize doğru sevketsinler, yahut siz hedefinize ilerlerken hasımlarınız başka bir yöne gitmiyorsunuz diye bundan hoşnutluk duysun. Politikanın bu dolambaçlı yürüyüşü iki türlü politikayı kaçınılmaz kılıyor: Biri hepimizin pejoratif anlamda kullandığı politikadır. Yani kaypaklık, iki yüzlülük ve nabza göre şerbet vermeyi gerektiren, insanların zaafılarını ve açıklarını kullanıp özlemlerini körükleyerek yapılan çıkar sağlama mesleğidir. İkinci tür politika her insanın kendi değerleri doğrultusunda yer yüzündeki mevcudiyetini kendi benzerleri arasında kabul şayan kılmak için kendi değerleri doğrultusunda gösterdiği çabaları kapsar. Politikanın hangi türü içinde olursanız olun bulunduğunuz nokta ile varmak istediğiniz nokta arasındaki en kısa yolu bir doğru olarak kabul edemezsiniz. Çünkü insanoğlu dünya üzerinde maddi varlığı

itibariyle bir yeredir ve fakat asli varlığı itibariyle başka bir yeredir. İnsan kendini öğrenmeye, kendi hakkından bir bilgi ve bilinç edinmeye başladığı andan itibaren olan bitenle, olabilecekler arasında bir mesafe bulunduğunu görür. İnsanın kavrayabildiği her zaman algıladıklarından daha geniş ve şumüllüdür. Yani her insan her zaman olduğundan daha fazladır.

İnsanlar için olanları ve olacakları anlamak kolaydır; çünkü insanlar içlerinde yaşattıkları değerler, iç âlemlerinde barındırdıkları güçler bakımından bir bütünlüğü temsil ederler. Tecrid edilmiş bir ortamda her insana iki nokta arasındaki en kısa yolun bir doğrudan geçtiğini söylemek, göstermek, kavramasını sağlamak kolaydır. Doğru kelimesini ister matematik bir ifade olarak alalım, isterse doğru kelimesine hikmete bağlı bir anlam yükleyelim insanlar «doğru»nun ne olduğu hususunda bir uzlaşmaya varabilirler. Her kişi doğruyu tanıyabilecek imkânlarla donatılmıştır. Ama iş burada bitmez ve anlamının kolaylığı yanında hemen ulaşmanın zorluğu belirir. Anladığımız herhangi bir doğru karşısında ya tasdik eden veya reddeden, inkâr eden bir tavır takınırız. Anladığımız bir doğruyu tasdik edersek ona bir bakıma ulaşmış oluruz. Bir bakıma diyorum çünkü ulaşmak için bir doğruyu benimsemek bile yetmez. Ulaşmak bir doğrunun kişiden sökülemeyecek kadar kişiye ait olmasıyla mümkündür. Bu sebepten insanların belli tecrübeleri «geçirmiş» olmaları onları tecrübeli kılmaz. Tecrübenin taşıdığı anlama ulaşmış olmak gereklidir. İnsanlara tecrübe sahibi diyebilmemiz için yaşadıklarından belli dersler almış olmalarını gerekli sayıyoruz. Her yaşayan anlar, ama ancak ulaşanlar için aslını bilirler. Ulaşmak ise pek zahmetli ve zordur. Ulaşmanın zorluğu bir strateji ve taktik mesele olarak anlaşılırsa işte bu durumda insan kelimesinin pejoratif anlamıyla politika yapıyordur, ama ulaşmak-

taki zorluk olmadaki, oluşmadaki zorluktan geliyorsa, yani anlaşılan doğruların kişiyi doğrultması halinde ulaşılması mümkün doğrular söz konusu ise insanın yaptığı politika hem asli hem de asil bir politikadır.

Müslümanların Türkiye'de veya dünyanın herhangi bir yerinde strateji ve taktik hesaplarına dayalı bir politika içinde olmaları kendi aleyhlerindedir. Herşeyden önce bu tür politika samimiyetsizlikten fazla bir şey değildir. Öte yandan strateji ve taktik hesaplarına dayalı bir politik tutum herşeyin anlaşıldığı ama hiçbirşeye ulaşılmadığı bir ortamda, böyle insanlar tarafından yapılabilir. Müslümanlar farkına vardıkları doğrular tarafından doğru kılınmış kimselerdir. Bu gibi kimselerin içinde olacakları politika anlamının kolaylığına değil, ulaşmanın zorluğuna dayalıdır.

NASIL BİR SİYASET?

Demokrasilerde siyasi mücadele o mücadeleye girişmiş bulunanların kendilerini bir vitrin içindeymiş gibi farzetmeleri suretiyle yapılır. Demokratik mücadeleyi kabul eden her kim olursa olsun ya halkın gözünde câzibesini artırmaya çabalayacak, yahut siyasi mekanizmanın işleyişine hiç de demokratik sayılmayan müdahalelerde bulunup bunu hissettirmeyecektir. Demokratik mücadele içine girmiş bulunan güçlerin her iki usûlü de kullanmaları sık sık görülen bir durumdur. Yani bir yandan halkın desteği alınmak istenir, bir taraftan halk oldu bitti karşısında bırakılır. Her hâlükârda demokratik mücadele halkın şartlanmaları, halka telkin edilmiş isteme biçimleri çerçevesinde kalır. Dünyanın her yerinde halkın şartlanmaları, isteme biçimleri bir ortak payda altında toplanabilir: Daha çok maddi imkân. Demokrasi mücadelesi içindeki kuvvetler halka maddi imkân ümitleri vermeksizin siyaset yapmaya kalkarlarsa benzerlerinden çok geride kalacaklarını iyi bilirler. Böyle olunca da her ülkede siyasetin eksenini patates fiyatlarına veya ücret politikasına indirgenebilir.

Gerçi uluslararası münasebetler gözönüne alınınca siyasete yön veren unsurların tamamen mideye veya maddi imkânların artırılmasına ilişkin olmadığı söylenebilir. Bazı çevreler kurtuluşun millî endişelerde bulduğunu, as-

kerî hesaplara dayalı bir siyaseti haklı gördüklerini açıkça ifade ediyorlar. Nükleer füzeler sözkonusu olduğunda onların alternatif maliyetinden çok öldüreceği insan sayısı ve hangi insanları öldüreceği önemli oluyor elbet. Ama iş halkın önünde bir ülkenin durumunu tartışmaya gelince, dünyadaki bütün siyasilerin yaptıkları daha büyük bir maddi refahı kendilerinin sağlayacağını dile getirmekten ibaret kalıyor çoğu zaman. Bu özellik yalnız demokratik diye bilinen ülkelere mahsus değil, uzun yıllar önce bir Sovyet Devlet Başkanı, o güne göre yakın bir gelecekte Rus kadınlarının naylon don giyeceğini iftiharla vaadediyordu.

Dünyanın bugünkü durumunda maddi refah peşinde koşmanın yadırganmadığını biliyoruz. Çünkü modern insan kendine hedef olarak mümkün olduğu kadar az yorulmayı, zahmetsizce birçok şeyi elde etme volunu aramayı, kısa zamanda birçok bilgileri edinmeyi, birçok yere ulaşmayı ve bütün bunlara ilâveten çok uzun yaşayabilmeyi seçmiştir. Çok uzun yaşamak hem zaman birimi olarak uzun hem de bu zamana sığdırılan olayların adedi bakımından çok. Böyle bir endişenin kaynağını farketmek kolay. Yaşadığımız dünyanın hâkim düşüncesi yalnızca bu dünyanın zenginliğine dönük. Ne kadar az ızdırıp ne kadar çok keyif insana değerse, hayatını o kadar değerli sayıyor çoğunluk. Siyaset de buna uygun yapılacaktır elbet. Birisi çıkıp ben seni daha iyi doyururum diyecek, öteki daha uzun süre tok kalmanın sırrını biliyorum diyecek.

Böyle bir ortamda siyasi etkinlik içinde olunabilir mi? Gerçekte maddi refahın insanın gerçek kurtuluşu olmadığını bile bile maddi refah propagandasından kalkarak başka alanlara mı çekmeli siyaseti? Bana kalırsa ne biri, ne öteki. Demokratik işleyişi benimsemiş ve bu istikamette müsbet gelişmeler kaydetmeye çabalayan bir

toplumda yapılabilecek tek şey doğrudan doğruya hakikate ait bilgilerin elden gelen açıklıkla ifadesinden ibarettir. Hakikate ilişkin bildiklerimiz maddi refah konularını da içine alıyorsa bunların ifadesinden de geri durulmamalı elbet, ama refahın üstünlüğünü vurgulayan bir tavır siyaset treninin bir vagonu olmaktan fazlasını kazandırmaz insanoğluna.

Nasıl olur da, diyeceksiniz, belli rayların düşeli olduğu bir yolda bir vagon olmaktan imtina edebiliriz? Herkes döviz kurlarından sözederken, siz insanın ölümsüzlüğünden ve bir gün her davranışı yüzünden hesaba çekileceğinden mi bahsedeceksiniz? Belki çoğu kişiye garip gelecek ama, evet. Günümüz ortamına ters görünüyor diye küçük insanların küçük endişelerine bağlı kalınarak yürümeyi kabul etmek küçük hedefler peşinde olanlara yaraşır. Büyük ve temiz atılımlar büyük ve temiz kalma gayretinde olanların harcı olsa gerek. Hakikate yöneldiği varsayılanlar sanki yollarından emin değillermiş gibi davranırlarsa onları kim izleyecek?

CÂZİP İKTİDAR

İktidar neden insanlara câzip gelir? İnsanlar önce iktidara gelmek ve sonra iktidarda kalmak için neden cansiperane gayret gösterirler? Diyeceksiniz ki iktidar hevesi bütün insanlarda yok; sadece bir takım insan muktedir olmak için ısrarlı çaba gösteriyor. Diğer bir çok insan ya iktidar olma çabasını göze almadığı için veya iktidar olmayı şu veya bu sebepten kendine uygun bulmadığı için iktidar uğruna bir mücadeleye girişmekten imtina ediyor. Acaba şöyle bir hükme varmak ne derecede yerinde olacak? İktidar için mücadele eden insanlar iktidarın mahiyetini bilmeyen veya bilmezlikten gelen kişilerdir. Ne münasebet, diyecek bazıları, muktedir olmaya çabalayan insanlar iktidarın mahiyetini bilmez olurlar mı? Tam tersine iktidarın ne olduğunu bildiklerinden, yani ellerine gücü geçirmenin önemini kavradıklarından, eline güç geçirmenin insanlara ne gibi hazlar ve tatmin yolları temin ettiğini iyi anladıklarından bir iktidar kavgasına giriyorlar. Eğer iktidarı ele geçirebilirlerse dediklerini yaptırmak, elleri altında tuttukları imkânları istifadeye açmak konusunda düşünceleri öylesine berrak ki aralarında bazıları daha iktidara adaylığını koyar koymaz iktidarmış gibi davranmaya başlıyor.

Eğer muktedir olmaya özenenlerin iktidar anlayışları yukarıda işaret etmeye çalıştığımız gibi ise onların ikti-

darın mahiyetini bilmedikleri hususunda söylediklerimiz isabetlidir Çünkü iktidarı ele geçirmek, muktedir olmak iki yönlü bir olaydır. Bir yönü yapabilmeye ilişkindir öteki yönü ise yaptıklarından sorumlu olmaya. Yapma gücüne sahip olduğu halde yaptıklarından ötürü hesaba çekilmeyecek olan yaratılmış değildir. İnsanlar arasındaki iktidar oyunu sadece yaptığının hesabını vermek, verecek durumda olmak şartıyla anlamlı olabilir. Türkiye'de ve dünyada iktidara sahip olanlar, kendilerini muktedir kılma gayreti gösterenler, işin sadece bir yanına taliptirler. Onlar iktidar mekanizmasının yetkili mevkiilerine gelmekle her halükârda iyi durumda olacaklarına inanıyorlar. Bu yüzden kendilerini beğendirmeye, rakiplerini kötülemeye gayret ediyorlar.

İktidar olayının ikinci yönü onun insanlar lehine kullanılmasını kolaylaştırır. Yani bir yapabilme gücü, yaptıklarından sorumlu olma ile sınırlandırılmışsa insanın insana vereceği zarar da sınırlandırılmış demektir. Yapan yalnızca yapma gücünü gösterdiği için değil de aynı zamanda yapma mecburiyetiyle yüzyüze kaldığı için iktidarı kullanıyorsa artık onun muktedir oluşu bir görevin sınırları içine girmiş demektir. Eğer insanlar iktidarı kullanmayı bir görev ve sonunda hesabı verilmesi gerekli, hesabı verilmesi kaçınılmaz bir yükümlülük olarak anlamış olsalardı acaba muktedir olmak için böylesine uğraşacaklar mıydı? İktidar imkanlarını kullanmak için böylesine cansiperane yarışacaklar mıydı? Güçlü olanın sözünü geçirme ve refaha erme konusunda geniş bir serbestiye sahip olmasına mukabil, giriştiği yanlış faaliyetlerden ötürü hesaba çekilmeyişi ve verdiği zarardan ötürü zarara uğramayışi çağımızın düşündürücü vakıalarından biridir.

Madem muktedir olanlar iktidar imkânlarını ellerine geçirdikleri için bunu kendi yararlarına çevirebilecek-

ler ve madem yaptıklarının hesabını hiç bir makama vermeyeceklerdir, öyleyse iktidarı kullanma yarışının böylesine kıran kırana cereyan edişine şaşmamalı. Ama yine zihnimize bir soru takılıyor : Bahis konusu olan yarış bir iktidarı kullanma yarışı mı, yoksa iktidarı kötüye kullanma yarışı mı? İktidar olayının mahiyetini yanlış anlama böyle bir yanlış anlamamanın iktidar imkânlarını kötüye kullanmasıyla gerçekleşiyor. Eğer herhangi bir yönetim kademesi insanlara altından kalkılması zor sorumluluklar getiriyor ve yönetici mevkiinde bulunan insanlar yönetilenler kadar, hatta belki daha fazla ağırlıkları yüklenmek zorunda olsaydı iktidar ele geçirilmesi «câzip» bir mevki olur muydu?

İktidarı câzip kılan onun yerinde ve isabetli kullanımı değil, onun kötüye kullanımı, kötüye kullanılabilir oluşudur. Günümüzde rüşvet, yolsuzluk ve suistimal söylentileri öylesine halka mal olmuş bir vakıa sayılıyor ki dürüst muktedirlerin yolsuzluk yapmayan muktedirler olduğu zehabına kapılabiliyoruz. Halbuki iktidarın yerinde ve isabetli kullanımı sadece o iktidar mevkiini yolsuzluk yapmadan elinde tutmada değildir. Asıl sorulacak soru muktedir kişinin işgal ettiği makamı o makamın gereklerine uygun bir işleyişe ulaştırıp ulaştırmadığıdır. Muktedir kişinin övüneceği husus şu kadar zaman şu makamda oturdum hiç suistimal yapmadım değil, ben bu makamda oturduğum sürece şu kadar yanlış düzelttim, şu kadar doğruyu ihya ettim olmalıdır.

BÜYÜK PAZARLIK

Yeryüzündeki siyasi yapı, iktisadi işleyiş ve kültürel manzara biri diğerinden kopartılamıyacak bir örgü halindedir. Müslüman olsun olmasın her insan tekinin bu örgü içinde alelade, önemsiz bir yeri var. Herkesin mi? Yani ünlü siyaset adamları, büyük para babaları, eserleri milyonlara hitab eden kültür ajanları da bu örgü içinde önemsiz yerlere mi sahip? Tereddütsüz evet. Böylesine kesin bir yargının gerekçesini öğrenmek istiyorsunuz. Söyleyeyim: Dünya üzerinde yürürlükte olan sistem her ne kadar «insanlar eliyle» yürümekte ise de bu sistemin automatique yani kendi kendine hareket eden bir özelliği var. Bu özelliği sisteme yine biz insanlar sağlıyoruz. Yürürlükte bulunan sistemle bilerek veya bilmeyerek bir pazarlık yapıyoruz. Yaptığımız pazarlık sistemi tıkır tıkır işletiyor.

Mecbur olduğumuz veya mecbur olduğumuzu sandığımız tatmin vasıtalarıyla bu tatmin vasıtalarını elde etmek üzere kendimizden verdiğimiz arasındaki denge veya dengesizlik hepimizin yaptığı pazarlığın merkez noktası. İnsanlar yaşadığımız dünya sistemi içinde (Sistem deyince aklınıza kapitalist, sosyalist gibi sistemler gelmesin. Bunların hepsini içine alan bir mekanizmadır söz konusu olan) sadece hayatlarını idame ettirme gibi hedef güdüyorlarsa, kendilerine sunulan çalışma şartlarını, bu

nun sonucu olan hayat biçimini kabul etmek zorundadırlar. Bu asgari seviyede insan tekinin alelade ve önemsiz olduğunu kavramak zor değil. Yani zaten otomatik işleyen yapıda bir yer tutmak, bu yapıyı çalışır halde tutmak gereği ile karşı karşıya o insan. Ama bir insan boğaz tokluğuna çalışmak istemez, daha üstün tatmin vasıtaları elde etmeye çabalarsa, o takdirde daha usta, daha bilgili, daha aktif, daha çok donatılmış olmak zorunda kalacaktır. Bu mecburiyet o insanı yürürlükteki sistemin daha büyük mekanizmaları içinde yer almasına yol açacak.

Bütün olan bitende sizin kişi olarak öneminiz hesaba katılmaz. Sizin işleyen mekanizmada tuttuğunuz yer önemlidir. Vasıfsız bir işçi herhangi başka bir vasıfsız işçi ile yer değiştirebilir. Yani her ikisi de alelade ve önemsizdir. Kalifiye işçinin bir üstünlüğü vardır. Ama bu üstünlük onun şahsi değeriyle ilgili değildir. Yapılması gereken işi daha etkin, daha verimli yapmakla elde ettiği bir üstünlük bu. Yani gerçekte yine kalifiye işçi önemsiz ama sunduğu hizmet ve ona bağlı olarak da işleyen mekanizma önemlidir. Bu görüntü içinde kalifiye işçi sisteme vasıfsız işçiden daha fazlasını vermekte, daha güçlü hizmet etmektedir.

Aynı şekilde büyük sermayedar, büyük bürokrat, büyük teknokrat da «büyük» vasfını koruyabilmek için sistemin işleyişine büyük katkıda bulunmak zorundadır. Katkısı daha büyük olan kolaylıkla diğerinin yerini alabilir. Demek şahsiyet olarak vazgeçilemez bir unsur rolü oynamıyor insan bu sistem içinde. Sistemin işleyişini sağladığı nisbette bir önemi var. İnsan tekinin sistem içinde tuttuğu mevki büyüdükçe mecburiyetleri de büyüyor, yani bir insan ne kadar yüksek karar mevkiinde ise şahsiyetinin gerektirdiği düşünce ve davranışlardan bağımsız kararlar almaya o derecede mecburdur.

Dünya sistemi içinde çektiğimiz bütün sıkıntı ve zorluklar şahsiyete ilişkindir. Yani şahsiyetimizi ne kadar korumaya çalışırsak sistemin bize sunduğu tatmin vasıtalarından o kadar uzak kalıyoruz. Pazarlığı bozan, iyi bir pazarlık olmaktan alıkoyan bizim kendimizi birer «şahıs» saymamız oluyor. Ne kadar şahsiyetimizden soyunur ve ne kadar mal olabilirsek tıkr tıkr işleyen sistem içinde işlerimiz tıkr tıkr yürür.

MUHALEFET VE MUVAFAKAT

Çağımızın siyasî manzarasında iktidar ve muhalefet ikiliğine bağlı bir zıtlaşmanın bulunduğunu kabul etmek nedense bize kolay görünüyor. Yani her toplum biriminde bir yanda iktidarın, yönetme gücünü kullananların bulunduğunu, karşı yanda ise bu güce muhalefet edenlerin var olduğunu kabul ediyoruz. Bu şartlanmamızı kısa bir süre askıya alarak toplum içinde olup bitenlere başka bir gözle bakmamız da mümkün belki. Şöyle düşünebiliriz: Eğer iktidar muktedir olmanın bir tezahürü ise günümüz dünyasında birçok işi yürütme durumunda olan ve bizim yanlış bir adlandırmayla iktidar dediğimiz mekanizmanın gerçek mecburiyetler tahtında işleyen bir makina olduğu anlaşılabilir. Yani iktidarlar hangi mikyasta olursa olsun muktedir oldukları için değil başka türlülerini yapamadıkları için belli uygulamalar peşindedirler. Bu da onların iktidar değil adem-i iktidar sahibi olduklarını gösterir.

Bir başka husus da iktidar kavramının karşısına neden muhalefet kavramını koyduğumuzla ilgilidir. Eğer muktedir olmak bir kutbu teşkil ediyorsa karşı kutupta aciz kalmak yer almalıdır. İktidarın karşısında muhalefet değil acziyyet vardır. Kim ki muhalefet edecek imkânları elinde tutmaktadır ona artık âciz dememiz yerinde olmaz. Beşeri anlamda her iktidarın karşısında yalnızca hoşnutsuzluk, şikâyetçiler, sızlananlar ve zavallılar var-

dır. Modern dünyada bize beşeri iktidarın karşısında muhalefet imiş gibi görünen şey bir bakıma iktidarın ortağı ve gölge-iktidardır. Nitekim çağdaş demokrasinin en iyi işlediği söylenen İngiltere'de hükümeti ele geçirme imkânını kaçırmış bulunan partinin bir gölge-kabine teşkil ettiği görülür.

Nasıl iktidarın karşısında muhalefet gerçek kutbu teşkil etmiyorsa; muhalefetin söz konusu olduğu alanda da zıt kavram olarak iktidarı anlamamız yerinde değildir. Yani bir toplum biriminde muhalefetin gerçek bir vakıa olarak belirmesi halinde ona ters düşen kimseler muvafakat cephesini teşkil ederler. Eğer karşı çıkanlar arasında yer almıyorsanız uzlaşanlar, boyun eğenler arasında bulunuyorsunuz demektir. İktidar âcizleri doğurur, muhalefet ise evet-efendimcileri.

Toplum olaylarını kavramaya çalışırken iktidar-muhalefet ikilisini geçerli kavramlar olarak kabul edersek, önce muktedir bazı kişilerin mevcudiyetine karar vermemiz gerekecek ki yeryüzünde hiç bir yönetici kadronun astığı astık, kestiği kestik bir güce erişemediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Eğer muhalefetin gerçek bir güç olduğuna inanırsak o taktirde onun da yarı iktidar olduğunu anlamış oluruz. Halbuki muhalefetin asli vasfı «benzemezlilik»tir. Muhalefet iktidara benziyorsa muhalif olma vasfını kaybeder. İktidar muhalefeti ortadan silemiyorsa muktedir değildir. Görüyorsunuz işler epey karıştı. Bu karışıklığı çözmenin yolu toplum olaylarını anlarken soyut zihni spekülasyon alanından uzaklaşıp gerçeklerin yürürlükte olduğu alana, insanları kuşatan şartlar alanına girmemizden geçer.

Dünyanın neresinde olursa olsun her toplum kendi fazilet ve zaaflarından oluşan bir yapıya sahiptir. Bir toplumda yaşayan değerler o toplumun yönetim biçimini de

belirler. Eğer bir toplumda muktedir olmak yüceltiliyorsa orada aynı zamanda âcizler, zavallılar, sızlananlar ve düşkünler vardır. Buna mukabil bir toplumda muhalefet etmenin insanlar katında muteber bir yeri varsa, o toplumda zora boyun eğmek küçültücü bir anlama sahiptir. Hangi toplumda iktidar kendini hizmetle yükümlü sayıyor ve hangi toplumda muhalefet husumeti davet etmiyorsa o toplumda cemaat şuuru hayatiyetini koruyor demektir. Böyle bir toplumda siyasi olaylar iktidar-muhalefet zıtlaşmasının tezahürü olarak değil, o camianın emniyetine matuf tedbirler olarak anlaşılır. Ne yönetenler korku içinde şiddete sarılır, ne de yönetilenler şiddet sebebiyle insanlıklarından feragat ederler.

İNSANLAR MI, FİKİRLER Mİ?

Allah'ın yarattıkları arasında yalnız insanların dünyası bir düşünceler dünyasıdır. Bu demektir ki bütün yaratıkların dünyaları birbirine geçişebilir: Kasap et derdinde iken koyun can derdinde olabilir. Bir deprem bir ormanı da bir karınca yuvasını da etkiler. Bütün canlılar ve cansızlar arasında fizik biliminin açıklama alanına giren ve ekolojiyi ilgilendiren bir münasebet vardır. Yalnız insanlar arasındaki münasebet bir düşünceler münasebetidir. İnsanlar birbirlerini anlarlar veya anlamazlar ama anlayışları da anlayışsızlıkları da düşünceler yüzündendir. İnsanlar dostluk, barış, dayanışma içinde olmayı düşünceleriyle sağladıkları gibi düşmanlık, savaş ve yarışmayı da düşüncelerinin gücüyle yürütürler.

Düşüncelerin bu kadar önemli oluşu insanların onları insanlardan bağımsız, bazan (ve çoğu zaman) insanların üstünde birer mevcudiyet olarak kabul etmelerine yol açmıştır. Kimileri tutup «düşünceler öldürülemez!» diye haykırmak ihtiyacı duyarlar. Bana böyle düşünmek biraz tuhaf gelir. Çünkü aynı insanlar düşüncelerin doğduğunu kabul ederler. Benim aklıma göre doğan herşey ölür. Düşünceler doğuyorsa, düşünceler ölecektir. Hatta nice düşüncenin öldüğünü de ileri sürmek pek öyle zor değil. Yağmurlu havalarda gökyüzünün düşme tehlikesi geçirdiği düşüncesi artık yaşamıyor. Diyeceksiniz ki se-

nin andığın bir düşünce değil, bir inanış, bir yanlış, bir sanıdır. Evet ama, neyin bir inanış, neyin bir düşünce olduğunu bize açıklayacak olan da bir düşünce değil mi? Bakalım itikad ile düşünceyi birbirinden ayıranlar doğru düşünüyorlar mı?

Düşüncelerin mi insanların mı uzun ömürlü olduğu konusu geniş ve rahat zamanlarda tartışılabilir. Ne var ki iş ciddiye binince böyle bir tartışma çabucak ortadan kalkıyor: Meselâ Hitler Rusya'ya saldırırken askerlerine komünist partisi yöneticileri ellerine geçtiği takdirde onları esir almaksızın derhal öldürmeleri emrini verdi. Yani komünist hareketi yürütmeyi kendine mesele edinmiş kişilerin mevcudiyetinin ortadan kalkmasıyla bir bakıma düşünce de ortadan kalkmış oluyordu. Buna benzer bir tavır da İspanya iç savaşında cumhuriyetçiler gösterdiler. Onlar da manastır ve kiliselere baskın yapmaya özel bir önem atfediyorlar, rahip veya rahibe öldürmeyi bilhassa zmaçlıyorlardı. Her iki davranış tarzı da fikirlerin insanlarda tecessüm ettiğine inanmanın birer misalidir. Ama her iki örnek de antropomorfizmin kolay melce bulduğu hristiyan dünyasından alınmadır. İslâm dünyasında ve bilhassa sünni müslümanlıkta insanların maddi mevcudiyetleri bilgi, düşünce ve itikad meseleleri hesaba katıldığında böylesine merkezi yer işgal etmez. Biz müslümanlar insanların düşüncelerindeki doğruluk sayesinde doğru kişiliklere sahip olacağına inanan kimseleriz. Bu yüzden çatışmaya girdiğimiz insanlara din teklif eder ve teklifimizin kabulü halinde çatışmayı ortadan kaldırırız.

Müslümanların fikirlerin belirleyiciliğine verdiği öncelik ve insanların düşünceleri yoluyla biçim kazandıkları hususunu kabulleri onların her çağda ve her iklimde hakikatin koruyucuları, muhafızları olmalarını kolaylaştırdı. Ruhban anlayışından uzak, aslına sadakati bir tazelenme vesilesi yapan müslümanlık günümüzde de insan-

ların doğruya yönelmekle daha doğru olabilecekleri fikri yüzünden güç kazanıyor. Ama dikkat edelim, müslümanlık fikirlere tanıdığı üstünlüğü, o fikirleri gayri şahsi, mücerret kabuller olmaları yüzünden değil, fikirlerin insanlarda yer etmiş bulunmaları, o fikirleri taşıma ve iletme gücüne, liyakatine sahip insanların ortaya çıkmaları, yetişmeleri, kendilerini düşüncelerine yarasır kılmaları sebebiyle benimsiyor. Yani müslümanlıkta ilmin ve âlimin birbirinden kopuk ele alınışı vakıasını müşahade etmiyoruz. Bilakis ilim sahibi olmakla insanın âlim olabileceğini, bir insana âlim dememizin ancak sahip olduğu ilmin tezahürüyle mümkün sayılabileceğini biliyoruz.

İnsanlar ve fikirler arasındaki münasebetin anlaşılmasında bize yol gösterecek olan müslümanlık (yani Allah'a teslim oluş) ile şirk (yani Allah'tan gayrısının da güç sahibi olduğuna inanış) arasındaki ayrımdır. Müslümanlar fikirlerin, kavramların mabûdlaşmalarına göz yummadıkları için, kişilerin ancak âbid olarak önem ve değer sahibi olduklarına inandıkları için müslümandırlar; müşrikler kavramlara, fikirlere, kişilere ulûhiyet tanıdıkları için müşriktirler.

KÖTÜ İŞÇİLER

Bir Fransız atasözü «kötü işçilerin her zaman kötü âletleri vardır» diyor. Yani mesleğinde iyi yetişmemiş bir kimse ortaya çıkardığı kötü sonucun kendi yetersizliğinden değil de âletlerin elverişsizliğinden doğduğunu ileri sürer. Biz insanlar çoğu zaman başarısızlıklarımızı, hatta kabahatlerimizi içinde bulunduğumuz şartların bizi sürüklediği sonuçlar olarak görmeye yatkımdır. Yaptığımız işin iyisini yapmaya ya zamanımız yoktur, yahut yerimiz müsait değildir veya malzeme daha iyi bir iş çıkarmamıza imkân tanımamaktadır. Biz insanlar arasında pek azımız: «Elimden gelen budur» demek cesaret ve açıklığını gösterir. Gözle görünen, ortada bulunan beceri ve başarıların dışında muhtemel ve farazi üstünlüklere sahip olduklarına inandıkları için insanlar genellikle içlerinde bir hakkı yenmişlik, bir kıymeti bilinmemişlik duygusu taşırlar.

Birçok insan ben bu ülkede doğmasaydım diye düşünür. Böyle bir çocukluk geçirmeseydim. İçinde yetiştiğim çevrenin özellikleri şöyle olmasaydı. Buna karşılık hemen hemen hiç rastlayamayız aklının kılığında yakınanlara. Ahlâki noksanlıkları yüzünden, kabahatleri ve ben-cilliği yüzünden zararlı çıktığını ifade eden kaç insan tanırız? Yeteneksiz ve tembel olduğum için başka insanlardan ne anlayış ne de şefkat görmüyorum diyebilecek

«mağdur» insanlar nedense pek yoktur. Kısacası biz insanlar içinde bulunduğumuz iyi veya kötü halden dolayı kendimizi kayırır, başkalarını kınarız. Çağdaş insanın tuhaflıklarından biridir. Hayatı nâhıncı keşeri gibi kendi tarafına yontarak yorumlayan insanlar çok eski çağlardan beri vardı; ama bu insanların çoğunluğu teşkil etmeleri modern zamanların eseridir.

Yanlış hep başkasının üstüne yıkma çabası bana işlediğimiz günahlardan ötürü şeytani kabahatli bulmak gibi görünüyor. Eğer diyoruz şeytan yolumuza çıkmamış bulunsaydı bu hatayı işlemeyecektim. Öyleyse? Öyleyse şeytani yolumuzdan çekmeli, aradan uzaklaştırmalı ve hatta mümkünse yok etmeli şeytani. İşte modern insanlar böyle düşünüyor. Sanıyorlar ki şartları değiştirmekle bütün insanlar doğru çalışmaya başlayacak. Ne yapalım diyorlar makine bozuk. Bütün kabahati düzenin bozukluğuna yüklüyorlar ve böylelikle insanların sorumluluğunun azaldığı ve hatta insan sorumluluğunun söz konusu edilemeyeceği fikrine varıyorlar. Yani şeytana uyan insanın bir günahı yok diye düşünüyorlar, bütün suç insanı iğfal eden şeytanda.

Biz müslümanlar da modern düşüncelerle içli dışlı oldukça, iç âlemimiz bakımından çağdaş değerlerin yöneticisi vasfını kabule fırsat verdikçe benzer yanlışlara düşüyoruz. Müslümanlar olarak bizim doğruyu ifa etmekten kaçınmak için, yaptığımız yanlışlara kılıf bulmak için elimizde büyük bir imkân var: Küfür sistemi içindeyiz. Eğer birisi bize işlediğimiz bir hatayı hatırlatacak olursa biz de karşımızdakine hemen kâfir tabakkümü altında bulunduğumuzu hatırlatıyoruz. Kimsenin bu mazerete karşı gık diyecek hali kalmıyor böylece. Ama bence bu bir kaçamak, bir bahanedir yalnızca. Çünkü bir müslümanın işlediği hatadan ötürü kâfirleri, küfür düzenini suç-

lamaktan önce yapabileceği bir şey vardır: O da kendi kapasitesinin bu olduğunu, kendi karakterinin böyle işlere uygun olduğunu, gücünün buna yettiğini itiraf etmektir. Yanlışın kendinde değil de şartlarda bulunduğunu kabul eden insan şartlara teslim olduğu için yanlışını düzeltme imkânını da terk etmiş olur. Makine yanlış çalışıyor olabilir, çarklar ters dönüyor sayılabilir ve içinde bulunduğumuz durum doğru davranışı takdir edebilecek ölçülerden mahrum insanların hâkim olduğu bir durumdur belki. Ama bunlar bizim herşey yanlış öyleyse benim yanlışlığım da isabetlidir dememiz için gerekçe sayılmaz. Zira birşeylerin yanlışlığını farketmek insanın yanlışla kendi arasında bir mesafe koymasına fırsat vermektedir. Düzenin bozukluğunun farkına varan kendini düzeltme şansını da ele geçirmiş demektir.

Küfür düzeni yanlışlarımızın mazereti olarak hayatımızı yönlendireceğine, nelerden azad olmamız, neleri alt etmemiz, neleri mücahede konusu yapmamız gerektiği konusunda bizi diri tutan bir unsur olarak hayatımızda yer alabilir. Bu düzende böyle olur, bu cemaatle bu kadar olur deyip yançızmek bir tarafta, bu düzen insanları nelerle icbar ediyor, bu cemaat neleri İslâm adına yükleniyor diyerek kolları sıvamak diğer tarafta yer alır.

ŞAŞKINLIKTAN KURTULMAK

Yirminci yüzyılın belki en büyük romancısı William Faulkner'in benim gençlik yıllarımda Türkiye'nin okur yazarları arasındaki itibarı pek yüksekti. O kadar ki «bir zenci düşmanı bile olsa, büyük romancıdır Faulkner» denirdi. Bazı sözler belli ortamlarda tuhaf bir ikna gücüne erişirler. Yukarıda andığım sözler de benim gençlik yıllarımda çok yerinde sözlermiş gibi benim de içlerinde bulunduğum bir kısım genç tarafından doğru sayılırdı. Bugün de bir çok gencin araştırıp üzerinde fazla düşünmeden kabul ettiği kimbilir ne çok hazır «yargı» vardır? Faulkner'a «zenci düşmanı» sıfatını yakıştıran bir kimse onun bazı sözlerini ustalıklı ve yanlış yorumlayan biri olmalıydı. Gerçekte şöyle sözler söylemişti Faulkner: «Zencilerin bazı hakları elde etmeleri söz konusu ise bu, biz güneylilerin meselesidir. Güneyli zenciler ve beyazlar kendi hayatlarını ilgilendiren konularda kararları kendileri verirler. Ama eğer Kuzeyliler (Yankee'ler) zencilere bazı haklar tanımamız hususunda bize baskı yapmaya kalkıştırlarsa, buna karşı durmak için silaha ilk sarılanlardan biri ben olurum.»

Böyle sözler Faulkner'in zenci düşmanı olduğu şeklinde yorumlanmıştı. Neden? Çünkü bazı şaşkın ve sarahatten mahrum zihinlerde zenci hakları, insan hakla-

rı gibi mutlak kategoriler yaşanan şartlardan bağımsız olarak yer alırlar. Zencilere bazı haklar tanınmalıdır. Hangi yolla olursa olsun. Onların bu haklarla tanışıklığı olup olmaması düşünülmez. Dahası zencilere bazı haklar hediye etmenin o insanların yaşadıkları topraklardaki fiyatı, insanî bedeli, zencilere ve beyazlara ne getireceği hesaba katılmaz. Batılılara musallat olan dogmatik şaşkınlık her fırsatta kendini ortaya döker: 1960'lı yıllarda nükleer silahlara karşı düzenlenen toplantılarda bazı Mao'cu ve Trotskiyist gruplar aynı zihni karışıklık içinde Çin'in nükleer silahlara sahip olmasına karşı çıkılamıyacağını savunurlardı. Onlara göre mademki Çin dünyanın umudu idi öyleyse her türlü kötülüğü yapma imtiyazı onun olabilirdi. Biz müslümanlar ABD'de ve Batı Avrupa'da nükleer silahlara karşı duran insanları iz'an sahibi kabul ederken, Pakistan bomba yapınca buna alkış tutar isek, içinde bulunduğumuz duruma şaşkınlık denmezse ne denir?

İnsanların zihnindeki şaşkınlık gerçekten ne istediğini bilmemekten doğuyor. Ne istediğimizi bilmemiz ise ancak tahkik edilebilir bir alanda istek ve temennilerde bulunmamızla mümkündür. Bugünün Türkiye'sinde müslümanlar olarak önümüzdeki mesele yaşadığımız hayat içinde İslâmî tutum ve davranışlarımıza imkân bulup bulmadığımızdır. Türkiye'deki müslümanlar bu ülkenin «nomos»unu temsil ettiklerini, buna mukabil sahip oldukları haklar bakımından «birinci sınıf yurttaş» olma niteliklerini kazanamadıklarını görüyorlar. Müslümanların istedikleri kendi durumları, alanları içinde yer tutan haklarla ilgilidir. Yani müslüman olmanın gerek yasalar, gerek sosyal hayat içinde eksik bir statü sayılmasını giderme talepleridir. Bu doğrultuda atılan adımlar müslümanları şaşmaktan, şaşırmaktan alıkoyar. Enflasyonu aşağı çekme çabalarının «İslâmî» olup olmadığını ölçme-

ye kalkmak bir şaşkınlık belirtisidir. Çünkü bunun müslümanların Türkiye'de inançlarına karşı takınılan tavırla doğrudan ilgisi yoktur. Tıpkı Pakistan'ın elindeki bombanın Pakistan'daki müslümanların İslami haklarını kullanma hususunda hiçbir terakki sağlamayıp gibi, Türkiye'de yaşayan insanların kendi meselelerini, kendi aralarında verdikleri kararlar yoluyla çözebilmelerini istemek belki yüzyıllar süren şaşkınlığımızdan kurtuluşun belirtisi olacak.

YÖNETMEK VE YÖNETİLMEK

Bir dervişe sormuşlar: «Sence yönetmek mi iyidir, yoksa yönetilmek mi?» Derviş: «Yönetilmek daha iyidir» diye cevap vermiş, «Çünkü yönetilen durumundaki kimse hal ve hareketlerinin isabetli olup olmadığı hakkında yöneten tarafından bir ikaza muhatap olur. Yönetilenin devamlı olarak yapıp ettikleri bir imtihan altındadır. Yönetilme durumunda bulunan kişi herhangi bir işi yaparken başına neler gelebileceğini düşünmek zorundadır. Böylece yönetilen durumundaki insan sürekli olarak kendini incelemek, değerlendirmek şartlarını benimser. Bu ise onun aralıksız bir gelişme içinde bulunması demektir. Yönetilen insan hayat şartları karşısında olgunluk sahibi olmazsa yaşayamayacağını, en azından hayatın kendisi için ızdırap verici olacağını anlama şansına her zaman sahiptir. Eğer kendine reva görülen davranış tarzı, icbar edildiği tutum ve hareketler uygun, yanlış ve kötü ise bunların nasıl olup da yerinde, doğru ve iyi davranışlar ve tutumlar olabileceği konusunda düşünür, hayırlı çıkış yolları peşinde yürür. Eğer yanlış kendisi için verilen kararda değil de, bizzat kendi tutum ve davranışında ise o zaman da kötü olanı terketmek imkânını yönetilen kişi kullanabilir.»

«Oysa yöneten durumunda bulunan kişi, her nedense, aldığı kararların isabetli olduğunu, başkaları için biç-

tiği davranış formunun iyi ve güzel olduğunu hayal eder. Yönetme tarzının kendine ve başkalarına fayda temin ettiğine öylesine inanmıştır ki (veya yönetme durumunda olduğu için zihni kendi haklılığına, kendi yaptığıının kaçınılmazlığına öyle şartlanmıştır ki) kendini imtihan etme fırsatlarını yeterince kullanamaz. Yönetici olduktan sonra günden güne olgunluğundan birşeyler kaybeder, şahsiyetinde tereddidi başlar. Öyle bir zaman gelir ki ne kendi ne de başkası için hayırlı olan çıkış yolunu bulamaz hale düşer. Hatta kendine bu çıkış yolu gösterildiğinde bile o yolu tanıyamaz.»

«İşte bu yüzden, nihayetle, yöneticiler yönetilen durumuna düşerler ve yönetilenler yönetimi ele geçirirler»

Bu sözler üzerine meraklı adam ikinci bir soruyla konuşmayı kesmiş: «Madem yönetenler sonunda yönetilenler haline düşüyorlar ve yönetilenler günü gelince yönetici duruma geçiyorlar; bu iniş ve çıkışların birbiri ardınca tekrar tekrar vuku bulmalarının ne maksadı var?» Bu soru üzerine derviş: «Yöneten ve yönetilenlerin yer değiştirmelerinin sebeb-i hikmeti» demiş, «yönetenlerin idare etme vakıasının neyi icab ettirdiği hususunda belli bir şuura varmalarını temin ve yönetilenlerin neye müstahak oldukları hususunda belli bir kavrayışa ulaşmalarını temin içindir. Yönetme olayının bir iktidarı kullanma, muktedir olmanın teşhiri demek olmadığını, yönetilenin gerçekte bir boyun eğme, bir zavalılık olmadığını ancak yöneten ve yönetilenin yerlerini değiştirmeleri sağlayabilir. Bu yüzden yöneten ve yönetilen peşpeşe oynadıkları rolleri değiştirirler.» Bu cevabı tatmin edici bulmayan soru sahibi: «Ama» diye itiraz etmiş, «Bir yöneticinin yönetilen hale düşmesi ve yönetilen durumundaki insanların yöneticiler katına yükselmeleri için kuşaklar boyu süren bir zamana ihtiyaç olduğuna göre, se-

nin bu sözünü ettiğin fayda nasıl istihsal edilebilir?» O zaman derviş bir tebessümle sözlerini şu şekilde bitirmiş:

«Yönetenin ve yönetilenin yer değiştirme hadisesi uzun zaman almaz. Hele bu olayın kuşaklar boyu sürdüğü hiç vakil değildir. Her adamın ve her kadının hayatında gün be gün yaşanan şeylerdir bunlar. Bir baba çocukları üzerinde iktidar sahibi olduğunu sanarak sorumluluğunun şuurunda olmayan bir devlet yöneticisi gibi isabetli olduğuna kendi başına karar verdiği, indî ve keyfî bir hatt-ı hareket benimsemişse, kısa zamanda çocuklarının şartları tarafından yönetildiğini, hatta çocukları tarafından yönetildiğini görebilir. İnsanların topluca yaşadıkları her ortamda yöneten ve yönetilen ilişkisinin münavebelî bir değişme gösterdiğini farkedebiliriz. İnsanların toplum içinde çektikleri acılar yönetenlerin muktedir oldukları zehabına kapıldıkları, bu zannlarında ısrar ettikleri, yönetilenlerin ise olgunluktan, kendilerini geliştirmekten imtina ettikleri zaman artıyor. Sık sık yönetenin ve yönetilenin yer değiştirdiği durumlarda ise acılar hafifliyor. Bu söylediklerim dünyanın siyasi yapısındaki iktidar değişikliğinin iç yüzünde bulunan gerçektir. Bizlerin zâhiren gördüğü iktidar değişiklikleri ise anlatığım gerçeklerin inkârı mümkün olmayan misallerinden başka bir şey değildir.»

TALEBE OLMANIN FAZİLETİ

İnsan yalnızca bildikleriyle, başardıklarıyla, ifâ ettikleriyle değer sahibi olmaz. İnsana değer ve fazilet kazandıran aynı zamanda ne tür bilgiye talip olduğu, hangi yolda yürümeye niyet ettiği ve neyi gerçekleştirmeye çalıştığıdır. «Ameller niyetlere göredir.» Hadis-i Şerif'i bir yönüyle de bize, temayüllerimize asalet sağlamamız gerektiği gerçeğini hatırlatır. Bizi Yaradan bizi hesaba çekerken neye teveccüh ettiğimizi de soracaktır. Muhatap olacağımız sorular arasında : «Neden fakih olmadın? Neden iktidar olmadın? Neden dünyayı değiştirmedin?» gibi sorulardan çok; «Bildiğin kadarıyla neden amel etmedin? Elinin erdiği, sözünün geçtiği, gücünün yettiği alanda neden zulme rıza gösterdin? Neden başkalarına zarar vermekten geri durmadın?» gibi soruların buluna- cağını kabul etmek benim aklıma daha yatkın geliyor. Bu yüzden bilmeye çalışacağımız şeylerin mahiyeti üzerinde düşünmek, peşine düşeceğimiz işlerin keyfiyetini anlamak, yerine getirmeye çabaladığımız fiillerin ortaya çıkardığı veya çıkaracağı durumlar hakkında şuur sahibi olmak bana vazgeçilmez önemde görünüyor.

Doğruların ne olduğu hususunda duyduğumuz endişe kendimizin doğruluğunu sağlamada atabileceğimiz ilk adımdır. Bu yönüyle neyi başardığımız kadar neyi başarmaya niyet ettiğimiz bizim karakterimizin bir parçası

olacaktır. Toplum içinde muteber kişiler bilgili, başarılı, elinden iş gelir insanlardır. Bu insanlar hak edilmiş bir itibarın mümessili olabildikleri gibi temelsiz bir başarının kirasıyla geçinen kişiler de olabilir. Çünkü bilgili olmak kadar bilgili görünmek de toplum hayatı içinde bir yere sahiptir. Bir insanın gerçekten başarılı olmasıyla, başarılı sayılması arasında toplum değerleri bakımından büyük bir fark yoktur. Aynı şekilde bir fiili işlemekle o fiili işlemiş kadar olmak toplum anlayışı bakımından zahiri bir ayrımı gösteremez. Bu sebeple aslı değerler toplum kabulleri sahasında değil, meselenin aslına vakıf olanların içinde yer tuttıkları sahada oluşur. Ama toplum dışındaki değerleri el üstünde tuttuğu için işin aslına uzak insanların tümü zahiri üstünlükler peşinde ömür tüketirler.

Toplum açısından bilen insan olmak bir değer sahibidir. Hayatı zahirden ibaret sanan insan bilen insan pozisyonuna talip olacaktır. Eğer çabalarsa bu pozisyona varabilir. Ama bilen insan pozisyonunu elde etmekle bilgiyi elde etmek birbirinden farklı şeylerdir. Bunu hayatındaki gayeyi «bilen insan sayılma» olarak tesbit etmiş bulunan kişi istediği pozisyona vardıktan sonra anlayabilir. Ancak artık vakit çok geçtir. Çünkü o kıymetli pozisyonu terketmedikçe bilgiye yaramıyacağını anlayacak kadar yaşamıştır, yani yeniden talebeliğe başlamadıkça, talib olduğu bilgi türünü değiştirmedikçe bilgiye yaramıyacaktır.

Gerçek bilginin yoluna giren kimse hiç kuşku yok ki insana sonuçta hüsrandan başka bir kazanç getirmeyecek türden bir bilgiyi ele geçiren insandan daha üstün bir konumdadır. Dıştan bakıldığında, toplum değerleriyle ölçüldüğünde biri henüz bilgiye doğru atılmakta, diğeri ise hedeflediği bilgiyi ele geçirmiş görünmektedir. Lâ-

kin gerçek bilgi yolunda olan her merhalede kendini daha güvenli bir alan içinde bulurken, sonu hüsrana olan bilgiye giden kişi sallantıdadır. J. P. Sartre, «Eğer sonradan böyle gözden düşeceğini tahmin edebilseydim, roman yazmazdım» demiş. Bu sözlerde yazarın amellerinde saklı olan niyeti farketmemiz mümkün. Albert Einstein'a meslek seçme konusunda endişelerini açan bir genç, fizikçiden «tamirci ol» cevabını almış. Kısacası, bir yere ulaşanlar o ulaştıkları yerin değersizliğini ifade ediyorlarsa ulaşılan bilgi sahtedir, şifasızdır.

Doğru bilginin talebesi olmaya çabalamak, sahte bilginin ustası, piri olmaktan çok daha büyük kazanç sağlar insana. Üstelik bu kazanç elden kaçırılması mümkün olmayan, bir kez edinildikten sonra iki dünyada da güveni temin edebilecek türden bir kazançtır.

MEZUN OLUNMAYAN MEKTEP

Türkiye yeniden demokratik ortama dönmekle girdiği batılılaşma mektebinde yeni bir ders yılına daha başlamış olacak. Geçen ders yılını başarıyla tamamlayıp bir üst sınıfa geçmiş miydi? Hayır. Okuduğu batılılaşma, modernleşme ve demokratikleşme dersinden geçen dönem kırık not aldığı için bir süre mektepten uzaklaştırılmış ve dersini daha iyi bellemesi kendisine ihtar edilmişti.

Türkiye batılılaşma mektebine Tazminat dönemiyle girdi. Sonra birinci ve ikinci meşrutiyet dönemlerini okudu. 1921 ve 1924 Anayasaları dönemlerini ikmal etti. 1950'de yeni bir dönem yaşadı. 1961 Anayasası ile 12 Mart muhtırası ile aynı kanat döneminin birer parçası olan 12 Eylül ve 1982 Anayasası dönemleriyle batılılaşma konusundaki azmini yenileyerek tahsiline devam etti. Hocaları Türkiye'nin iyi niyetinden ve çalışmasından hiç şüphe etmiyorlar. Gelin görün ki Türkiye batılılaşma mektebini bir türlü bitiremiyor, mezun olup batılı meslek sahibi olamıyor. Mezun olmak bir yana Türkiye bu mektebe girdiğinden bu yana henüz sınıf geçmiş değil. Batılılaşma mektebinin kart bir talebesi durumunda şimdi Türkiye. Hiç sınıf geçmediği halde idare yetkilileri onu iptidâî sınıfta oturtmuyor. Boyu posu, hele «ilgileri» bu sınıfa uygun düşmediği için bazı yönetme-

lik ayarlamaları yapıp onu zaman zaman yukarı sınıflara, hatta bazen son sınıfa bile yerleştiriyorlar. Fakat heyhat! Türkiye batılılaşma mektebinde hep sınıfta kaldığı için hep azarlanmaya müstehak, hep tehditler alıyor, hep kendisine hatt-ı hareket planları teklif ediliyor. Şöyle şöyle yapmazsan zor bitirirsin sen bu mektebi diyorlar ona.

Batılılaşma mektebi Türkiye gibi sınıf geçemeyen bir talebe için bazı tuhaflıklar arz ediyor. Meselâ müfredatı sürekli değiştiriyorlar. Diyelim ki «kalkınma» dersinden bir dönem geçerli not aldı Türkiye. Bir sonraki ders yılında ya bu dersin konusunu değiştiriyorlar veya dersi kaldırıyorlar. Dolayısıyla Türkiye'nin güçbela elde ettiği geçer not ona bir rahatlık temin edemiyor. Önünde başarılması gereken yeni bir görev hep var.

Neden Türkiye batılılaşma mektebinden bir türlü mezun olamıyor? Neden modernleşme ve demokratikleşme dersinden sürekli kırık not alıyor? Çünkü işin aslına bakarsanız Türkiye bu mektebe kaydını yaptırmadan girdi de ondan. Batılılaşma mektebinin bu kayıtsız öğrencisi talebeliğin zevkini hep teneffüslerde çıkarıyor. Bu mektebi hep koşup oynamak için «iyi» bulmuş. Ama ister istemez zil çalıyor, derse giriliyor. İşte o zaman Türkiye diğer kayıtlı öğrencilerin yaptıklarını yapmaya çalışıyor. Önündeki kitabı ters tuttuğunun farkında bile değil. Ona oku dedikleri zaman ezberinden bir şeyler söylüyor. Yaz dedikleri zaman ise ya kolunun ağrıdığını bahane ediyor veya zil çalana kadar vakit kazanmaya çalışıyor. Türkiye'ye sorarsanız onun diğer öğrencilerden pek farkı yok. Herkesin yaptığını ben de yapıyorum ama hocalar bana garazlı, işte bu yüzden sınıf geçemiyorum diyor.

Türkiye'de kılığını kıyafetini değiştirmenin batılı mektepte okumanın ön şartı olduğunu sanmış. Mektebe

girmiş, talebeler arasına karışmış ve hatta mektepte gerekli ve mektebe yararlı bir yer bile edinmiş. Talebe gibi olmuş ama sınıf geçmesi muhal. Mektepteki gerekli yeri ise hocaların bazı işlerini görmek ve mezuniyet adayı öğrencilerin işlerini kolaylaştırmaktan ibaret. Bu yüzden bir türlü mezun olamayan bu sözde talebeyi mektepten kovup taretmek kimsenin işine gelmiyor. Hem biraz iri-yarı oluşu da düşündürüyor idarecileri, hocaları ve diğer talebeleri. En iyisi Türkiye'yi idare etmeli, ona talebeymiş gibi davranmalı ve onunla aynı sıraya oturmak-tan imtina etmemelidir. Zaten Türkiye'de kendini batılılaşma mektebinin talebesi rolüne iyi alıştırmış durumdadır. Bundan hoşnut olmakta ve belki bana da bir diploma verirler diye hayal kurmaktadır.

Halbuki Türkiye'nin ilk yapacağı iş içinde bulunduğu tuhaflığın farkına varmak olmalı. Hocaları veya mezuniyet adayı talebeleri taklid etmekle derslerde başarılı olamayacağını anlamalı. Niyeti bu mektepten mezun olmağa önce kaydını yaptırmadan yolunu bulmalıdır. O zaman hocalar Türkiye'nin mezun olma sorumluluğunu yükleneciler ve ona sınıf geçmek için nelerin öğrenilmesi gerektiğini, nelere çalışmanın semere verici olacağını göstereceklerdir. Yok eğer Türkiye bu mektebi dışardan bitirmek niyetindeyse, bu kararını uygulamanın ciddiyetini göze almalı; bir taraftan maişetini temin için çalışırken diğer taraftan da zorlu imtihanların atlatılmasına yarayacak temel bilgileri aralıksız edinmeye gayret etmelidir.

TENZİL-İ RÜTBE

Türkiye'nin zâhiren işleyen modern tesisatında sistemin zaafını dışa vuran ama bu zaaftan yararlananların gözlerden sakladıkları bir bozukluk var: Bilgi, iktisat, bürokrasi, eğitim, sanat alanlarında tenzîl-i rütbe uygulanmıyor. Bilgisizliği ortaya çıkan kimse bulunduğu yerin daha bilgililerce doldurulması kaydıyla bir alt basamağa indirilmiyor, şirketlerin başarısızlığı piyasadan çekilmeleriyle sonuçlanmıyor, bürokraside tek yönlü ve yıllara bağlı bir ilerleme geçerli sayılıyor, diplomalar ona sahip olanların gösterdiği yeterlikle değerlendirilmiyor, sanatçıların şöhretleri birer müktesep hak gibi anlaşılıyor vs. Amiyane tabirle Türkiye'de herşey kapanın elinde kalıyor. Neden? Çünkü Türkiye'de kurulmuş bulunan tesisat sınanmaya gelmez. Her sınamada işin bir yerlerinde çürük bazı malzemelerin kullanıldığının anlaşılmasından korkulur.

Türkiye'de tenzîl-i rütbe mekanizmasının işlemeyişinin en önemli sebeplerinden biri faaliyetlerin yürütülmesinde iş gören insanların başkalarının sözcüsü olmakta bir beis görmeyişleridir. İkinci sebep ise faaliyetlerin yürütülmesiyle görevli insanların teminatına dokunulmayışdır. İnsanlara tenzîl-i rütbe uygulayabilmeniz için, aynı zamanda hak sahibi kimselerin formel kuralları aşı-

rak yükselmelerini sağlamanız gerekir. Yani yapılacak iş ne olursa olsun o işi yapabilmenin, onun gerçek erbabının işin başına geçmesini temin edecek olursanız o işin başına geçmiş bulunan kimsenin başarısızlığını da görmek zorunda kalırsınız. Türkiye'de her ne yolla olursa olsun bir mansıp kapmış kişinin imtiyazını haksız yere korumak, o işi hak etmiş veya hak edebilecek kişi ve kişilerin haksızlığa uğraması ile sonuçlanır. Böylece sahte değerlerin yüceltilmesi bir âdet halini alır ve kimseye tenzîl-i rütbe uygulanamaz. Bunu yapmaya yeltenecek kişi kendinin de sığaya çekilmesinden korkar. Kimse gerçek yerine razı olmadığı, herkesin hakkı olmayan yeri kendine yakıştırmayı sebebiyledir ki Türkiye'de ne tenzîl-i rütbe uygulanabilir, ne de insanlar rütbelerini sıra gözetmeksizin yükseltebilirler.

Ülkemizi modernleştiren mekanizma toplum yapınıza haricen eklenmiş durumdadır. Ne modern kültürümüzü, ne modern iktisadi işleyişimizi ne de siyasi yapımızı bünyemizin gereklerinden çekip çıkarmadık. Bunlar tıpkı kafamızdaki şapkalar gibi «kondurulmuş» unsurlardır. Türkiye'de düşünce hayatı çitlerle çevrilmiş boş bir bahçedir. Sanat hayatımız ve şöhreti nerelere ulaşmış olursa olsun sanatçılarımız ancak ihtirâzi kayıtlarla gerçekliklerini koruyabiliyorlar. İktisadiyatımız ve iş adamlarımız ancak limonlukta büyüebilmektedir. Siyasi yapımızı Avrupa'ya beğendirebildiğimiz kadar gerçek sayabilmekteyiz. İşte bütün bu sebeplerden ötürü elinde bir takım imkânları bulunduranlar kimsenin tavuğuna kışt diyemez. Diyecek olursa elinde tuttuğu imkânın niçinini, nedenini sorarlar korkusunu taşır.

Bu durum Türkiye'de ülkeye mahsus ölçülerin geliştirilip geçerli kılınmasını sürekli engellemekte, sürekli ertelemektedir. Bir ülkenin kendi yapısında çıkardığı öl-

çüleri yoksa, ister istemez başkalarından ödünç aldığı ölçüleri kullanacak demektir. Nitekim öyle de olmaktadır. Ülkemizde geçerli ölçü başka ülkelerin o işi ne kadar takdir ettiğine kalmıştır. Aynı sebepten ötürü gerek kültür, gerekse siyaset alanında kendi değerlerini görmez halde-dirler. Nasıl olsa kendi ülkesinde geçer akçe başkasının-dır, öyleyse onlar da başkasının akçesiyle geçerli sayıl-maya çabalamaktadırlar.

Acaba bu devran hep böyle mi dönecek? Kol kırılacak yen içinde kalacak; pireler filleri yutacak; kimse kimseye haddini bildirmeyecek; hep davulun sesi uzaktan hoş gelecek vs... Bu bize, hepimize, herbirimize bağlı. Her ne kadar kafamızdaki şapka başkasının ise de kafa bizim. Mesele şapkanın kafaya göre şekil alıp almayacağı ile kafanın şapkaya göre esnemeyi kabul edip etmemesiyle ilgili. Eğer kafamız şapkaya bir şekil verecekse, o zaman başarısızların tenzî-i rütbeye uğrayacağını, başarılı olanların rütbe atlayacağını, kendi düşüncesini değerli bulma olgunluğuna ulaşmayı, kendi ayakları üstünde durma şerefini kazanmayı, bütün şartlarda hayat sahibi olmayı göze alan bir topluma ulaşmayı göze alacağız demektir. Yok eğer, kafamızdaki şapka kafamızı belirleyecekse hiç bir şeyden şikâyet hakkımız olamayacağı gibi, zaten kafamızın aldığı şekilden ötürü neyin doğru neyin eğri sayılması gerektiğini kavrama gücünden de mahrum kalacağız demektir.

HAZIRA KONMAK

Bilgisizlik ve hazıra konma yan yana gider. İşin başında insan yavrusu hazıra konar. Bu onun en bilgisiz olduğu çağdır. İnsan bilgisini artırdıkça hazıra konmaktan uzaklaşır, ama her yetişkinde çocukluktan kalma bir hazıra konma duygusu hep yaşar. Bu yüzden herkesin gizlice beklediği bir büyük fırsat vardır. Ne kadar çocuk kalmışsak içimizde kendi katkımız olmaksızın elimize bazı imkânların geçmesi hususunda beklentilerimiz o kadar büyüktür. İsteddiği şeyi alamadığı için ağlayan, istediği şey eline tutuşturulunca da sesini kesenler çocuklardır. Gerçekte çocuktaki hazıra konma duygusu ne istediğini bilmemekten, nesnelerin gerçek tabiatı hakkındaki bilgisizlikten doğar.

Yetişkinler, olgunluğa varmış kişiler hazıra konmayı değil, bazı şeyleri kendileri için hazırlamayı düşünürler. Hatta eğer bir şeyin ortaya çıkışında kendi payları yoksa, nasıl elde edildiği hususunda açık seçik bilgileri yoksa o şeyden kendilerini uzak tutarlar. Bilgi sahibi olmayan ve bilgilenmeye de niyeti olmayan kişi eline geçirdiği her fırsattan istifade yolunu seçer. Böylelikle her türlü yemi yutmaya hazırdır. Ama bilgili kişi, bilgi sahibi olmayı düstur edinmiş olan kimse eğer ortada iyi görünen bir şey varsa önce onun mahiyetini öğrenmeye çalışır, da-

ha sonra onu nasıl ele geçirebileceğini bilmek ister. İşte bu tetkik ve tahkik, bilgi yolunda atılan bu adımlar ona hem istifade edebileceği şeylerin yolunu açar, hem de uğraması muhtemel tehlikeleri gösterir. Hazıra konma heveslisi cahil eline geçen hazır lokmanın sevincini yaşarken üzerine kapanan kapıları, kısırıldığı tuzağı farketmez bile.

Kötü sanat, bilim şarlatanlığı, sahte tefekkür hep bizim hazıra konma duygumuzun ortaya çıkardığı boşlukta kendilerine yer bulurlar. Nedir bizim hazıra konma duygumuz? Bir resme bakınca, bir müzik parçasına kulak verince, bir düşünceyle, bir hünerle karşılaşınca «ne de güzel» deyişimiz, bizim hazıra konma duygumuzdur. Karşılaştığımız ne olursa olsun ilk temasta bize sağladığı rahatlık aldatıcı ve çocuksu bir tatmindir. Bu tatmin karşılaştığımız şeyin ne olduğunu bilmeden onu kendimize ait kılacağımıza inandırır bizi. Buna karşılık karşılaştığı şeye; «Nedir bu? Burada neler oluyor» diye yaklaşanlar yetişkinler ve olgun kişilerdir. Onlar sanat eserleri karşısında, bilim verileri karşısında, düşünce ürünleri karşısında güzel, çirkin, iyi, kötü demeden önce o sunuştaki meseleyi tanımaya çalışırlar. Meselesi olmayan verimlerin değeri olmadığını veya bir başka meseleyi gözden uzak tutmaya yaradığını bildiklerinden hemen o verimlerden yüz çevirirler. Olgun kişiler karşılaştıkları verimlerin hangi meseleyi nasıl çözdüğüne bakarlar. Bunu da anladıktan sonradır ki o sanat, bilim veya düşünce verimine iyi, kötü, güzel, çirkin deme durumuna gelirler.

Yaşama sanatı sözkonusu olduğunda da aynı ölçüler geçerlidir. Tufeyliler, asalaklar, hayatlarını hazıra konarak idame ettirenler bilgisizlikten en büyük faydayı sağlayanlardır. Onlar yalnız kendi bilgisizliklerinin keyfini sürmekle kalmazlar, aynı zamanda başka insanların da

bilgisiz kalmalarında büyük bir rahatlık bulacaklarına kendilerini inandırmışlardır. Hazıra konarak akademik üstünlük elde etmiş birinin kendi dışındaki insanların bilgice iyi donatılmalarına titizlik göstereceğini ileri sürmek oldukça zor. Siyasi galibiyet bir kimsenin elineazardan geçmişse onun dayanacağı en kuvvetli burç bilgisizliğin itibar görmesi olacaktır. Haksız kazanç sahipleri bilgisizlik koyulaştıkça kendi durumlarının daha çok teminata kavuşacağını farketmişlerdir.

Şimdi soracaksınız: Bilgi, bilgi deyip durdun; hangi bilgiyi bilinmeye değer buluyorsun? Bunu söylemeden kimin bilgili, kimin bilgisiz olduğunu anlamamız mümkün mü? Konumuz bakımından bilgi türleri arasında ayırım yapmak büyük bir mâna ifade etmiyor. Hazıra konanlar her türlü bilginin kendilerine zarar vereceği korkusunu yaşarlar. Hırsızlık bilgisi bile hırsızların huzurunu kaçıtır.

ÇEKİLİŞİ BEKLEYEREK

Türkiye modernleşme süreci içinde güngüne daha çok özellikleri gösteren yaşı ilerlemiş insanlarla dolduğu için her geçen gün talih oyunlarının, piyangoların, lotaryacılığın yaygınlaştığı bir ülke halini alıyor. Son bir kaç yılda millî piyangoya, at yarışlarına ve Spor-Toto'ya yatırılan para miktarının artışında hiç şüphesiz tarihi sebeplerin yanı sıra ve elbette bu sebepleri hiç anmamıza gerek duyurmayacak fakirleşmenin (yani sabit gelirli grupların fakirleşmesinin) büyük payı var. Ama hiç bir ülkede iktisadi bir kriz böyle, çekiliş avantajıyla, bu kadar kolay geçirilemez. Türkiye hazır konma duyusunun kılcallara kadar işlediği, işlerin ancak torpille çözülebileceğine inanıldığı, armudun pişeceğine ve insanların ağzına düşeceğine kesin gözle bakıldığı bir ülkedir. O yüzden bizim insanlarımız ağızlarını kapayacak olurlarsa pişmiş armut düştüğü zaman suratlarını kirletir diye korktuklarından ağızları açık geziyorlar galiba.

Uzunca süredir Türkiye hep büyük ikramiyeyi bekliyor: Bir gün nurlu ufuklar önümüze açılverecek, bir gün büyük Türkiye'yi kuruvereceğiz, bir gün köşeyi döneceğiz, bir gün lider ülke olacağız, bir gün sosyalist düzene geçeceğiz, bir gün Turan önümüze açılacak, bir gün şairat düzeni kuracağız, bir gün büyük ikramiye bize çı-

kacak. Böyle duygular toplumda çok güçlü olduğu için kolaylıkla sihirli bir çözümle Türkiye'nin üstün bir konuma geçeceği hedefi gösteriyorlar. Hepimiz hazır konmaya öyle teşneyiz ki bu hedefleri hemen ciddiye alıyoruz. Bir toplumun hedefleri olmasın mı? Elbet olsun. Hatta bir toplumu hedefsiz kılmayı çabalasanız bile o toplum eğer hayatîyetini muhafaza ediyorsa mutlaka kendine en uygun hedefi önüne koyacaktır. Lâkin Türkiye'de bol miktarda hedef var ve fakat bu hedeflere varmanın gerektirdiği yollar ve güzergâh gözden kaçırılıyor.

Eğer büyük ikramiye bize çıkacaksa beklemekten başka ne yapabiliriz, değil mi ama? Çekiliş olmadan bize ikramiye verecek değiller ya! İşte bu duygular içinde, bu bekleyiş ve bekleyişten doğan atalet sonunda bir siyasi sarsıntı hangi görüşü taşırsa taşırsın insanlara genel bir düş kırıklığı, umutsuzluk, karamsarlık getiriyor. Bu ülkede artık doğru dürüst iş olamaz demek herkese kolay geliyor. Çünkü bir önceki ruh durumu sadece çekiliş beklemekten ibaretti. Şimdi biletini elinden aldıklarına göre her şey suya düştü.

Ama Türkiye'deki insanlar tedbirli. Önlerine belki çok büyük hedefler koymakta ustalaşmışlar, ama yine de bu hedeflere ulaşamayacağı hesabıyla günlük hayatlarını yaşıyorlar. İkramiye çıkmazsa mahvolmamak için hayatlarını şu anda içinde bulundukları şartları kabul ederek ve hiçbir zaman kendilerine ikramiye çıkmayacakmış gibi düzenleyerek geçiriyorlar. Bu yüzden yüzyüze geldikleri siyasi, sosyal, ekonomik yeni şartlara kolayca adapte oluyorlar. Yalnızca adapte olmakla da kalmıyorlar, yeni şartlardan azamî istifadenin yollarını arıyor ve çoğu kez de buluyorlar.

Bu yalnızca tek tek insanların hayatlarında benimsedikleri yöntem değil, büyük kuruluşlar, müesseseler iti-

bariyle de aynı ikili anlayışı devam ettiriyoruz. Kuruluşlar veya toplumsal düzenlemeler kısa vadede birşeyleri geçiştirebilmeye büyük önem verdikleri halde hedeflerinin gerçekte büyük kurtuluş olduğu fikrini de terketmiyorlar. Oysa alınan tedbirlerle gözetilen hedefler arasında büyük bir uzlaşmazlık var.

Eğer bir gün gerçekten Türkiye adına kurtuluş sayılabilecek bir dönüşüm yaşanmak isteniyorsa şaşmadan yapılabilecek tek şey müesseselerde, tutulan yolda ısrar ve iyileştirmedir. Ülkemizde sık sık gördüğümüz «olmadı baştan» tavrı belki bize güzel hayaller kurdurur ama bunlar hep beklediğimiz büyük ikramiye için her gün yeni bir bilet almaktan, çekilişi de böylece hep daha geç bir tarihe ertelemekten başka işe yaramaz.

MEDENİYETİ AYAKTA TUTAN

Günümüz Batı medeniyeti iç tutarlığını kaybetmiş, özü boşalmış, kurduğu yapıyı teşkil eden esas unsurun desteğinden yoksun kalmış bir dünyayı temsil ediyor. Yani günümüzün maddi refah bakımından zengin ülkelerinde insanların büyük çoğunluğu kendi yaşama biçimlerinin haklılığına, geleceklerinin güvenlik içinde olduğuna yüzyıl öncesinde olduğundan daha az inanıyorlar. İnsan elinden çıkma bir hayat düzeninin şüphe, endişe ve korku verdiğini hergün görmekteler. Toplumun iyi eğitim görmüş kesimleri Batı medeniyeti adı verilen örgünün, bu medeniyetin zorbaca yıkıma uğrattığı kültürlerden üstün bir tarafı olmadığını artık bir bedahat sayıyor. Bütün bunların uzantısı olarak Batı medeniyeti kendi ölçüleri içinde bile büyük adamlar yetiştirmekten uzaklaşıyor artık. Çünkü insanların hepsi gerek zihni faaliyetleri bakımından, gerekse ellerinde tuttukları güç itibariyle her gün biraz daha mevzi kalmaya, büyük işleyiş içinde sönükleşmeye mahkûm.

Bu gelişmeye ve gelişmenin başdöndürücü hızına rağmen Batı medeniyeti ayakta. Eğer 1945'ten günümüze gelen çizgi değişmeyecek olursa ayakta kalmakta da devam edecek. Medeniyeti ayakta tutan iki payanda var: Bunlardan biri hiç bir felsefi dayanağa ihtiyaç duymayan, kendini ahlâki ölçülerle haklılaştırmaya çalışmayan ve

vakıa olarak ispat-ı vücud eden «hegemonya»dır. Yani askeri, iktisadi ve siyasi gücü elinde tutan organizasyon elindeki imkânı korumak için yapabileceği herşeyi herhangi bir mazeret veya bahane aramaksızın yapıyor. İsraill devleti 1980'de Irak'ın nükleer tesislerini ve 1985'te Tunus'taki Filistin kampını bombalarken, Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ederken, İTT Schaub-Lorenz firması Şili'de hükümet darbesi yaptırırken çıkarlarını korumaktan başka bir fikri temel aramak zahmetine girmeye ihtiyaç duymuyorlar. Sonraki gelişmeler de hegemonya tesis edenin ne kadar isabetli davrandığını gösteriyor. Anlaşılan «baskın basanındır» ilkesi bütün iktidar olaylarının merkezinde yer alıyor.

Batı medeniyetini cırılçıplak bir şiddetin ayakta tuttuğunu iddia etmek ve her kıyımın, her vahşetin, her akıldışı komplonun sadece kendi getirdiği güçle hegemonya tesis ettiğini ileri sürmek doğru değil. Her şiddet belirlediği yerde yerleşmek için bir alan, her vahşet o vahşeti mümkün kılacak bir ön hazırlık üzerine geliyor. İşte Batı medeniyetini gerçekten ayakta tutan ikinci payanda bu. Güçlü olan tarafından ezilen her unsur kendini ezeni ezmeye hazırlandığı için oyunun kuralları içinde terazinin bir kefesini doldurmuş oluyor. Aynı terazide tartılmayı kabul edenler neticeye katlanmaktan başka bir yol bulamıyorlar.

Meseleyi sadece askeri hareketler seviyesinde gözönüne almak son derece yanıltıcı olacak. Asıl mesele Batı medeniyetinin kendini doğuran fikri temelleri hegemonyası altına aldığı bölgelerde özenilir temeller kılabilmesidir. Batı medeniyeti kendi gücünden emin değil, bu yüzden mevcudiyetin yalnız kaba kuvvetle koruyabileceğini bilinçle kavramış, lâkin denetim altında tuttuğu topraklarda yürürlükte olan fikri yapı, gelişme gösteren hayat

tarzı Batı yönelimli bir çehreye sahip. Körle kötürümün hikâyesi bu. Batı'nın metropolitan gücü kötürüm. Kendi ahalisi Batı medeniyetinin hedeflerine doğru ilerlemenin bir felâket olduğunu yaşadıklarıyla bildiği için iktidar odakları Batı'da yaşayan halka «Batıyı» teklif edemiyor. Zengin ülkelerin halkını teknolojinin harikalarıyla büyülemek zor. Eğitim görmüş her Avrupalı günümüzde bilgisayar olmaksızın yaşanabileceğini herhangi bir yoksul ülke «aydınından» (1) daha iyi biliyor. Oysa metropolün hegemonyası altında bulunan ülke insanları mahrumiyetlerinin maddi refah noksanlığı olduğunu sanacak kadar kör. Bu körlük içinde ellerine tutuşturulan oyalayıcı imkânları nimet biliyorlar.

Kısacası Batı medeniyetini omuzlamış olan, bu medeniyetin yürümesini temin eden, Batı'ya ayaklık eden insanlar, insan yığınları kökleri itibarıyla Batılı olmayan kültürlerin ahalisi. Onlar yüklendikleri kötürümü istenilen tarafa götürüyorlar. Eğer hislerine uyup kötürümü sırtında taşımadan da yaşayabileceği bir tarafa yönelirse bacaklarında kırbaç şaklıyor körün.

REDDETMEYİ BİLENLER

İçinde yaşadığımız medeniyet insanları istekli tutarak ayakta durabiliyor. İnsanlar ne kadar istekli iseler, ne kadar çok istiyorlarsa, istekleri uğruna ne çok rahatsızlığa rıza gösteriyorlarsa medeniyetin tekerleği o kadar rahat, o kadar hızlı dönebiliyor. Ama bu işin içinde bir hile var. İnsanların, büyük insan kalabalıklarının neler isteyeceğini, neler peşinde olacağını ipleri elinde tutanlar tesbit ediyor. Bu hile sayesinde büyük insan kalabalıkları kendi istekleri peşinde koştuklarını sanarak sırtlarında taşıdıkları az sayıda insanın kolayca yol katetmesini sağlıyorlar.

Meselenin merkezinde maddi refah yer alıyor. İnsanları refahın artırılması yolunda ikna ederek onları belli kalıplara dökmenin kolaylığı yüzyıllardan beri biliniyor. Bu yüzden modern medeniyet içindeki insan ilişkileri çoklarının sandığı gibi maddi refahın halka sunulmaktan imtina edilmesi esasına değil, bilakis maddi refahın halka sunulması esasına dayalıdır. Ama bu şartlı bir sunuştur. Bütün insanlar için temel düsturun mümkün olduğu kadar çok almak ve mümkün olduğu kadar az vermek olduğu peşinen kabul edilmiştir. Ayrıca medeniyet içinde yalnızca almak ve vermemek veya yalnızca vermek ve almamak «akıl dışı» sayılmıştır.

İnsanlara her istedikleri azar azar, ama sürekli olarak verilmelidir. Böylece hem insanların maddi refah alanında istekleri bitmeyecek, hem de bütün ufukları maddi refah çerçevesi içinde kalabilecektir.

Türkiye modern medeniyet bölgesine adım atarken ülkenin okumuşları ve aynı zamanda denetleme gücünü ellerinde tutanlar halkın içinde yaşayan «bir lokma, bir hırka» düşüncesini şiddetle kınamışlardır. Onlara göre bu düşünme biçimi insanları durgunluğa, tembelliğe ve geriliğe itmektedir. İnsanlar birçok lokma ve birçok hırka istemelidirler ki daha çok çalışsınlar, sunulan çalışma şartlarına daha çok rıza göstersinler, hareketli bir hayatı kaçınılmaz ve tek çıkış yolu olarak görsünler. Nitekim yalnızca Türkiye'de değil, zengin veya yoksul bütün ülkelerde «bir lokma, bir hırka» düşüncesi büyük bir hızla insanların zihninden silinmiştir. Neden? İnsanlar istenildiği gibi daha aktif bir hayatın sağlıklı olacağı düşüncesine ulaştıklarından mı? Hayır. İnsanlar yeni yaşama şartlarında «bir lokmayı ve bir hırkayı» bile ele geçirebilmek için ortamın gereklerini yerine getirmek zorunda bırakıldıklarından. Tahrib edilen insanların kendi ayakları üzerinde durma, zulme rıza göstermeksizin hay-siyetli bir hayatı sürdürebilme imkânıdır. Yoksa bütün insanlar daha üst seviyede bir felsefi düşünce edinmiş değildirlere.

Bir lokma, bir hırka düşüncesini şiddetle kınayanlar, dikkat ve titizlikle bir başka halk sözünü gözlerden, anlayışlardan uzak tutmaya çabalamışlardır, o da «azıcık aşım, ağrısız başım» deyişidir. Bu söz neden modernleşme sürecinde gündemden kaldırılmıştır? Çünkü bu sözü anlayan herkes aşımın çoğalmasıyla birlikte ağrısının da çoğalacağını bilinçle kavrayacak ve insan yaşamasında da mütakabiliyetin yalnızca maddi imkânlar alanında de-

göl, aynı zamanda fikrî, ahlâkî ve dinî alanlarda da yürürlükte olduğunu düşüneceklerdi.

Eğer insanlar maddî refahı birinci plana almıyorlarsa, onların hayatlarında hangi dürtüler, hangi güdüler aslî yeri işgal edecek? İşte bu soru yeryüzünde yürürlükte olan küfür düzeninin hedeflerini sorgulamaya götürür bizi. Maddî refahın sağlayacağı tatmin yollarının sınırları içinde kaldığımız sürece ne ferd olarak, ne camia, ne de toplum olarak mevcudiyetimizin anlamı üzer'nde düşünmeyeceğiz. Çünkü önce mevcudiyetimizi sağlamak ve korumak gibi bir derdin içinde olduğumuz ve bu derdin tek devasının daha iyi maddî şartlar olduğu yanlışının manialarına takılıp tökezleyeceğiz.

GÖNÜLLÜLER, GÖNÜLSÜZLER

Dünya ölçüsünde yürürlükte olan bir sistemin içindeyiz. Bu sistem esaslarını insanoğlunun ilâhî hassasiyetini yoketmeye dayanmış. Yalnız müslümanlar değil, ehl-i kitab olanlar da ve başka bâtil din salikleri de içinde bulunduğumuz sistemin cenderesi altında. Bu sistem altında insanlar kimin faydalanacağını bilmeksizin bir malın üretimine katılıyorlar, buna karşılık nasıl ve ne pahasına kendilerine kadar ulaştığını bilmedikleri bir malı tüketiyorlar. Ticaret mekanizması para hareketleriyle, para hareketleri siyasi kararlarla, siyasi kararlar sistemin bünyevî zorlamalarıyla harekete geçiyor. Hareket aynı zamanda ters yönlü. Okullar, hastaneler, dükkânlar, bürolar, fabrikalar, oteller, eğlence yerleri, ulaşım araçları, yollar, meydanlar hızla dolup boşalıyor. Tek tek insanların bütün olup bitenler karşısında bilgileri pek sınırlı. İnsanlar belli bilgilerden çok bir cehaleti paylaşıyorlar. Dolayısıyla çağımızı örten bir zulmet perdesi var. Bu karanlığın devamında menfaat arayan ve bulanlara zâlim diyoruz. Müslümanlar rablerinin Allah, kitaplarının Kur'ân olduğunu bilmekle zâlimlerden ayrılıyorlar.

Yürürlükte olan dünya sistemi müslümanları da kendi itikadî çerçeveleri dışında bir hayata zorluyor. Böyle bir zorlamayı insanlık yeni tanıyor. Bundan, çok değil, yetmiş beş yıl önce insanlar hangi millete mensup olduk-

larını asli özellikleriyle anlarıydı, yani anaları, babaları hangi milletten ise, hangi dil anadilleri ise insanların kimliği öylece anlaşırdı. Müslümanlar, Hristiyanlar, Museviler, Budistler kendilerinin hangi dinden olduklarını söyledikleri zaman mensub oldukları dinin gereğini yapmaları kimseyi şaşırtmaz ve bu yaptıklarından başkasını kimse onlardan beklemezdi. Yine bundan yetmiş beş yıl öncesinde bir devletin temsilcisi olarak bir başka devlet nezdinde bazı işler yapmaya girişmedikçe kimse sizden pasaport sormazdı. Sıradan insanlar seyahat için, tüccarlar ticaret için bir ülkeden diğerine gitmekte serbest idi. Yetmiş beş yıl önce altın para dünyanın her yerinde geçer akçe idi. Bugün hepimizin insan oluşu, insanca özelliklere sahip oluşu kendimizin dışı vurduğu hususiyetlerimizle değil, bize bizim dışımızda oluşmuş bazı yetkili mercilerin koyduğu kayıtlarla belirleniyor. İnsanca vasıflarımızla değil sahip olduğumuz belgelerle değer sahibiyiz. İtibar edilen her şey de kalcılıktan mahrum. Böylelikle insanlar kısa vadeli tatminlerle kısa ömürlerini devam ettirmeye şartlandırılmış bulunuyorlar.

Şartlanmalar altındaki insan yığınları önlerine konulan tatmin vasıtalarını önemsedikçe sistemin gereklerine, sistemin ayakta durması için kendisinden beklenen çabaya bedenini ve ruhunu kaptırıyor. Bu bir çeşit sarhoşluktur. Öyle bir sarhoşluk ki yığın yığın insan kendilerini öğüten değirmene su taşımaya gönüllüce koşuyor.

Müslüman olmak yani Allah'ın insanlar için indirdiğini tek belirleyici kabul etmek bizi bu sarhoşluğa uğramaktan korumakta. Hristiyanlar, Yahudiler, Budistler, Yogiler ve birçok diğerleri hayatın akışı karşısında herhangi bir itikadi teçhizata sahip değiller. Bu yüzden onların sistemin zulmetine katkıda bulunmalarına zalimlerin uşakları olmaları ve bizzat zalim olmalarına engel ola-

cak bir dini yükümlülükleri yok. Yeryüzünde yalnız müslümanlar bozulmamış ilâhi bilgilerle temas edebilme imtiyazını ellerinde tutuyorlar. İslâm kaynakları belirgin, açık ve sıhhatli. Müslümanlar hiçbir felsefi, siyasi veya ideolojik endişe gütmeksizin, yalnızca kendilerine emrolunan şartları yerine getirmeye çalıştıklarından yürürlükteki sistemle bir uzlaşmazlığa düşüyorlar. Yürürlükteki dünya sistemi namaza, oruca, hacca, zekâta, kelime-i şahadet'e müsamaha etmeme taraftarı. İşte bu müsamahasızlığa karşı müslümanın tavrı önemli. Kendini ortadan silmeye çalışan sisteme gönüllüce mi hizmet edecek, yoksa sistem içinde yaşamak için mecbur olduğu işleri yaparken gönülsüzlük mü gösterecek?

SİZ KİMLERDENSİNİZ?

Hem doğudaki, hem de batıdaki masallarda karşımıza çıkan bir olaydır: Kötü hükümdar kendisine zararı dokunacağına inandığı çocuğu öldürmek üzere bir adamıyla birlikte ormana gönderir. Saray görevlisi çocuğu gizlice öldürecek ve kanlı gömleğini cinayetinin delili olarak hükümdara getirecektir. Ama masallarda vakıa öngörüldüğü gibi cereyan etmez, hükümdarın adamı kendisine verilen emirden daha yüce bir emre itaat ederek çocuğu öldürmekten imtina eder ve görevini sûreta yerine getirmiş olmak için avladığı bir hayvanın kanıyla ıslattığı gömleği saraya ulaştırır.

Bu masalları dinleyen, okuyan kim olursa olsun saray görevlisinin çocuğu öldürmeyişi yerinde bulur, masal böyle düşünülün diye kurgulanmıştır. Bırakalım masalla uğraşmayı, gerçeğe dönelim: Düşünelim acaba gerçek hayatta kimiz biz? Masaldakilerden hangisine teka-bül ediyoruz yapıp ettiklerimiz bakımından, toplum içinde tuttuğumuz yer bakımından? Sanırım bu yazıyı okuyanlardan hiçbiri kendini cinayet emri veren kötü hükümdarın yerine koymayacaktır. Yalnız duygular bakımından değil, toplum hayatında tutulan yer bakımından da müslümanlar «belirleyici», «kritik kararları verici» durumda değiller. Öte yandan müslümanların birer «mazlum ço-

cuk» olmadıklarını da ifade edebiliriz rahatlıkla. Belki mazlum vasfı uygun düşebilir müslümanlar için, ama ormana götürülüp öldürülme tuzağına düşecek kadar da «çocuk» değiller. En azından orman yolunda başlarına geleceklerin neler olabileceğini farkedecek kadar yetişkindir onlar. Çağımızın iktisadi-politik-askeri yapılanması içinde yalnızca müslümanlar değil, sade vatandaş denilen yığın içinde yer alan herkes «saray görevlisi» durumuna düşer zaman zaman. Yani işleyen mekanizmanın manivelasını ellerinde tutanlar düzenin selâmeti uğruna bazı çocukların ormanda katledilmesi için emir verirler. Bu emre yaşamak için çalışmak zorunda kalan herkes muhatap olur. Müslümanlar da bunlar arasındadır.

Yaşamak için çalışmak, elinin emeğiyle geçinmek zorunda kalan her kişi sistemin zarurî talepleriyle yüzyüze gelir. İnsanlar esnaf, tüccar, işçi, köylü, memur veya iş adamı olarak yalnızca kendi hayatlarının idamesi için değil aynı zamanda sistemin ayakta durması için de çalışırlar. Mesleğimiz ne olursa olsun sistemin gereği bir gün ormanda çocuğu öldürme emriyle karşı karşıya geliriz. Yani kendi durumumuzu korumak adına bir haksızlığa, bir adaletsizliğe rıza göstermemiz bizlerden istenir. İşte bu bunalım zamanlarında nasıl tavır takındıkları bence insanları iki tipte toplamamızı sağlar: Bir kısım insan verilen görevi yerine getirmeyi kendisine uygun bulur. Çocuğu öldürür ve kanlı gömleği saraya götürür. Diğer bir kısım insan da çocuğa kendi eliyle kıymaz. Gerçi onun hayatta kalması için özel bir tedbir almak yoluna da gitmez, ama kendine ve kendini yaratana hesap verebilecek başka bir tedbir almadan edemez. Çocuğun ormandan sağ çıkması büyük bir ihtimaldir, mamefih cellât olmakla, cellât sanılmak arasında kişinin kendi iç hesaplaşması bakımından mühim bir fark vardır. Bir kısım insan cellât olmakta bir beis görmez, başka bir ki-

sım insan ise herkes tarafından cellât sanılmayı göze aldığı halde, gerçekte cellât olmama rizikosunu yüklenebilmiştir.

Hayatımız böyle geçer. Saraydakiler bizden çocuğu öldürmemizi istemekten geri durmazlar. Üstelik bunun ispatını da isterler. Karnımızı doyuran kazan sarayda kaynadığı için sarayın emirlerine boyun eğmeyi kaçınılmaz sayarız. Bu kaçınılmazlık içinde aramızdan kimileri çocuğu gerçekten öldürür ve kanlı gömleği verir hükümdara. Bazılarımız ise hükümdara bir kanlı gömlek verir ama bu masum çocuğun kanıyla ıslanmış bir gömlek değildir. Bir av hayvanı da kanıyla kızıla boyayabilir bir gömleği. Hükümdarın gözünde çocuğu öldürenle, ormanda sağ bırakan arasında bir fark yoktur. İstenilen bir kanlı gömlek idi: İşte elde edildi.

Biz insanlar iki rahatlıktan birini seçeriz: Kimimiz çocuğu öldürmeseydim benim kelim gidecekti diye rahatlar. Diğer bir kısmımız ise çocuğa ne oldu bilmem, belki öldü, belki Allah yaşattı onu; hiç olmazsa kendi ellerimle öldürmedim diyerek rahatlık bulur. Şimdi sorun kendi kendinize siz hangi rahatlığı seçenlerdensiniz? Söyleyin siz kimlerdensiniz?

KİTABINA UYDURMAK

İslâm içinde tenakuz barındırmayan bir anlayış tarzını, insicamlı bir yaşama biçimini ve insanların hangi şart ve ahvalde olurlarsa olsunlar uygulamaya koyabilecekleri normları müslümanlara vermiştir. Bununla birlikte insanlar, çağımızda yaşayan müslümanlar büyük gayretle İslâmiyetin bir sistem olarak ifadesine çalışıyorlar ve bu çabaları sırasında büyük güçlükler karşısında buluyorlar kendilerini. Gerçekten doğuda olsun, batıda olsun modern insanlar için Kur'ân-ı Kerim de dahil olmak üzere İslâm kaynakları çağın zaruretleri gereğince yeniden anlamlandırılması gereken metinler gibi görünüyor. Nitekim İslâm modernistlerinin iki yüzyıla varan süre içindeki çabaları ve her türden yenileştirmeci akım kendi bakış açısına göre bir İslâmî sisteme varma gayreti içine düşmüştür. İşte bu sözünü ettiğimiz tutumla, böyle bir tutumu gerektiren durum arasında sıkı bir bağlantı var: Birisinin kitabına uydurarak hasıl ettiği neticeyi diğeri kitabına uydurarak tashih etmeye çalışıyor.

Emevî, Abbasi, Endülüs, Selçuklu, Kölemen, Osmanlı yönetimleri sırasında hayatın gerekleri müslümanları bazı kararlar almaya zorladı. Bu kararlar ister içtihat, ister fetvâ ve isterse fermân şeklinde ortaya çıksın. Eğer İslâm kaynaklarıyla mutabakat halinde idiye cemaat için, ümmet için rahmet oldu. Ama bu kararlardan öyleleri ol-

malı ki müslümanların yüzyüze geldikleri meseleleri çözerken durumu kurtarmayı ön plana almış olsun, fiiliyata İslâmî bir mazeret temin eder tarzda verilmiş olsun. İşte bu kararlar ve bu kararların belirlediği faaliyet alanları daha sonra yaşayan müslümanları kendi dinleri ile hayatın vecibeleri arasında bir tutarlılık olmadığı, zannına götürmüştür. Müslümanlar bildikleriyle işledikleri arasında bazı çelişkilerin yer aldığını üzülen ve şaşarak görmüşlerdir ve onlara müslümanlık zaman zaman bütün veçheleriyle hayata geçirilemeyen bir ideal normları silsilesi gibi görünebilmiştir.

Kitabına uydurmak faaliyeti yalnızca bir hadisenin çerçevesinde kalmış olsa idi ve sadece vaki olduğu zamanla sınırlı kalsa idi bugün müslümanlar gözlemlediğimiz ölçüde kafa karışıklığına uğramış olmayacaklardı. Günümüz müslümanlarını kafa karışıklığına uğratan olay İslâm kültürü ile İslâm nâsları arasındaki mesâfedir. Bu mesafeyi ortaya çıkaran ise önceki yüzyıllarda kimi yetki sahiplerinin bazı fiili durumları «kitabına uydurmuş» olmalarıdır. Günümüzde bazı müslümanların hadis-i şerifler karşısında bir ölçüde tedirgin ruh durumunu izhar etmeleri bir yanıyla kendilerini çağın şartlarıyla fazlaca belirlemiş olmalarından, bir yanıyla da geçmişte bazı hadis-i şerifler anılarak aslı itibarıyla İslâmî olmayan tutum ve davranışların yürürlüğüne imkân tanınmış olmasındandır.

Nedir kitabına uydurmak? Yaptığımız herhangi bir işin, içinde bulunduğumuz herhangi bir durumun müslümanca olduğuna inanmış olsak, dinen mahzurlu olabilecek bir vakıa ile yüzyüze gelmiş olmasak yaptığımızı kitabına uydurmak isteyecek miyiz? Elbette hayır. Önce hatayı işliyoruz ve sonra bu hatanın devamını sağlayabilmek için kitabına uydurmak gayreti peşine düşüyoruz.

Eğer bizde hatalarımızı, kabahatlerimizi devam ettirme, onlarla birlikte hayatımızı yürütme niyetimiz olmasa hiç bir zaman «kitabına uydurmak» gereği doğmayacak. Biz yalnızca hatalarımızın kefaretinin ödemekten kaçınmakla kalmıyoruz, aynı zamanda hatalarımızın istifade edilebilir hale gelmesine gayret ediyoruz. Kitabına uydurma faaliyetinde «yanlışlık» önde gelmekte, esas kabul edilmekte ve korunmaktadır. İslâmî hayat içinde fiili durumların, işlenen uygunsuzlukların kitabına uydurulması yalnızca bazı kötü alışkanlıkların doğmasına değil, aynı zamanda İslâmî kaynakların isabetsiz bir anlayışla ele alınışına da sebep olabilir. Yani bir hükmün hakikati koruyucu vasfı böylelikle gölgelenmiş olabilir.

Yaşadığımız zaman içinde de İslâmiyetin bütünüyle ne anlama geldiği, Kur'an-ı Kerim'in ve hadis-i şeriflerin bizlere neler öğrettikleri sorulduğunda bir çok farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Dikkat ederseniz bu görüşlerin farklılığı her müslüman kümesinin, her İslâmî öbeğin kendi fiili durumunu haklılaştırma çabalarından doğmaktadır. Yani halâ biz müslümanlar şu güne kadar yürüdüğümüz şahsi yolu kitabına uydurma gayretini elden bırakmıyoruz. Halbuki yapacağımız şey yapabileceğimiz tek şeydir : Kitaba uymak. Eğer biz kendimiz kitaba uymaya razı isek, onun bizi götüreceği yeri peşinen kabul etmiş isek ne müslümanların arasındaki farklar günden güne büyür, ne de zihnimiz günden güne karışır. Uzun sözün kısası yapıp ettiklerimizi kitabına uydurmaktansa, kitaba uyarak yapıp edeceğimizi ayarlarsak meselealmaz.

ELE VERİR TALKIMI...

Dikkatli bir okuyucunun aklına şöyle bir soru gelebilir : Bu yazar bir taraftan küfür sisteminin müslümanları icbar ettiği davranışlar bakımından zevâhiri kurtarmaya davet ederken, diğer taraftan da işlenilen hataların kitabına uydurulmasına karşı çıkıyor. Yani saray bizden ormanda çocuğu öldürmemizi istediye çocuğu öldürmüş gibi yapalım, avladığımız hayvanın kanıyla ıslanmış gömleği saraya delil olarak götürelim ve bir bakıma işimizi kitabına uyduralım diyor ; öbür yandan ise başımıza gelen belâların çoğunun hem şu içinde bulunduğumuz zamanda, hem de önceki zamanlarda müslümanların hatalarını kitabına uydurmuş olmalarından doğduğunu söylüyor. Bu iki bakış açısı arasında bir uyumsuzluk yok mu? İki tavsiye birbiriyle çelişmiyor mu?

Eğer küfür sisteminin bizden istediği kanlı gömleği veriyorsak küfür sistemi içinde rahat etmemizi temin edecek fıkıhî ayarlamaları da yapıversek ne olur? Eğer İslâmî bir hayatın gereklerini yerine getirmek söz konusu olduğunda yaşadığımız fiili durumları kitabına uydurmaktan vazgeçmemiz gerekiyorsa, bizi istemediğimiz fiilleri işlemeye icbar eden sisteme karşı da hile yapmaktan geri durmamız gerekmez mi? Şöyle diyebiliriz : Ya iki cephede birden bükülebilir olalım veya iki cephede birden bükülmez olalım. Bu meselenin ahlâk felsefesi

içinde tartışılacak bir çok yönü olduğu besbelli, ama kestirmeden bazı sonuçlara varmak mecburiyetindeyiz. Bu yazılara muttali olanlar meseleyi bütün yönleriyle ve inceden inceye düşünme, tartışma fırsatını kullanacaklardır sanırım.

Bana kalırsa meselenin çözümü bir iktidarın istimali ile sulistimali arasında yapacağımız ayırmada yatıyor. İnsan olma nihai tahlilde bir iktidar ve bir ihtiyar sahibi olmak anlamına gelir. İnsanlar belli şeyleri yapmaya güçleri yettiği için, bazı şeyleri gerçekleştirmeye muktedir oldukları için insandırlar. Aynı zamanda insanlar şunu değil de bunu yapabilecek imkâna sahip oldukları için gerçekleştirdikleri şeylerin sonuçlarına katlanmayı göze alabildikleri için insandırlar. İşte insanları neyi yapacakları, bir şeyi gerçekten yapıp yapmayacakları onların ahlâki meselelerini doğurur. Ahlâk meseleleri insan oluşun merkezinde yer alır. Bu anlayış çerçevesinde dinin nasihat olduğu ve Rasulullah Muhammed (S.A.V.)'in ahlâkı tamamlamak için geldiği çağımız insanı için daha aydınlatıcı görünebilecektir.

Örneğimize dönecek olursak ormanda çocuğu öldürmekle görevli olanın yalnızca bir iktidar ajanı olduğunu oysa hatasını kitabına uydurmak çabasına girişen kimsenin iktidarının ise tamamen elinde olduğunu görürüz. Saray görevlisinin iktidarı yoktur, ama ihtiyarı vardır ve o bu ihtiyarındaki iktidar dolayısıyla ahlâki bir vecibe ile yüzyüze gelmektedir. Halbuki hatasını kitabına uydurmak isteyen kimsenin ihtiyarı ve iktidarı aynı anda elindedir. Üstelik ihtiyarını ve iktidarını takındığı ahlâki tavrın gereği olarak kullanmaktadır. Saraya kanlı gömleği götüren memur ihtiyarını kendi ahlâki seçmesi uyarınca kullanmış ve iktidarsızlığının gereği olarak da «istenilen» kanlı gömleği sunmuştur. Eğer bu gömlek öl-

dürmekle emrolunduğu çocuğun kanıyla ıslanmış olsa idi memurun iktidarsızlığında herhangi bir değişme olmayacaktı. Buna mukabil sarayın ahlâkî tercihiyle kendi ahlâkî tercihini aynileştirmiş sayılacaktı. İhtiyarı var idiyse ahlâkî bir tercihi de olacaktı. Çocuğu öldürmemekle ben bir iktidarı suiistimal etmiş olmam. Zira iktidar benim elimde değildir. Lâkin çocuğu öldürürsem iktidarla (yetkiyi paylaşmadığım halde) sorumluluğu paylaşmış olurum.

Hata ve kabahatlerimizin kitabına uydurulması durumunda ise açık bir iktidar suiistimali bahis konusudur. Zira iktidarı istimal edecek olursanız hatalarınızın ve kabahatlerinizin kefaretni ödemeye rıza göstermeniz gerekecekti. Siz hem bu kefarettan kurtulmanın yolunu, hem de hata ve kabahatlerin birer hata ve kabahat sayılmayışının yolunu kendinizce buluyorsunuz. Muktedir olduğunuz için kendinizi günahsız ilân ediyorsunuz. Günahsız oluşunuzun bir tek dayanağı var, o da işlediğiniz günahın günah olmadığını işi kitabına uydurmak suretiyle ispata gücünüzün yetmesidir. Eğer bir iktidar suiistimali olmasaydı herhangi bir fiilin kitabına uydurulması neden gereksindi?

KİME KONUŞMALI?

Hikayeyi bilirsiniz: Hayatında ilk defa kiliseye giden bir hristiyan delikanlı, orada Hz. İsa'nın bir Yahudi tarafından Romalı yöneticilere ihbar edildiğini ve yine Yahudiler tarafından çarmıha gerilme cezasına sürüklendiğini öğrenir. Kiliseden çıktığında yolda rastladığı ilk Yahudi'nin üzerine çulllanır ve «Sizi gidi çıtıtlar sizi, İsa Efendimize ihânet edip onu eziyetle öldürsünüz ha!» diyerek dövmeye başlar. Dayak yiyen Yahudi, bir yandan kendini korumaya çalışırken, bir yandan da: «Vurma delikanlı, senin söylediğin olay yüzlerce, binlerce yıl önce geçmiştir.» demektedir. Delikanlı bu sözlerle cevap olarak: «Olsun» der, «Ben daha yeni öğrendim».

Belli bilgileri edinmede insanlar arasındaki süre farkı, şüphe yok ki insan ilişkilerine doğrudan etki etmekte ve onları zaman zaman birbirleriyle anlaşamaz kılmaktadır. Bu açıdan bakılınca, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olması ülkemiz halkının çağdaş siyasi düşünce biçimleri karşısında bir tür acemilik ve «yeni öğrenmişlik» duygusuna sahip olmasına yol açmıştır. Gerçi Türkiye aydınları harbin fikriyatıyla yakından ilgiliydi ve savaş sıkıntıları halkın tümünü etkiledi ama nazizm, faşizm, sosyalizm, emperyalizm ve liberal düşünce gibi kavramlar Türkiye için kağıt üstündeki anlamlarından bir türlü sıyrılamadı ve kamuoyunu vereceği kararlarda

etkileyebilecek somutluğa ulaşamadı. Köprülerin altından çok sular aktığı halde, Türk toplumunun tazeliğe muhafaza ettiği siyasi anlayış yıkılmış bir imparatorluğun kalıntıları üzerine kurulmuş genç cumhuriyet zihniyeti çerçevesindedir.

Bu sebeple 1960'lı yıllarda başlayan ideolojik yönlendirmeler yıpranmamış olma şansını kullanabilmiştir. Batı dünyası yaşadığı acı deneyler sonucunda ideolojik seçimler bakımından her türlü dogmatizmi (hiç olmazsa kendisi için) «eskimiş» addederken Türkiye geçtiğimiz yirmi yıl boyunca hangi türden olursa olsun dogmatizmlerden birine kapılanmak için sanki acele etmiştir.

Günümüz için meselenin daha karmaşık bir yönü var : İçinde yaşadığımız dünya bir tek yönüyle İkinci Dünya Savaşı'nın uzantısı olduğu halde bir çok başka yönüyle de bu savaşın vukuu bulmasına yol açan sebeplerin çok uzağında, dışında veya üstünde özelliklere sahiptir. Japonya'nın halâ bir orduya sahip bulunmaması, Almanya'nın halâ bölünmüş oluşu aradan 35 yıl geçmesine rağmen henüz son dünya savaşının bitmediğini gösterir, yani galiplerin sultanı sanki savaş yeni bitmiş gibi devam etmektedir. Ama dünya artık bir avuç sanayileşmiş zengin ülkenin kendi aralarında «açık» bir kışırmaya girmesini kaldıramıyacak kadar çok kutuplu ve her yoksul ülkenin mesele çıkarmasına müsait olacak derecede «medeniyet girdabı»nın derinlerindedir. Denilebilir ki, burjuva medeniyeti kendine has çizgiyi devam ettirirken, bu medeniyetin çemberine giren her ülke İsa'nın çarmıha gerildiğini yeni öğrenmektedir.

Ülkeler arasında meseleleri ele alış farkı nasıl günden güne büyüyorsa, insanlar arasında da dünyaya bakışta farklar derinleşmekte. Bu yüzden yepyeni meseleler köhnemiş kavrayış biçimlerinin platformunda ele alı-

nabilmektedir. Terside de oluyor elbet; hiçbir zaman eskimeyen, köklü bazı meseleler yeni şartları kavramaya mahsus zihin yapılarıyla çözümlenmeye çalışılmaktadır.

Bütün bunlar iki insanın anlaşabilme imkanını büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Herşeyden önce, konuşan (veya yazan) kişinin hangi esaslardan kalkarak söylemini oluşturduğunu dinleyen (veya okuyan) tarafından yeterli ölçüde bilinmesi kaçınılmaz oluyor. Eğer söyleyen veya dinleyen Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğini veya göğe ağıdığını yeni öğrenirse ve bu iki kişiden biri konuşmaya olayın ne kadar önce vuku bulduğunu hesaba katarak katılmışsa aralarında ikibin yıllık bir mesafe ister istemez girmiş olacaktır. Konuşan kişinin kime konuştuğunu keşfetmesinin gerekliliği kadar, dinleyen kişinin de konuşanın kim olduğunu ve hangi düzeyden söze başladığını keşfetmeye çabalamasının da gerekliliği vardır. Demek ki, dünyayı anlamakta ilk benimseyeceğimiz tutum temkinliliktir. Temkinle atacağımız adımlar bizi aceleci kararların budalalığından kurtarır. «Yeni öğrenmenin» hafifliğinden, önceden bilmenin vekarına, sebatına, meta-netine...

BANA SORARSAN

İnsanların insanlara sordukları sorular iki kategori-
de toplanabilir. Bir kısım sorular «enformasyon» içindir,
diğer bir kısım sorular ise kararsızlığı gidermek için. Yani
kendimizin dışındaki kişilere ya «Roma'ya nereden gidi-
li» diye sorarız; veya «Roma'ya gitmem doğru olur
mu?» şeklinde bir soru yöneltiriz. Enformasyon almak
üzere başvurduğumuz kişilerle herhangi bir bağımız ol-
masını, onlarla duygusal veya zihni bir yakınlık kurmayı
gözetmeyiz. Gerektiğinde bir düşmandan veya bize cevap
vermek istemeyen birinden de enformatif bilgi alınabilir,
ama kararsızlığın izalesi için alacağımız bilgilerin hepsi
bizimle müsbet bir bağ olan kişilerden alınmak zorunda-
dır. Şimdi durum ne merkezde olacak? Böyle bir soruyu
dost da düşman da ancak kendi kapasitesi ve duruma
vukufu nisbetinde cevaplandırabilir. Durumun ne mer-
kezde olacağını bilmesi onun bize olan dostluğu veya düş-
manlığı ile değil, durum hakkındaki bilgisinin sağlamlığı
ile ilgilidir. Enformatif bilgiler alanında insanlar yeterli
verilere ve zihni kapasiteye sahip olmadıkları için yanı-
labilirler. Oysa karar alma için, kararsızlığımızın izalesi
için bilgisine başvurduğumuz insanların uzmanlığına baş-
vurmayız. Onların yakınlığına, bizim için duydukları iyi
duygulara, dostluklarına ihtiyacımız olduğu için onlara
bir soru tevcih etmişizdir. Bu durumda ne yapsam aca-

ba? Böyle bir soruyu bir yabancıya, bir düşmana sormayı
düşünemeyiz.

Kararımızı vermişsek, yürüyeceğimiz yol konusunda
tereddütlerimiz yoksa, daha doğrusu seçtiğimiz yolun bizi
kurtuluşa götüreceğinden emin isek başkasına soracağı-
mız sorular hep enformasyon temin eden türde sorular
olacaktır. Güzergâhımız belli olduğuna göre bizim prob-
lemimiz vasıta problemidir. Esasen enformatif bilgi al-
mak üzere başvurduğumuz insanları da birer vasıta te-
lâkki ediyor haldeyizdir. Kendisinden enformasyon elde
ettiğimiz insanlar bizim hangi kararı alacağımızla ilgili
değildirler. Bize alacağımız karardan ötürü şu veya bu
davranışı gösterecek değildirler. Bizdeki kararsızlığı gi-
dermesi için soru yönelttiğimiz kişiler ise verecekleri ce-
vapla bizim meselemize bulaşmış olurlar dolayısıyla ken-
di sorumlulukları uyarınca davranma mükellefiyeti ile
karşı karşıyadırlar.

Uzun lafın kısısı bazı bilgiler kütüphanelere, bilgi-
sayarlara depo edilebilirler, buna mukabil başka bazı bil-
giler de sadece insan yaşamakta iken varlığı kabul göre-
bilecek bilgilerdir. Biz insanlar verdiği cevaptan sorum-
lu olan ve verdiği cevap sebebiyle sorumluluk taşımayan
iki bilgi kaynağı ile karşı karşıyayızdır. Bilgisine başvu-
racacağımız kimse bizim için endişe duyan biri ise aldığı-
mız cevap o ölçüde güvenilir bir cevaptır. Cevabı vere-
nin kim olduğu kimi zaman sorunun mahiyetine tesir eder.
Biz sadece enformasyon elde etmek üzere «Roma'ya ne-
reden gidilir» diye sormuş olabiliriz, ama soruyu yanlış
bir kişiye sorduk isek alacağımız cevap bizim o soruyu
soruş sebebimizi ortadan kaldırabilir. Yani biz nasıl olsa
doğru cevap alırız zannıyla bizim niçin Roma'ya gitmek-
te olduğumuzu bilen birine yolu sormuşsak cevap vere-
cek olan kişi kendi çıkarlarıyla bizim hedefimiz arasın-

da bir karşılaştırma yapacak ve doğru veya yanlış söyleyecektir.

Müslümanın müslümana soracağı soru acaba hangi türden olmalı? Eğer Roma'ya nereden gidileceğini müslüman müslümana soracaksa bunun tek sebebi kardeşinin kendini aldatmayacağı hususundaki ön kabuldür. Müslim veya gayri müslim kim olursa olsun Roma'ya giden yolu doğru söyleyecekse ve biz tercihimizi müslümana sormak şeklinde yapmışsak bunun bir sebebi yol sorma ücretinin bizim gibi bir müslümanın cebine girmesini isteyişimiz olabilir; bir başka sebebi de bizim müslümanlığımızı gören yol gösterici kardeşimizin bizden para talep etmeyeceği düşüncesidir. Ama bana sorarsanız müslümanın müslümana soracağı asıl soru «Roma'ya nereden gidilir?» sorusu değil, «Roma'ya gitmem doğru olur mu?» sorusudur. Eğer Roma'ya gitmemiz doğru ise hep birlikte yolunu bulmaya çabalarız. Aksi halde Roma'ya değil de bir başka yere gitmemizin veya bulunduğumuz yerde kalmamızın hepimizin hayrına olduğunu düşünüyoruz demektir. Ne dersiniz? Roma'ya gitmek doğru olur mu?

SORAN KİM? SORULAN KİM?

Genç müslümanların kendilerinden yaşça büyük, bazı tecrübeler geçirmiş, daha çok okumuş, camia içinde adı sanı şu veya bu sebepten yayılmış müslümanlara sordukları ve senelerden beri değişmeyen soru şu : Ne yapacağız? Vakit geçirmeden belirtelim ki bu soru çoğu zaman samimi bir endişenin uzantısı olarak getirilmiyor. İstenilen o kişinin yaklaşımını öğrenmekten ibaret. Aldığı cevaba göre davranmaya amade kişilerin sorma tarzı değil bu. Bir merak, bir oyalanma vesilesi yalnızca. Her ne hal ise bu soru hep soruluyor. Farkına vardığım kadarıyla bu kabil sorulara verilen cevaplar kabaca iki kategoride toparlanabiliyor :

Bazıları yapılacak işlerde önceliğin halihazırda İslâmî tavır olarak bildiğimiz yapıp etmelerin daha etkin, daha yoğun, daha kapsayıcı yapılmasına verilmesini istiyor. Yani İslâm'ın beş şartı olarak bildiğimiz ibadetlerin tam yerine getirilmesiyle müslümanların durumunda iyiye doğru gelişmelerin doğacağını kabul ediyor. Bu görüş sahipleri toplumda geçerli olan anlayış tarzına yerleşik değerlere eleştiri yöneltilmesinin yerinde olmadığını, en azından bu eleştirilere birinci sırada yer vermenin doğru olmadığını kabul ediyorlar. Ne yapacağız sorusuna cevap veren bu kümedeki insanlar fikri, siyasi, iktisadi

«rejim» meselesini müslümanların meşguliyet sahası dışında telakki ediyorlar.

Diğer bir kısım müslüman ise önce sözünü ettiklerimizin tam tersine bilhassa rejim meselesine önem vermekle doğru bir İslâmî çizginin tespit edilebileceğini ileri sürüyorlar. Onlara göre İslâm'ın beş şartını tam olarak yerine getirmek için bile bazı ön şartların yerine getirilmesine gerek vardır. Bu insanların ne yapacağız sorusuna verdikleri cevap içinde yaşanan toplum değerleriyle uzlaşıp uzlaşmama noktasında düğümleniyor. Her iki cevap tarzının da çeşitlemeleri yapılabilmekte ve bütün İslâmî kümelerde her iki cevaba yatkın eğilimler bir bakıma symbiosis (iki benzemez organizmanın yardımlaşarak ve yakın işbirliği içinde birlikte hayat sürmeleri) halinde bulunmaktadır.

Ne sorunun ciddiyeti, ne de kategorik cevapların mahiyeti hakkında konuşmak niyetinde değilim burada. Diyeceğim soranlar ve cevaplayanlar üstüne. Soruları hayatını nasıl düzenleyeceği, ne yapıp ne yapmayacağı konusunda kafasında vazgeçemeyeceği tasarılar bulunan ve özlere kendince malûm kişiler soruyor. Cevapları verenler ise yaşama biçimi olarak büyük ölçüde yerlerini sabitleştirmiş, ama buna mukabil gerçekleştirilebilir hedefler bakımından iç dünyasında beklentiler saklayan kimselerdir. Açıkçası soruları soranlar ve cevapları verenler birbirlerine göre yanlış yerdedirler. Yani ne bir taraf gerçekten ne yapılması gerektiğini öğrenme arzusundadır, ne de öteki taraf neyin yapılabileceğini bilmektedir. Zira ne yapmalı diye soranlar yaşama biçimi olarak üzerinde seyrettikleri istikametten herhangi bir endişe duymuyorlar; bu soruya cevap vermeyi kabul edenler de neyin yapılabileceğini bu soru dolayısıyla araştırma mevkiine getiriyorlar. Demek ki ne yapalım diyenler kendi bildiklerini

yapmakta devam ediyorlar, şunu yapalım diyenler de keşke şunlar yapılsa anlamına mahrumiyetini çektikleri bir gücü aramaktadırlar.

Sorulan soruya ve verilen cevaplara rağmen dünyanın aldığı şekil ve alacağı şekil pek az etkileniyor. Çünkü insanların derinden ettikleri dualar, dillerindeki dualardan farklı. Derinden ettiğimiz dualar kabul ediliyor. Buna rağmen, herbirimizin bütün olan biten karşındaki tatminsizliği ettiğimiz duaların kefaretiyle karşılaştığımız zaman bunun bizim istediğimiz bir durumun sonucu olduğunu bilmeyişimizdir. Ne yapacağız diye soranlar, ne yapıyorum diye sorsalar ve şu yapılmalıdır diye cevaplayanlar neler yapmış bulunduklarını düşünseler belki meselenin çözümü kendiliğinden ortaya çıkacak.

TAVSİYEDE BULUNANLAR

«Tavsiyede bulunanlar» diyor bir Fransız atasözü «ödemede bulunanlar değildir». Bu ifade Türkiye’de yaşayan biz müslümanların yüzyıllar boyunca başına gelenleri ve bilhassa Batılılaşma sürecine girildikten sonra başımıza gelenleri düşündüğümüzde buruk bir anlam kazanıyor. Gördüğümüz kadarıyla müslüman halka şunu yap, şunu yapma diyenler çoğu kez kendi davranışlarının hesabını vermeye yanaşmaksızın konuşmuşlar. Bu durumu bariz bir şekilde farkedenden müslüman ahali zekice çizmiş sınırı: «İmamın dediğini tut, gittiği yoldan gitme» demiş. Yine de bu tedbir peşpeşe yaşadığımız felâketleri önleyememiş. Zira söz ile öz arasındaki bu uyumsuzluk, bu mesafe kaçınılmaz bir çürümeyi davet etmiş ve müslümanlar için hayırlı olan çıkış yolunu daraltmış.

Acaba çıkış yolunu genişletmek konuşma mevkiinde olanların söyledikleri sözlerin gereğince davranışlarıyla mı mümkün olacak? Bu ciddi soruyu uzun zamandır kendi kendime soruyorum. Müslüman olarak hiç kimse bütün kendi davranışlarını «tavsiyeye şayan» göremez. Bunun açık seçik bir sebebi var. Müslümanlar kulluklarını hakkıyla yerine getirebilecekleri bir çevre sahibi değiller. Müslümanların özlemleri hayatlarının ilerisinde. Müslümanların çaresiz kalarak ifa ettikleri, gönüllüce icra ettiklerinden daha çok. Bu yüzden çoğu zaman yapılmak

istenilen ile yapılmakta olan arasında uyumsuzluk doğması kaçınılmaz. Çağdaş dünyada yaşamak müslümanların samimiyet imkânını iyice daraltmış görünüyor. Yalnızca karnımızı doyurmak için öyle birşeyler yapmak zorunda bırakılıyoruz ki, birisi çıkıp karşımıza «Senin müslümanlığın bu mu?» diye sorsa verilecek cevap bulmak için bin dereden su getirmek mecburiyetindeyiz.

Bin dereden su getirmek suretiyle bile olsa bugünkü müslümanlığımızın «nice» olduğu hususunda bir cevabımız var. Sizin olduğu kadar benim de var. Bir bakıma «ne yapılmalı» sorusuna hepimizin lisan-ı hal ile verdiği cevap en gerçekçi, en doğru cevap olsa gerek. Bunun daha ilerisinde bazı tavsiyelerde bulunanlara soracağımız şu: Siz tavsiye ettiğiniz faaliyetler sonucunda çıkacak olaylardan etkilenecek misiniz? Eğer etkilenecekse, sonuç bizzat sizin lehinize mi olacak aleyhinize mi? Ve nihayet: Ben bu faaliyetlerden menfi bir tarzda etkilenecek iken senin etkilenme tarzın müsbet olacak mı? İşte bütün bu sorular tavsiyede bulunanların aynı zamanda ödemede bulunanlar olup olmadığını bize gösterecek.

Tavsiye etmenin kolaylığı ve buna mukabil tavsiyenin bedelini ödemenin zorluğu beni herhangi bir strateji ve taktik meselesi içine dalmaktan alıkoyuyor. Yapmaya çalıştığım her müslüman kadar benim de mükellef olduğum emir ve nehiyleri kendime ve başkalarına hatırlatmaktan ibaret. Yükümlülükler ne kadar benim omuzlarımdaysa o kadar da başkasının omuzunda olabilir. Bunun ötesinde yapabildiğim şeyler var yine de: Eğer herhangi bir davranışın veya düşünme yolunun bedelini ödemişsem ve ödemekte berdevam isem bunları rahatlıkla başkalarına tavsiye edebileceğimi sanıyorum. Yani önce tavsiye edip sonra bedelini ödemeye hazırlanmaktansa, önce bedelini ödeyip sonra tavsiye etmeyi kendime daha uygun buluyorum.

Bu tutum muvacehesinde rahatlıkla şunu tavsiye edebilirim: Bile isteye, gönüllüce ve şevkle zulmün hükümran olmasına hizmet etmeyin. Zalimlerin yordakçuları olmaya kendiliğinizden talip olmayın. Eğer bir işe girişecekseniz bu işin sonucunun sizi zalimlerden biri yapıp yapmayacağını kendinize sorun.

PERSPEKTİF NOKSANLIĞI

İslâmî mücadele dendiği zaman, ne burjuva siyasetini, ne de komünizan iktidar kavgasını anlıyoruz. Yani mücadeledenin (dikkat edin mücadele değil, mücadeledir müslümanların yaptığı) demokratik veya anti-demokratik bir ortamda cereyan etmesi, müslümanların hangi işleri yapacaklarının belirleyicisi değil. Müslümanlar uğraşların içinde bulundukları şartların sağladığı imkânlar içinde, ama şartlar ne olursa olsun aynı esaslar dahilinde yürütürler. Yani müslümanların bakış tarzları, olayları değerlendirme perspektifleri dünyanın her yerinde ortaktır. Bununla birlikte dünyanın farklı fiziki şartları ve farklı insan tipleri mücadeledenin seyrediş biçimine tesir eder.

Müslümanlar herhangi bir işe girişmeden önce kendileri, hem cinsleri, çağları ve beklentileri hakkında toplu ve açıklayıcı bir yoruma sahip olmaları kaçınılmaz. Bir mücadeledenin başarıya ulaşması için asgari şart İslâmî bir perspektiftir. Hali hazırdaki toplumun karşı karşıya bulunduğu meseleleri çözüme ulaştırmaya matûf bir mücadele böyle bir perspektif olmadan da yürütülebilir. Çünkü bu meseleler yaşanan hayatın akışından doğmuştur ve çözüldükleri zaman da hayatın akışı aynı istikamette olacaktır. Müslümanın görevi yalnızca karşılaşılan

bazı zorluklar için bazı çıkış yolları göstermek değil, aynı zamanda bu zorlukların mahiyeti hakkında bir aydınlık getirmektir. Daha doğru bir ifade ile meseleleri bir çözüme kavuşturmaktan ziyade karşılaşılan zorlukların temellerinin ortaya çıkarılması, gerektiğinde kimi meselelerin müslümanların meselesi olmadığını anlaşılmasına hizmet etmektir. Bunu yapabilmek de ancak İslâmî bir perspektife sahip olmakla mümkündür. İnsanı, kâinatı, hayatı ve ölümü, bunların herbirinin mahiyetini Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye'nin öğrettikleriyle bir yoruma kavuşturmadıkça da İslâmî bir perspektif edinilmiş olmaz. Kısmî ve bölünmüş bir müslümanca tutum kâfirlerin işlerini zorlaştırırsa bile, müslümanların işlerini kolaylaştıran bir tutum değildir.

İslâmî hareket kendi meselelerini taaddüt-ü zevcât, tesettür ve benzeri hususlardan daha belirgin bir tarzda topluma sunamamışsa, İslâmî harekete bağlı olmayan insanlar müslümanlar dolayısıyla karşılarında küllî bir hayat görüşünü bulamıyorlarsa bu hareketin İslâmî perspektiften mahrum olduğunu ileri sürebiliriz. Bir İslâmî hareket toplumun refahı ve kuvvetli bir ekonomik yapı gibi meselelerde meydan okuduğu dünya görüşlerinin çözümleri çerçevesinde bir çözüm öneriyor ve gerçek İslâmî endişeleri bu çözümlerin yanında sönük bırakıyorsa yine bu hareketin İslâmî perspektiften mahrum olduğunu ileri sürebiliriz.

İslâmî perspektif noksanlığı bir bakıma İslâm'ın hem insanlar, hem de insan ilişkileri bakımından bir bütün olduğunu anlamamaktır. Bu anlayışsızlık küfrün bir millet olduğunu kavramamaktan doğan anlayışsızlığın tabii uzantısıdır. Ne zaman ki bütün kâfirlerin aynı millet olduğunu anlamayı başarırız, o zaman müslümanların da birbirine ne kadar yakın oldukları bize ayân olur.

Bizi İslâmî perspektife ulaştıracak kavramların başında belki cahilî toplum kavramı gelmektedir. Çünkü bu kavramı gereğince aydımlatabilsek günlük hayatımızın cereyanından tarihi kavrayış tarzımıza kadar birçok alanlarda acil kararların bizi beklediğini görebiliriz. Önce cahilî toplum düzeninin olup olmadığı, varsa bu toplumu neyin cahilî kıldığını, böyle bir toplumu ayakta tutan değerlerin neler olduğunu, cahilî toplumun dinamiklerinin neler olduğunu sorup araştırmak zorunda hissedeceğiz kendimizi. Daha sonra tevhid inancıyla cahilî toplum arasındaki münasebetler bizi düşündürülecek. Bâtıla ne değer verdiğimiz ortaya çıkacak. Eğer bâtıla değer vermişsek bu bizim ne kadar değerli olduğumuz sorusunu da sorduracak. Kendi değerimizi cahilî toplumla olan bağlarımız içinde ölçebileceğiz.

Kendi bütünlüğümüzü bulmaya çabaladıkça karşıımızda nasıl bâtıl bir bütünün yer aldığını görmemiz kaçınılmaz. Ama İslâmî bir perspektifimiz yoksa ne kendimizin çerçeveleyici bir gücü olduğunu farkedebilecek, ne de bizi kuşatan ortamın güçsüzlüğü hakkında şuura sahip olabileceğiz. Daha da kötüsü gayri İslâmî bir dünya ile bir ruh karabeti kurmaktan bizi alıkoyacak silâhlardan günden güne mahrum olacağız. Bu mahrumiyet içinde masum bir çocuğu öldürdüğümüzü anlamadan ve günahlarımızı kitabına uydurarak yaşamamız elbet mümkün.

MÜMKÜN, MUHTEMEL, MUHAKKAK

Türkiye arızasız ve halkın bütün temayüllerinin serbestçe yansıyabildiği bir demokratik işleyişe ulaşırsa Türk siyasi hayatı üç dünya görüşünün merkez sayıldığı bir yapı kazanabilir. Bu üç dünya görüşünün biri ve birincisi sosyalizm, ikincisi Türkçülük ve diğeri de İslâmcılıktır. Şimdiye kadar saydığımız düşünceler dışında bir siyasi atmosferin demokratik hayatımızda baskın olarak yer bulması hem demokrasimizin arızalı oluşundan, hem de halkın temayüllerinin siyasi yapıya aksetmesinde ciddi engellerin konulmuş bulunmasındandır. Kırk yıllık demokrasimiz kitle partisi diye adlandırılan ve içinde siyasi ideolojilerin törpülenerek, ihtirâzî kayıtlarla yer alabildiği teşkilâtlar güdümünde yürüdü. Bu teşkilâtların yürütümünü yüklenen büyük sayıda insan ideolojiye ve düşünceye ilişkin endişelerini, böyle bir teşkilâta mensup olmanın sağlayacağı kısa vadeli çıkarların gerisine itme tavrını izhar etmekten hiçbir zaman geri durmadı. Dolayısıyla Türkiye’de demokrasi dünya görüşlerinin değil fırsat bölüşmelerinin çatışma alanı oldu. Bu türden bir demokrasinin Türkiye’de kemikleşmesi olmayacak şey değil. Yine de farklı bir demokratik ortam, serbestçe görüşlerin dile geldiği, teşkilâtlanma ve harekete geçme imkânları bakımından bir yarışma atmosferinin doğduğu bir demokratik ortam Türkiye’de sosyalizmin, Türkçülüğün ve

İslâmcılığın birer hesaba katılır tez olarak yaşadığı bir düzeni getirecektir diyebiliriz.

Sağlıklı ve iyi işleyen bir demokrasi bu demokratik ortamın kökleşmesini kolaylaştırmaz, tersine alabildiğince demokratik bir ortam toplumdaki köklü değişikliklerin fideligidir. Bu görüşün ışığında diyebiliriz ki arızasız bir demokrasinin devamı olarak Türkiye’nin sosyalist bir siyasi yapıya ulaşması mümkün, Türkçü bir siyasi yapı kazanması muhtemel ve İslâmî bir siyasi yapıda karar kılması muhakkaktır. Bu sözlerin kehanet özentiisiyle bir ilgisi yok. Eğer Türkiye’de sosyalizmin mümkün, Türkçülüğün muhtemel, İslâmî bir düzenin muhakkak olduğunu söylüyorsak, bu yargının toplumla andığımız dünya görüşleri arasındaki ilişkiyi doğru kavrama çabasından ayrılamayacağını da söylemiş oluyoruz. İnsanların geleceği kestirme hevesi büyük belaları davet ediyor, bilmez değiliz. Burada ortaya koymak istediğimiz mümkün, muhtemel ve muhakkak arasındaki bağlantı kendi insanımıza bir adım daha yaklaşılabileceğinin ifadesinden başka bir şey değil.

Türkiye’de sosyalizmin gerçekleşmesi imkânsız değildir. Çünkü Türkiye sosyalizmin bir toplum düzeni olarak belirmesini mümkün kılan bir yönde, batılılaşma yönünde üç yüz yıla yaklaşan bir süredir seyretmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de sosyalizmin gerçekleşmesi imkânsız bir düzen olduğunu iddia etmek ülkemizin batılılaşma istikametinde hiç mesafe katetmediğini dile getirmekle aynı şeydir. Türkiye’de sosyalizmi mümkün kılabilecek imkân ülkemizde Batılı bir yaşama tarzının. Batılı bir düşünme biçiminin sahip olduğu dayanak dolayısıyla belirmektedir. Fakat bu dayanak Rusya’da olduğu gibi intelligentia üretebilecek bir sağlamlığa kavuşmamıştır. Intelligentia’dan mahrum bir Batılı kesim de kendi mev-

cudiyetini ancak insan bedeninin çıplaklığı, kadın-erkek ilişkilerindeki özentili tutum vs. seviyesinde savunabilmektedir. Elbette bu saydıklarımızın sosyalizmin düşünce temelleriyle, nihai hedefiyle bir ilgisi yoktur, ama Türkiye'de Batılı özentileri savunmaktan fedakârlık ederek sosyalist kalmanın örneği verilebilmiş de değildir. Bu yüzden ki Türkiye'de sosyalizm gerçekleşmesi mümkün ama gerçekleşmesi ihtimal harici bir düşünce olarak varlığını koruyabilir.

Türkiye'de bir toplum düzeninin ideolojisi olarak gerçekleşmesi muhtemel olan düşünce Türkçülüktür. Böyle bir ihtimalin vuku bulması ülkemizin etnik bir mesele dolayısıyla dar boğaza sürüklenmesi ve milletle devlet arasındaki mesafenin kapatılmasında bir çıkar yolun aranması şartına bağlıdır. Demokrasi tarihimiz boyunca Türkçülük sadece anti-komünizmin bir alet-fikriyatı olabilmiştir. Bir başka yönüyle de Türkçülük cebren uyulmak zorunda kalınan şartlarda sağ görüş sahiplerinin mazereti durumundadır. Her çevrede, her eğitim içinde ayak basacak yer sahibi olan Türkçülük bu özelliğiyle hiçbir taraftan olmaksızın her tarafta olabilme fırsatını sürekli olarak elinde tutar. Türkçülüğün kendini tutarlı kılacak bir siyasi veya iktisadi muhtevaya ihtiyacı yoktur, çünkü bütün ideoloji sahipleriyle arasındaki farkı o tarafta kalarak ve fakat o taraftan olmayarak koyabilmektedir. Bu özelliği Türkçülüğün her zaman «ihtimal» kalmasını kolaylaştırmaktadır.

Türkiye'nin gerçekleşmesi muhakkak olan toplum anlayışı İslâmcılıkla mukayyettir. Niçin sosyalizm mümkün, Türkçülük muhtemel de İslâmcılık muhakkaktır? Bu sorunun cevabı yaşadığımız toprakların bu topraklar üzerinde yaşayan insanlar tarafından bir «yurt» olarak kabul edilip edilmemesinde bulunabilir. Bu toprakların

yurdumuz olduğunu sosyalist olarak da, Türk olarak da açıklayamayız. Eğer bu topraklar bizim yurdumuzsa biz müslüman olduğumuz için, müslümanlar bu topraklara geldikleri için, bu topraklarda müslümanlar halen mevcut bulunduğu içindir. Sosyalist anlayış üzerinde yaşadığımız toprakların kime ait olduğu sorusuna tereddütsüz bir cevap veremez. Sosyalistlerin verebileceği net cevap: «Kim sosyalistse topraklar onun olmalıdır» şekline bürünecektir. Türkçü anlayış ise üzerinde yaşadığımız toprakların müstevli tarafından mı, mevâlî tarafından mı yurt edinildiği sorusunu cevaplayacak yeterlilikte değil. Yaşadığımız toprakların ne olduğuna verilebilecek muhakkak cevap burasının bir dar-ül sulh olduğu yolundadır. Dâr-ül İslâm'da yaşadığımız muhakkak olmadığı sürece büyük müslüman çoğunluğun tabkikatı sona erme-yecek.